

VAPAAUS FRIIATA?

AVIOLLISEN USKOLLISUUDEN JA USKOTTOMUUDEN MÄÄRITTELY JA
MERKITYKSET 1930-1949 JULKAISTUISSA AVIOLIITTO-OPPAISSA JA 1945-1946
KÄYDYISSÄ AVIOERO-OIKEUDENKÄYNNISSÄ

Emma Hietämäki
Maisterintutkielma
Suomen historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Emma Hietamäki	
Työn nimi Vapaus friiata? Aviollisen uskollisuuden ja uskottomuuden määrittely ja merkitykset 1930–1949 julkaistuissa avioliitto-oppaissa ja 1945–1946 käydyissä avioero-oikeudenkäynneissä	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji pro gradu -tutkielma
Aika kevät 2022	Sivumäärä 80 + 1 liite
Tiivistelmä <p>Suhtautuminen sukupuolimoraalikysymyksiin oli murroksessa 1930–1940-lukujen Suomessa. Kirkko ja lainsäädäntö pyrkivät ylläpitämään tiukkaa sukupuolikuria, mutta viimeistään sodan syttyessä perinteisiksi koetut sukupuoliroolit ja -normit joutuivat koetukselle. Sotavuosien jälkeen avioerojen ja niin ikään aviorikoksen perusteella myönnettyjen avioerojen määrä nousi ennätyskellisen korkeaksi, mikä herätti huolen suomalaisten moraalin heikentymisestä.</p> <p>Tutkimuksessa tarkastelen diskurssianalyysin menetelmällä, miten 1930–1940-luvuilla julkaistuissa avioliitto-oppaissa ja avioerojen huippuvuosina 1945–1946 käydyissä avioero-oikeudenkäynneissä määriteltiin ja merkityksellistettiin aviollista uskollisuutta ja uskottomuutta. Avioliitto-oppaissa esitettiin aikakaudelle tyypillisiä, normatiivisia ohjeita ja sääntöjä, jotka todennäköisesti vaikuttivat aikalaisten arvoihin, asenteisiin ja edelleen heidän toimintaansa.</p> <p>Avioliitto-oppaista erottui neljä uskollisuutta ja uskottomuutta merkityksellistänyttä diskurssia. Kristilliseen seksuaalietiikkaan perustunut totaalisen uskollisuuden diskurssi vaati molemmilta sukupuolilta ehdotonta uskollisuutta avioliitossa ja sen ulkopuolella. Siveän ja uskollisen naisen, moniavioisen miehen ja naisen syyllisyyden diskurssit pohjautuivat aikakaudelle tyypilliseen kaksinaismoralismiin, ja ne rakensivat ja ylläpitivät todellisuutta, jossa miehen ja naisen uskollisuus ja uskottomuus olivat kaksi eri asiaa. Naisille uskollisena pysymisen kirjoitettiin olevan helppoa, miehille taas hyvin vaikeaa. Naisten uskottomuutta pidettiin epätodennäköisenä ja poikkeuksetta hyvin tuomittavana, kun taas miehen uskottomuus oli ymmärrettävää ja jopa odotettavissa silloin, jos vaimo ei huolehtinut itsestään, kodistaan tai miehensä tarpeista.</p> <p>Avioliitto-oppaiden diskurssit ilmenivät toisinaan myös avioero-oikeudenkäynneissä, kun eroa haettiin puolison aviorikoksen perusteella. Oikeuden pöytäkirjoista ei kuitenkaan voi tehdä tarkempia päätelmiä avioerojen taustoista tai siitä, miten hyvin aikalaiset olivat sisäistäneet ajalleen ominaisia uskottomuuteen liittyneitä ajatusmalleja. Myöskään moraalin heikkenemisestä ei avioero-oikeudenkäyntien perusteella ole perusteltua puhua, vaikka aikalaisille sodan jälkeinen tilanne näyttäytyi todennäköisesti sellaisena. Avioerojen ja uskottomien suhteiden taustalla oli vallinneiden sukupuolinormien lisäksi myös inhimillisiä reaktioita poikkeuksellisiin ja vaikeisiin olosuhteisiin sekä halu selvittää niistä.</p>	
Asiasanat: uskottomuus, uskollisuus, avioero, aviorikos, sukupuolimoraali, 1930-luku, 1940-luku, diskurssianalyysi, sukupuolihistoria	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Sisällys

1	JOHDANTO	1
1.1	Aihe ja taustoitus.....	1
1.2	Lähdeaineisto, kysymyksenasettelu ja rajaukset.....	4
1.3	Aikaisempi tutkimus	8
1.4	Menetelmät	11
1.5	Tutkimusetiikka	13
2	SUKUPUOLIMORAALI MURROKSESSA.....	16
2.1	Avioliitto-oppaat moraalinvartijoina ja -uudistajina	16
2.2	Huoli sodan heikentämästä moraalista	21
2.3	Avioeron hakeminen aviorikosperusteella ja avioerot Turussa 1945–1946	25
3	USKOLLISUUSDISKURSSIT	30
3.1	Totaalista uskollisuutta	30
3.1.1	Älä tee huorin.....	31
3.1.2	Uskollisuuden ja uskottomuuden määrittely oikeudessa	33
3.2	Siveä nainen, uskollinen vaimo	35
3.2.1	Viettien vartija.....	35
3.2.2	Aviorikoksesta syytetyt naiset.....	41
4	USKOTTOMUUSDISKURSSIT	48
4.1	Moniavioinen mies.....	48
4.1.1	Viettien vietävissä.....	49
4.1.2	Aviorikoksesta syytetyt miehet.....	52
4.2	Syytä on vaimossakin.....	57
4.2.1	Pidätkö miehesi tyytyväisenä?	58
4.2.2	Syyliset oikeudessa	63
5	PÄÄTÄNTÖ.....	66
	LÄHTEET.....	72

LIITTEET

1 JOHDANTO

1.1 Aihe ja taustoitus

”Kaikkein ankarimman avioliiton koettelemuksen aiheuttaa toisen aviopuolison uskottomuus. Tavallisesti mies, mutta meidän oloissamme – sen pahempi – joskus myös vaimo alkaa vaelttaa luvattoman rakkauden laveata tietä.”¹

Kyseinen lainaus on arvostetun suomalaisen piispan ja professorin Eelis Gideon Gulinin avioliitto-oppaasta *”Avioliitto: opaskirja Suomen kodeille”* vuodelta 1949. Yhdessä lääkäri Turo Niemen kanssa kirjoitetusta oppaasta tuli Gulinin myydyin teos,² ja useista painoksista päätellen myös yksi aikansa luetuimmista avioliitto-oppaista Suomessa. Gulinin opas oli luonteeltaan uskonnollis-siveellinen, mikä oli Suomessa vallinneen sukupuolimoraalin yleinen ominaispiirre vielä 1900-luvun puoliväliin tultaessa. Kristillisen seksuaalietiikan normisto vaati aviopuolisoilta ehdotonta ykseyttä ja absoluuttista sukupuolimoraalia, eli kieltäytymistä kaikista avioliiton ulkopuolisista sukupuolisuhteista. Ihmisiä pyrittiin ohjaamaan normienmukaiseen käytökseen niin kirkon opetuksilla kuin lainsäädännölläkin.³ Kuitenkin, kuten Gulin yllä mainitussa lainauksessa antaa ymmärtää, suhtautuminen aviolliseen uskottomuuteen eri sukupuolten kohdalla ei välttämättä ollut täysin yhteneväistä tiukasta sukupuolimoraalista huolimatta.

Tässä työssä käsittelen ensin sitä, millainen uskollisuutta ja uskottomuutta määritellyt avioliittomoraalinen ilmapiiri Suomessa vallitsi 1930–1940-luvuilla tuolloin julkaistujen avioliitto-oppaiden perusteella. Oppaat esittivät normatiivisia ohjeita ja

¹ Gulin & Niemi 1949, 150.

² Kansallisbiografia, Gulin Eelis.

³ Nieminen 1951, 70–71; Näre 2017, 24.

sääntöjä, joiden mukaan aviopuolisoiden ja perheiden toivottiin elävän, ja niistä voi päätellä, mitä pidettiin moraalisesti hyväksyttävänä ja mitä ei. Koska opaskirjat olivat aikanaan suosittua lukemistoa, niillä voi olettaa olleen vaikutusta ihmisten arvoihin ja asenteisiin.⁴ Tämän jälkeen tarkastelen Turun raastuvanoikeudessa vuosina 1945–1946 haettuja avioeroja, joissa käsiteltiin toisen tai molempien puolisoiden aviorikosta. Tarkoitukseni on selvittää, miten nämä uskollisuutta ja uskottomuutta määrittäneet arvot ja normit mahdollisesti ilmenivät, kun eroa haettiin puolison aviorikoksen takia.

Avioerojen määrä nousi Suomessa ennennäkemättömän korkeaksi sotien jälkeisinä vuosina, ja aviorikoksen perusteella myönnettyjen erojen osuus nousi kolmannekseen kaikista myönnetyistä eroista.⁵ Vaikka niin sanottu virallinen sukupuolimoraali oli sotien aikaan edelleen tiukka, sota-aika kiihdytti muutosta sallivampaan sukupuolikäyttäytymiseen ja sekoitti sukupuolten asemia niin seksuaalisuuden, perheen kuin työelämänkin kentillä.⁶ Sota pakotti ihmiset liikkeelle ja tarjosi molemmille sukupuolille uudenlaisia tutustumismahdollisuuksia. Elämän epävarmuus houkutteli solmimaan lyhyen seurustelun jälkeen avioliittoja, jotka eivät sodan päättymisen jälkeen välttämättä kestäneetkään. Lisäksi toisistaan eroon joutuneet aviopuolisot saattoivat tahoillaan kohdata houkutusta uskottomuuteen, joka myöhemmin ilmi tultuaan johti avioeroon.⁷ Myös naisten työssäkäynti yleistyi sotavuosien aikana, kun rintamalla lähteneiden miesten työpaikat oli täytettävä, ja niin ikään perheellisten naisten työssäkäynnin voi olettaa yleistyneen juuri sotavuosina.⁸ Palkkatyössä käyminen mahdollisti naimattomille naisille uusia tutustumismahdollisuuksia vastakkaiseen sukupuoleen, sekä naimisissa oleville naisille uudenlaista vapautta miehistään, mikä osaltaan helpotti myös avioeron hakemista, kun talous oli mahdollisen eronkin jälkeen turvattu.⁹ Sotavuosien jälkeen pyrittiin palauttamaan tiukkaa sukupuolikuria ja perinteisiä perhearvoja, mutta yhteiskunta oli monella tapaa muutoksessa: se teollistui, kaupungistui ja maallistui.¹⁰

Keskustelu avioliitto- ja sukupuolimoraalikysymyksistä ei ollut uusi asia, vaan se oli ollut käynnissä jo vuosikymmeniä 1930–1940-luvuille tultaessa. Jo 1800-luvun puolivälistä lähtien oli käyty vilkasta julkista keskustelua muun muassa avioliiton asemasta muuttuvassa yhteiskunnassa, avioerojen ja naimattomuuden yleistymisestä,

⁴ Räisänen 1995, 25–26.

⁵ Tunkelo 1951, 109–117; Koskelo 1979, 81–82.

⁶ Näre 2017, 24–27; Haavio-Mannila 1994, 280,

⁷ Tunkelo 1951, 110–111, 116; Haavio-Mannila 1994, 316–317; Näre 2017, 13–14.

⁸ Haavio-Mannila 1970, 173; Jallinoja 1984, 228, Hytönen 2014, 80–84.

⁹ Tunkelo 1951, 118; Koskelo 1979, 38; Nieminen 1951, 308.

¹⁰ Karonen & Kivimäki 2017, 11; Näre 2017, 27; Nieminen 1993, 83; Friberg & Vuoma 1986, 88–89, 96.

kaksinaismoraalista, sukupuolitaudeista ja siveellisyyskysymyksistä.¹¹ Niin kutsutun *taistelun sukupuolimoraalista* osapuolet saattoi karkeasti tiivistää kahteen keskenään vastakkaiseen näkemykseen: absoluuttiseen ja relatiiviseen sukupuolimoraaliin. Ensiksi mainittu salli sukupuolivietin tyydyttämisen vain avioliitossa, ja tuomitsi kaiken muun seksuaalisuuden epäsideelliseksi. Relatiivinen sukupuolimoraali puolestaan hyväksyi avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet ainakin jossain määrin.¹² Tutkimusajanjaksolleni tultaessa relatiivisen sukupuolimoraalin edellytykset olivat yhteiskunnallisten muutosten myötä vahvistuneet, mutta kristillisyyden luomat normit olivat kuitenkin yhä vahvasti läsnä. Uskonnollis-siveellisten syiden lisäksi absoluuttista sukupuolimoraalia ylläpitivät myös sosiaaliset tekijät.¹³ Lisäksi absoluuttisen sukupuolimoraalin puolesta vedottiin yhä useammin aviopuolisoiden kumppanuuden ja henkisen yhteyden merkitykseen.¹⁴

Julkisen keskustelun sallitusta ja kielletystä seksuaalisuudesta ollessa moniäänistä, lain edessä säännöt olivat selkeämmät. Kristillisen seksuaalietiikan tuomitsema salavuoteus¹⁵ poistettiin laista vanhentuneena vuonna 1926.¹⁶ Aviorikos eli huoruus säilyi rangaistavana vuoteen 1948 asti, ja käytännössä siitä vaadittiin erillistä rangaistusta yleensä avioero-oikeudenkäynnin yhteydessä.¹⁷ Aviorikos oli yksi kuudesta syyllisyysperusteesta vuonna 1930 voimaan tulleessa avioliittolaissa, eli sen perusteella voitiin myöntää avioero.¹⁸ Laki määritteli aviorikoksen avioliiton ulkopuolella tapahtuvaksi sukupuoliyhteydeksi miehen ja naisen kesken, joista toinen tai molemmat olivat naimisissa. Avioeron saamiseksi aviorikos oli pystyttävä todistamaan mahdollisen tunnustuksen lisäksi myös todistajanlausunnoilla. Koska täyttä todistusta tapahtuneesta aviorikoksesta oli vaikea saada, katsottiin riittäväksi, jos esitettyjen seikkojen perusteella ei jäänyt epäilystä siitä, etteivätkö asianosaiset olisi olleet sukupuoliyhteydessä keskenään. Aviorikosperustainen avioerokanne oli

¹¹ Räisänen 1995, 48–60; 67–68; Armas Nieminen on tutkinut Suomessa käytyä avioliitto- ja sukupuolimoraalikeskustelua 1800-luvulta 1900-luvun alkuun laajasti väitöskirjassaan *Taistelu sukupuolimoraalista* (1951).

¹² Nieminen 1951, 374.

¹³ Kehittymättömien ehkäisykeinojen takia avioliiton ulkopuolisissa suhteissa oli riski saada aviottomia lapsia. Avioliitto ja perhe nähtiin erottamattomana tekijänä, ja lasten saaminen katsottiin hyväksyttäväksi vain avioliitossa, jolloin lapsilla oli varmasti mahdollisuus kasvatukseen, eläntöön ja huolenpitoon. Nieminen 1951, 70–71; Räisänen 1995, 77–78.

¹⁴ Nieminen 1951, 307–313.

¹⁵ Kahden naimattoman välinen sukupuolisuhte, RL 39/1889, luku 20, 9 §.

¹⁶ Saarimäki 2010, 195.

¹⁷ RL 39/1889, luku 19, 1 §, 2 §. Aineistossani yleisin rangaistus aviorikoksesta oli päiväsakkoja tai lyhyt vankeustuomio. Aviorikoksen rangaistavuus sittemmin poistettiin laista, koska vastaava lakia oli muutettu monessa muussakin maassa, eikä aviorikoksesta enää yleensä nostettu erillistä syytettä. Nieminen 1993, 75; Puosi 1999, 20–21.

¹⁸ AL 234/1929, luku 2, 70 §. Muut syyllisyysperusteet olivat sukupuolitauti, puolison hengen uhkaaminen tai pahoinpitely, vähintään kolmen vuoden vapausrangaistus tai muu vakava rikos-tuomio, huumaavien aineiden väärinkäyttö ja omavaltainen hylkääminen, AL 234/1929, luku 2, 71 §, 72 §, 73 §, 74 §, 76,3 §; Rautiala 1948, 31–37. Helin 1974, 24, 96.

lisäksi nostettava viimeistään kuuden kuukauden kuluttua siitä, kun eroon oikeutettu osapuoli oli saanut tietää puolisonsa aviorikoksesta.¹⁹

1.2 Lähdeaineisto, kysymyksenasettelu ja rajaukset

Tutkimukseni lähdeaineisto rakentuu kahdesta hyvin erityyppisestä aineistosta, jotka yhdessä auttavat ymmärtämään ajanjaksolle tyypillisiä ajatusmalleja, asenteita sekä aikalaisten toimintaa suhteessa niihin. Ensimmäinen aineisto koostuu Suomessa 1930–1940-luvuilla julkaistuista avioliitto-opaskirjoista. Aineistoni käsittää yhteensä 40 kirjaa, joiden pituudet vaihtelevat muutaman kymmenen sivun pamflettimallisista kirjasista yli 400-sivuisiin kirjoihin.²⁰ Käsittelimistäni oppaista 24 on suomalaisia ja 14 ulkomaisia käännösteoksia. Kahden oppaan kirjoittajan tai kirjoittajien kansalaisuudesta ei ole varmuutta, koska nämä oppaat kirjoitettiin nimimerkeillä, enkä onnistunut selvittämään tekijää tai tekijöitä näiden nimimerkkien takana. Nimitän kaikkia käsittelemiäni kirjoja yhteisesti avioliitto-oppaiksi, vaikka niiden pituudet, aihekohtaiset painotukset ja tyyli vaihtelevat: joissain oppaissa annettiin konkreettisia neuvoja avioliittoa varten, toisissa keskityttiin varoittelemaan avio-onnea uhkaavista harha-askelista ja joissain oppaissa lähinnä maalattiin kuvaa ihanteellisesta avioliitosta. Oppaat käsittelevät eri näkökulmista sukupuolielämää avioliitossa ja sen ulkopuolella, onnistuneen avioliiton ja naimisiin pääsyn edellytyksiä, miesten ja naisten rooleja sekä siveellisyyttä ja perhe-elämää koskevia kysymyksiä. Yhteistä kaikille oppaille on se, että ne oli suunnattu aviopareille, kihloissa oleville tai naimattomille, jotka halusivat onnistua avioliitoissaan.

Aineistoni oppaista 33 on yksittäisen henkilön kirjoittamia, ja koska joiltain kirjoittajilta ilmestyi ajanjakson aikana useampi kuin yksi opaskirja, aineistoni kattaa oppaita yhteensä 27 yksittäiseltä kirjoittajalta. Viiden oppaan kirjoittajaksi on merkitty useampi kuin yksi henkilö, ja yllä mainittujen kahden oppaan kirjoittajasta tai kirjoittajista ei ole tarkempaa tietoa. Suurin osa kirjoittajista oli miehiä, mutta mukana oli myös jonkin verran naisia. Tunnettujen nimien lisäksi oppaita kirjoitti liuta tuntemattomampia nimiä eri ammattialoilta. Avioliitto-oppaita julkaisivat useat eri kustantajat, joista yleisin tutkimusajanjaksolla oli Werner Söderström Oy. Annan työssä enemmän painoarvoa oppaille, joiden kirjoittaja oli tunnettu, kustantaja iso ja joista otettiin useampia painoksia. Tällaisten oppaiden voi olettaa olleen luetuimpia, ja näin ollen niiden sisällöllä oli todennäköisesti suurempi vaikutus julkiseen

¹⁹ Rautiala 1948, 31–32.

²⁰ Ks. liite 1, jossa on koottuna tiedot oppaista ja niiden kirjoittajista.

keskusteluun ja mielipideilmastoon, kuin vähemmälle huomiolle jääneillä oppailla. Iso kustantaja kertoo todennäköisesti siitä, että kirjoittajaa ja hänen tekstiään arvostettiin, ja sitä pidettiin julkaisemisen arvoisena isossa kustantamossa. Useat painokset taas kertovat siitä, että kirja oli suosittu ja sitä kannatti painattaa lisää mahdollisesti vuodesta toiseen. Vähemmän huomiota saaneet oppaat edustavat kuitenkin myös yhtä lailla sitä, mitä ajanjaksolla haluttiin aviopareille opettaa, ja ne olivat osa diskurssiympäristöä, ja tästä syystä olen tarkastellut myös niitä tätä tutkimusta varten. Vastaan avioliitto-oppaiden pohjalta seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia aviollisia uskollisuuteen ja uskottomuuteen liittyviä diskursseja oppaista on löydettävissä ja minkälaista avioliittomoraalista ilmapiiriä ne rakensivat?
2. Minkälaista uskollisuutta aviomiehiltä ja -vaimoilta odotettiin, ja millaisia merkityksiä annettiin eri sukupuolten uskottomuudelle?

Jälkimmäisen kysymyksen pohjaan siihen, että ajanjaksolla vallinnut seksuaalimoraali oli suurelta osin kaksinaismoralistinen, eli se salli usein miehille naisia vapaamman seksuaalikäyttäytymisen. Naiset luokiteltiin hyväksi tai huonoiksi naisiksi heidän siveytensä perusteella, kun taas miehille vastaavia sääntöjä ei ollut.²¹ On selvää, että tämä vaikutti myös siihen, millä tavalla uskollisuudesta ja uskottomuudesta kirjoitettiin eri sukupuolten kohdalla: tarkoitukseni on selvittää, millaisia nämä diskurssit olivat. Lisäksi tarkastelen yleisemmin, miten poikkeusaikojen moraalisesti rappeutuneena pidetty ilmapiiri²² mahdollisesti vaikutti avioliitto-oppaiden sisältöihin ja niiden suhtautumiseen uskollisuuskysymyksiin.

Olen valinnut kyseisen 20 vuoden ajanjakson, jotta saan mahdollisimman laajan ja monipuolisen kuvan 1900-luvun alkupuolen avioliitto-oppaiden sisällöstä, sisältäen sotavuodet. Rajausta on kuitenkin vähän näennäinen ja käytännössä vielä laajempi, sillä aineistoni sisältää myös oppaita, joiden ensipainos otettiin ennen vuotta 1930, sekä oppaita, joista otettiin uusintapainoksia vielä vuoden 1949 jälkeen. Lisäksi tutkimukseni kohteena ovat vain suomenkieliset avioliitto-oppaat, koska uskon niiden lukijayleisön olleen huomattavasti suurempi kuin ruotsinkielisten oppaiden. Ruotsinkielisten oppaiden määrä oli lisäksi pieni verrattuna suomenkielisiin,²³ joten niiden pois jättäminen ei tuo merkittävää puutetta aineistoon.

²¹ Nieminen 1951, 374; Näre 2017, 24.

²² Sotavuosien rapauttamalla moraalilla perusteltiin muun muassa korkeita avioerolukuja sotien jälkeen. Tunkelo 1951, 111.

²³ Räsänen 1995, 19.

Tutkimukseni toinen lähdeaineisto on Turun raastuvanoikeuden avioero-oikeudenkäyntipöytäkirjat vuosilta 1945–1946. Olen kerännyt aineistoksi kaikki ensimmäisellä osastolla²⁴ haetut avioerot, joissa käsiteltiin puolison uskottomuutta. Yhteensä aineisto käsittää 138 parin avioero-oikeudenkäynnit. Lähes kaikki aineiston tapaukset ovat sellaisia, joissa käytetty eroperuste oli nimenomaan aviorikos. Lisäksi kymmenessä²⁵ tapauksessa eroperusteena oli puolison saama sukupuolitauti, jonka oletettiin tarttuneen aviorikoksesta. Aineistoon mukaan poimimani sukupuolitautitartunnan perusteella haetut erot ovat sellaisia, joiden yhteydessä oikeudessa käsiteltiin myös tartunnan lähdeä, ja jotka näin ollen ovat mielenkiintoisia tutkimuskysymysteni kannalta.²⁶ Kaikki ajanjaksolla sukupuolitautitartunnan perusteella haetut erot eivät siis ole mukana aineistossa. Sukupuolitautitartunnan perusteella haettujen erojen lisäksi aineistossa on muutamia sellaisia tapauksia, joissa eroa haettiin jollain muulla kuin aviorikoperusteella, mutta toisen tai molempien puolisoitten uskottomuus syystä tai toisesta tuli oikeudessa keskustelun aiheeksi, tai se lisättiin avioeroperusteisiin prosessin myöhemmässä vaiheessa. Joitain avioeroja haettiin useisiin eroperusteisiin vedoten, joista aviorikoksen rinnalla yleisimpiä olivat puolison väkivaltaisuus tai liiallinen alkoholinkäyttö.

Olen rajannut tutkittavaksi vuodet 1945–1946, koska ne olivat avioerojen huippuvuodet niin koko Suomessa kuin Turussa, ja täten tutkimuskohteena hedelmällisimmät.²⁷ Tämän aineiston pohjalta vastaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten uskottomuutta käsiteltiin oikeussalissa?
2. Miten uskollisuutta ja uskottomuutta määritelleet diskurssit ja moraalinen ilmapiiri mahdollisesti näkyvät avioero-oikeudenkäynneissä?
3. Millaisia uskollisuuteen ja uskottomuuteen kohdistuvia asenteita on tulkittavissa, ja miten omaan tai puolison uskottomuuteen suhtauduttiin?

²⁴ Suurin osa avioero-oikeudenkäynneistä käytiin raastuvanoikeuden ensimmäisellä osastolla. Toisella ja kolmannella osastolla avioeroja käsiteltiin harvemmin, joten niitä ei ole kerätty aineistoksi tähän tutkimukseen.

²⁵ Kuudessa näistä kymmenestä tapauksesta eroperusteena oli sekä sukupuolitauti että aviorikos.

²⁶ Sukupuolitauti oli avioeroperusteena melko harvinainen, koska sen todistamiseksi tarvittiin lääkärintodistus, jonka saaminen oli vaikeaa lääkärin salassapitovelvollisuuden takia. Jos tuntuu todistettiin lääkärintodistuksella, kantajan ei tarvinnut lähteä todistamaan todennäköistä aviorikosta muilla tavoin. Vastaajalla oli kuitenkin mahdollisuus pyrkiä todistamaan, että tuntuu oli lähtöisin jostain muualta kuin aviorikoksesta ja näin osoittaa kanne aiheettomaksi. Puosi 1999, 31–33.

²⁷ Tunkelo 1951, 109–110; Puosi 1999, liite 1. Vuonna 1947 avioeroisuus oli Turussa vielä edellisten vuosien tasolla, mutta koko maan ja kaupunkien tasolla suunta lähti laskuun.

Lisäksi tarkastelen sitä, miten sota-ajan moraalisesti rappeutuneeksi kuvailtu ilmapiiri mahdollisesti näkyi suhteessa haettuihin avioeroihin ja puolison epäiltyyn uskottomuuteen: viittaako aineisto siihen, että sota olisi heikentänyt moraalialia ja tehnyt puolisoista uskottomampia toisilleen?

Vaikka olen valinnut tarkasteltavaksi Turun raastuvanoikeudessa haetut avioerot, tutkimukseni tarkoitus ei ole keskittyä Turun kaupunkiin tai turkulaisiin avioeron hakijoina tai aviorikoksen tekijöinä, vaan kaupunkiympäristöön yleisemmin. Sotien jälkeen avioerot yleistyivät nimenomaan kaupungeissa ja niin ikään Turussa.²⁸ Tutkimukseni ei ole yleistettävissä koskemaan maaseutua, jossa avioeroisuus, sosiaaliset normit sekä kokemus sodasta ja rauhaan palaamisesta saattoivat poiketa kaupungeista paljonkin.²⁹ Turku oli tutkimusajanjaksolla – ja on edelleen – yksi Suomen suurimmista kaupungeista, ja sota myös vaikutti kaupunkiin: se kärsi pommituksista, elintarvikkeiden niukkuudesta ja myöhemmin asunnottomuudesta, ja lisäksi se täyttyi sodan aikana saksalaisista sotilaista.³⁰ Turun raastuvanoikeuden oikeuspöytäkirjat tarjoavat hedelmällisen lähdeaineiston uskottomuuden tutkimiseen suomalaisessa kaupunkiympäristössä sodan jälkeisinä vuosina.

Siinä, missä oppaat tarkastelivat uskollisuus- ja uskottomuuskysymyksiä idealistisesti rakentaen kuvaa hyvästä ja huonosta avioliitosta, avioero-oikeudenkäynnit tarjoavat konkretiaa niistä olosuhteista, joissa uskottomuutta tapahtui. Jo tutkimuksen tässä vaiheessa on selvää, että oikeusaineiston perusteella ei voi selvittää sitä, mitä tavalliset ihmiset todella ajattelivat uskottomuudesta, ja yllä mainittuihin kysymyksiin vastaaminen on haasteellista. Oikeudessa käsiteltiin vain eron saamiseksi välttämättömimmät asiat, eikä kummankaan osapuolen ollut välttämättä tarpeen tuoda laajemmin esiin ajatuksiaan avioeron tai aviorikoksen taustoista.³¹ On mahdotonta tietää, oliko käytetty eroperuste – tässä tapauksessa aviorikos – todella perimmäinen syy avioeron hakemiselle. Avioerojen takana on voinut olla myös asioita, joita ei ole oikeudessa syystä tai toisesta haluttu nostaa esiin.³² Lisäksi aina on olemassa mahdollisuus, että asianosaiset tai todistajat olivat kertomuksissaan epärehellisiä. Olennaista ei kuitenkaan ole se, mitä todelliset tapahtumat oikeuspöytäkirjojen takana ovat olleet, koska oikeudessa annetuissa lausunnoissa tulkittiin todellisuutta kulttuurin odotusarvojen ja tietojen mukaan: lausuntojen oli

²⁸ Suomen virallinen tilasto, Väestötilasto 1941–1951, 16; Malinen 2018, 113; Puosi 1999, liite 1.

²⁹ Suomen virallinen tilasto, Väestötilasto 1941–1951, 16; Koskelo 1979, 29–30; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 35; Nieminen 1951, 90.

³⁰ Laakso 2014, 17–34; Laakso 2020, 177–181; Raula 2014, 111–113; Niitemaa 2020, 37; Malinen 2015, 128.

³¹ Tunkelo 1951, 116; Saarimäki 2010, 25–26.

³² Puosi 1999, 6–7.

oltava uskottavia, ja paikalla olleille ne olivat mahdollista todellisuutta. Tämä riittää historiantutkijalle.³³

1.3 Aikaisempi tutkimus

Suomessa julkaistua avioliitto- ja seksuaalivalistusopaskirjallisuutta hyödyntävää tai siihen keskittyvää historiantutkimusta ei ole tehty kovinkaan paljoa, ja laajemmat tutkimukset painottuvat aikaan ennen toista maailmansotaa. Avioliitto- ja sukupuolimoraalisiin kysymyksiin keskittyvää historiantutkimusta, jossa yhdistellään opaskirjojen kaltaista normatiivista aineistoa ja käytännön normeja heijastelevia oikeuspöytäkirjoja on puolestaan tehty vielä vähemmän. Tällä tutkimuksella täytän näitä aukkoja ja lähestyn aviollisen uskollisuuden ja uskottomuuden merkityksellistämistä uudella näkökulmalla ja aineistoja yhdistelemällä.

Keskeistä tutkimuskirjallisuutta tälle tutkimukselle on Armas Niemisen tutkimukset, joista ensimmäinen on hänen sosiologian väitöskirjansa ”Taistelu sukupuolimoraalista” vuodelta 1951. Tutkimuksessaan Nieminen käsittelee laajasti sukupuoli- ja avioliittomoraalisia kysymyksiä ja niiden muutosta Suomessa osana laajempia aatehistoriallisia kehityslinjoja sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Tutkimus on lähes yhtä vanha kuin aineistoni avioliitto-oppaat, mutta se tarjoaa silti kattavan tietopohjan vuosikymmeniä kestäneestä avioliitto- ja sukupuolimoraalikeskustelusta, joka oli käynnissä edelleen tutkimusajanjaksollani. Niin ikään keskeistä tutkimuskirjallisuutta on Niemisen artikkelikokoelma ”Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia, avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään” vuodelta 1993, jossa hän kokoaa keskeisiä havaintojaan sukupuoli- ja seksuaalikysymysten muutoksesta pitkältä aikaväliltä.

Keskeistä tutkimuskirjallisuutta tutkimukselleni on myös Arja-Liisa Räisäsen vuoden 1995 väitöskirja ”Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920”. Räisänen on tutkinut aatehistoriallisesta näkökulmasta sukupuolijärjestelmän kehittymiseen sekä miehen ja naisen väliseen suhteeseen liittyneitä diskursseja. Opas-

³³ Kalela 2000, 132; Saarimäki 2010, 27–28.

ja valistuskirjallisuuden muodostamia ihanteita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa ovat tutkineet myös Tiina Männistö ja Kristiina Tiihonen. Vuoden 2003 tutkimuksessaan ”Haluathan tulla todelliseksi naiseksi?” Männistö on tutkinut naisruumiin tuottamista ja naiseuden ihanteita Suomessa 1890–1972 julkaistuissa nuorten naisten oppaissa. Tiihonen puolestaan on tutkinut Suomessa julkaistuja nuorille suunnattuja oppaita ja niiden sukupuolikasvatukseen liittyviä ohjeita vuoden 2000 artikkelissaan ”Puhtaan nuoruuden ihanne”. Avioliitto- ja seksuaalivalistusopaskirjallisuudesta tehdyn tutkimuksen avulla pystyn rakentamaan laajemman käsityksen vallinneesta sukupuolijärjestelmästä ja sukupuolirooleista, sekä niiden yhteiskunnallisesta suhteesta. Nämä käsitykset ovat merkityksellisessä osassa myös silloin, kun tarkastellaan, miten 1930–1940-luvuilla merkityksellistettiin uskollisuutta ja uskottomuutta eri sukupuolille.

Eija Fribergin ja Erja Vuoman yhteiskuntapolitiikan pro gradu ”Avioliiton sukupuolimoraali: tapaustutkimus vuosien 1890–1985 avioliitto-oppaista” vuodelta 1986 kattaa aikarajauksellaan myös oman tutkimusajanjaksoni, ja on teemaltaan lähimpänä omaa tutkimustani. Friberg ja Vuoma hahmottelevat tutkielmassaan sukupuolimoraalin muutosta Suomessa pitkällä aikavälillä käyttäen lähteenään 119 avioliitto-opasta. He lähestyvät oppaita kontrollinäkökulmasta tutkimalla, millaisia niiden neuvot ovat sallivuudeltaan, rajoittavuudeltaan ja argumentaatioperustaltaan, sekä miten ne suhtautuvat seksuaalisuuteen sekä aviolliseen ja ulkoaviolliseen seksiin. Fribergin ja Vuoman työ tarjoaa katsauksen siihen, miten avioliitto-oppaiden käsitykset avioliiton sukupuolimoraalista ovat muuttuneet pitkän aikavälin kuluessa. Omalle työlleni heidän tutkimuksensa tarjoaa lisäksi hyödyllistä tietoa erityisesti avioliitto-oppaiden keskeisten kirjoittajien taustoista, sillä Friberg ja Vuoma lähestyvät oppaita ensisijaisesti niiden kirjoittajien kautta. Koska avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet ovat myös oman tutkimukseni kohteena, aineistosta tekemämme huomiot ovat osittain samoja ja toisiaan täydentäviä. Työni eroaa Fribergin ja Vuoman tutkimuksesta kuitenkin näkökulmaltaan ja toteutustavaltaan.³⁴ Toisin kuin Friberg ja Vuoma, en käsittele pitkän aikavälin muutosta, ja ennen kaikkea oma tutkimukseni on historiantutkimusta, jossa sidon opaskirjat diskursseineen

³⁴ Friberg ja Vuoma ovat jaotelleet tutkimuksensa aikarajauksen rajapyykkeihin maailmansotien, rauhanajan alun, seksuaalisen vapautumisen alun ja kulumassa olleen 1980-luvun mukaan. (Fribergin ja Vuoman määrittämä oppaiden jaottelu tarkalleen: 1890–1917, 1918–1939, 1940–1945, 1946–1964, 1965–1971, 1972–1979 ja 1980–1985.) Tällainen jaottelu ei kuitenkaan palvele tutkittavaa aihealuetta, sillä vallitsevat käsitykset seksuaalikysymyksistä eivät kulkeneet käsi kädessä esimerkiksi sotien kanssa, vaikka esimerkiksi poikkeusaikojen ilmapiiri vaikutti jonkin verran avio-oppaiden sisältöihin. Lisäksi suosituista kirjoista saatettiin ottaa useita painoksia, ja ne säilyivät ajankohtaisena vuosikymmenien ajan. Tällaisia avioliitto-oppaita ei voi sijoittaa aikajanelle heijastamaan vain muutaman vuoden mittaista ajanjaksoa, vaan niiden vaikutus olisi huomiotava pidemmällä aikavälillä. Friberg ja Vuoma eivät ole huomioineet tätä seikkaa tutkimuksensa, ja vaikuttavat valinneen useita painoksia saaneista oppaista satunnaisesti jonkin, ja sijoittaneen sen aikajanelle.

aikalaiskontekstiinsa, ja tarkastelen niitä tästä näkökulmasta. Fribergin ja Vuoman sosiaalipolitiikan tutkimuksessa tämä näkökulma jää vähemmälle huomiolle.

Sota-ajan jälkeisiä avioeroja yleisesti ja paikkakuntakohtaisesti on tutkittu jonkin verran. Syitä ja taustaa sotien jälkeisille korkeille avioeroluville hahmotteli jo Aarre Tunkelo vuoden 1951 väestöliiton vuosikirjassa "Väestönkehityksen ja avioliiton ongelmia" julkaistussa artikkelissaan "Sota-avioliitot avioerotilaston valossa". Vuoden 1979 esityksessään "Avioerot ja niihin vaikuttaneet tekijät 1930-1977" Pauliine Koskelo puolestaan hahmotteli avioerojen luonnetta ja syitä pitkällä aikavälillä tilastollisella tasolla. Hanna-Leena Puosi on tutkinut Turussa haettuja avioeroja vuoden 1999 gradussaan "Avioerot Turussa sodan jälkeisinä erojen 'hulluina vuosina' 1945-1946". Rajatut vuodet ovat täsmälleen samat kuin omassa tutkimuksessani, ja Puosi sivuaa yhtenä tutkimuksen osa-alueenaan myös aviorikosperusteisia avioeroja. Hänen tutkimusasetelmansa on kuitenkin tutkia kaikkia syitä, joiden perusteella eroja myönnettiin, sekä sitä, millaiset liitot purkautuivat. Puosin tutkimus tarjoaakin arvokasta tietoa sodan jälkeisestä avioeroisuudesta Turussa tätä tutkimusta monipuolisemmasta näkökulmasta.

Tutkimukselleni olennaista on myös ymmärtää sukupuolten välisiä suhteita sekä niitä mielialoja ja olosuhteita, joissa Suomessa elettiin tutkimusajanjaksoni aikana. Vuoden 1994 artikkelissaan "Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana" Elina Haavio-Mannila on tarkastellut kyselylomaketutkimuksen avulla, millaisiksi eri sukupuolten välit muodostuivat sodan aikana naisten kokemusten perusteella. Tärkeää tietoa sukupuolten välisistä suhteista tutkimukselleni tarjoaa myös Antti Malisen artikkeli "Marriage Guidance, Women and the Problem(s) of Returning Soldiers in Finland, 1944-1946" vuodelta 2018. Artikkelissa Malinen on tutkinut helsinkiläisten avioparien ongelmia miehen palattua kotiin sodasta käyttäen lähteenään Kristillisen palvelukeskuksen avioliittoneuvonnan muistiinpanoasiakirjoja. Laajalla aineistolla sukupuolinormeja sekä sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden määrittymistä on puolestaan tutkinut Pasi Saarimäki 2010 ilmestyneessä väitöskirjassaan "Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla". Vaikka Saarimäen tutkimus kohdistuu erilaiseen ympäristöön ja ajanjaksoon, se selvittää, miten kirkko, oikeus ja paikallisyhteisö ovat seksuaalinormeja määritelleet, sekä tarjoaa tärkeää tietoa siitä, miten hyödyntää oikeuden pöytäkirjoja tämän aihepiirin tutkimuksessa. Mainittava on myös Ville Kivimäen tutkimukset, joista laajimpana hänen väitöskirjaansa pohjautuva "Murtuneet miehet: taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945" vuodelta 2013. Kivimäen tutkimukset auttavat ymmärtämään sodanaikaista ja -jälkeistä tunneilmastoa, mikä on niin ikään tärkeää oman aiheeni kontekstoinnille.

1.4 Menetelmät

Sovellan tutkimusmenetelmänäni diskurssianalyysia. Diskurssin käsite on monimerkityksinen, eikä myöskään diskurssianalyysiä voi kutsua tutkimusmenetelmänä selkeärajaiseksi. Diskurssin käsitteellä viitataan yleensä vakiintuneeseen kirjoitettuun tai puhuttuun kielenkäytön tapaan, joka sekä rakentuu sosiaalisissa käytännöissä, että rakentaa sosiaalista todellisuutta. Diskurssien voi siis määritellä olevan historiallisia, totena esitettyjä merkityksellistämisen tapoja, käytänteitä ja ajattelutapoja, jotka rakentavat ymmärrystä todellisuudesta ja sitä koskevasta tiedosta. Diskurssit määrittelevät, mitä ja miten tietyistä asioista ja ilmiöistä puhutaan, ja näin ollen muokkaavat puhunnan kohdetta. Tutkimalla diskursseja on mahdollista havaita ja tarkastella laajempia historiallisia prosesseja, sääntöjä ja seurauksia, sekä niihin liittyviä ilmiöitä.³⁵

Diskurssianalyysissä kielenkäyttö yhdistetään aina tilanteisiin ja laajempiin yhteiskunnallisiin ja historiallisiin konteksteihin ja nähdään niiden osana ja jatkumona. Erilaiset sosiaaliset, taloudelliset ja institutionaaliset tekijät vaikuttavat diskurssien rakentumiseen ja niiden sisällä. Diskurssit eivät siis ole maailmasta irrallisia eikä niitä tule siitä irroittaa, vaan ne suhteutetaan aina aikaan ja paikkaan.³⁶ Tutkijan on itse määritettävä ja rajattava nämä kontekstinsa tutkimustehtävänsä mukaan, koska kontekstointia olisi periaatteessa mahdollista jatkaa loputtomasti.³⁷ Tässä tutkimuksissa suhteutan havaitsemani diskurssit osaksi aikakautensa yleisiä käsityksiä seksuaalisuudesta, sukupuolielämästä sekä mieheydestä ja naiseudesta. Lisäksi huomioin muut ihmisten elämää muokanneet ja mullistaneet tapahtumat, erityisesti juuri päättyneen jatkosodan ja rauhaan sopeutumisen mukanaan tuomat muutokset. Huolellinen kontekstointi on jo valmiiksi osa historian tutkimuksen perusdintä, joten diskurssianalyysi toimii hyvin historian tutkijan työvälineenä.

Työssäni tarkastelen sitä aviollista uskollisuutta ja uskottomuutta määrittänyttä diskursiivista kokonaisuutta, jonka avioliitto-oppaat ja avioero-oikeudenkäynnit muodostivat. Avioliitto-oppaissa rakennettiin ja ylläpidettiin aviollista uskollisuutta ja uskottomuutta määritelleitä merkityksiä, ja tällä oli vaikutusta siihen, mitä ihmiset näistä aiheista ajattelivat, ja miten he niihin suhtautuivat. Nämä asenteet ja ajatukset olivat läsnä myös avioero-oikeudenkäynneissä, vaikka oikeudenkäyntipöytäkirjojen sivuille pilkahduksia näistä asenteista päätyi vain satunnaisesti. Samaan aikaan

³⁵Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 25–27; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 27–37.

³⁶Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 29, 51; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 18; Pehkonen 2013, 76–77.

³⁷Hyrkkänen 2017, 41–43; Hyrkkänen 2002, 200–201.

yleisillä käsityksillä, asenteiden muutoksilla ja ihmisten käytöksellä oli vaikutusta siihen, miten avioliitto-oppaissa käsiteltiin uskollisuutta ja uskottomuutta. Ajattelu ja toiminta toimivat toistensa konteksteina, ja tässä tutkimuksessa avioliitto-oppaat ja avioero-oikeudenkäynnit kontekstoivat toinen toistensa diskursseja.³⁸

Tutkin avioliitto-oppaista erityisesti niitä kohtia, joissa käsitellään joko uskollisuutta tai uskottomuutta, näiden teemojen laatua ja toistuvuutta, sekä sitä, miten ne suhteutuivat laajempiin sukupuolimoraalisiin puhetapoihin ja aikalaiskonteksteihin. Aineiston laajuuden takia en voi syventyä uskollisuuden ja uskottomuuden ilmauksiin sanatasolla kovin tarkasti, vaikka pieniinkin yksityiskohtiin sisältyy suuria merkityksiä: uskottoman teon kutsuminen hairahdukseksi tai harha-askeleeksi on merkityslataukseltaan hyvin erilainen, kuin sen kutsuminen esimerkiksi petokseksi tai henkirikokseksi. Tarkastelen sitä, millaisia uskollisuuteen ja uskottomuuteen liittyviä diskursseja avioliitto-oppaista on löydettävissä, ja miten ne toisaalta edustivat, mutta myös rakensivat ja ylläpitivät aikansa sukupuoli- ja avioliittomoraalisia käsityksiä. Tämän jälkeen tutkin, miten nämä diskurssit mahdollisesti ilmenivät avioero-oikeudenkäynneissä, ja millaisia merkityksellistämisen tapoja uskottomuuden ympärille ehkä muodostui oikeussalissa.

Luokittelen diskurssit uskollisuus- ja uskottomuusdiskursseihin, vaikka jako onkin osittain keinotekoinen, koska näitä aiheita käsiteltiin oppaissa yleensä toistensa yhteydessä, eikä niitä voi täysin erottaa toisistaan. Uskollisuusdiskursseihin lasken kaiken aviopuolisoiden monogaamista suhdetta käsittelevän puhetavan, ja uskottomuusdiskursseihin kaiken avioliiton rinnakkaisia suhteita käsittelevän puhetavan. Koska miehiä ja naisia pidettiin sukupuolisesti hyvin erilaisina keskenään, tarkastelen, millaisia uskollisuuteen ja uskottomuuteen liittyviä diskursseja eri sukupuolille rakennettiin. Näin vastaan tutkimuskysymykseeni siitä, millaista uskollisuutta aviomiehiltä ja -vaimoilta odotettiin, ja millaisia merkityksiä eri sukupuolten uskottomuudelle annettiin. Vaikka oppaat syntyivät osana aikansa sukupuolimoraalisia käsityksiä ja heijastelivat niitä, niiden rakentamia diskursseja ei pidä tulkita kaikenkattavana todellisuutena ajanjakson avioliittomoraalisesta ilmapiiristä. On myös mahdotonta tietää, missä määrin avioero-oikeudenkäynteihin osallistuneet henkilöt olivat sisäistäneet aikakaudelleen tyypillisiä avioliitto- ja sukupuolimoraalisia ihanteita tai lukeneet avioliitto-oppaita. Avioliitto-oppaat ovat kuitenkin hedelmällinen lähdeaineisto aikakaudelle tyypillisten ajattelutapojen tutkimiseen. Sitä, millä tavoin nämä uskomukset heijastuivat aikalaisiin, voi tutkia

³⁸ Hyrkkänen 2017, 47–48.

vain heidän toimintansa kautta, eli tässä tutkimuksessa avioero-oikeudenkäyntipöytäkirjojen avulla.³⁹

Tutkimukseni voi laskea kuuluvaksi sukupuolihistorian tutkimuskenttään, jossa huomio kiinnittyy miehiin ja naisiin sukupuolena, sekä mieheyttä ja naiseutta koskeviin ihanteisiin eri aikakausina. Sukupuolihistoriallinen näkökulma sai alkunsa naishistoriasta, joka kiinnitti suurmiesten ja valtioiden historian tutkimisen sijaan huomionsa arkeen, naisiin ja naiseuteen. Sittenkin sukupuolisuudesta kiinnostuneet nais- ja mieshistoriat synnyttivät yhdessä sukupuolihistorian käsitteen.⁴⁰ Tutkimukseni on sukupuolihistoriallinen, koska huomioni kohdistuu siihen, minkälaista kuvaa miehistä ja naisista rakennettiin aviollisen uskollisuuden ja uskottomuuden suhteen, ja miten he itse merkityksellistivät omaansa ja toisen sukupuolen toimintaa.

1.5 Tutkimusetiikka

Tutkimusaiheeni arkaluontoisuuden ja ajallisen läheisyyden vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota tutkimuseettisiin kysymyksiin. Alle sata vuotta vanhat, arkaluontoista materiaalia sisältävät aineistot ovat yksityisyydensuojaa koskevan lainsäädännön perusteella luokiteltu salaisiksi, ja käyttämäni Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat avioero-oikeudenkäynteineen ovat tällaista aineistoa. Avioliitto-oppaat sen sijaan eivät ole tällaista aineistoa, koska niiden kirjoittajat tulivat vapaaehtoisesti yleiseen tietoisuuteen kirjoittaessaan oppaita omalla nimellään tai nimimerkillään.

Yksityisten tietojen suoja kestää 50 vuotta henkilön kuolemasta ja sata vuotta, jos kuolemasta ei ole tietoa. Arkaluontoisten henkilötietojen tietosuoja on tätäkin pidempi, yleensä 130 vuotta.⁴¹ Salattuja aineistoja voidaan kuitenkin luovuttaa tutkimuskäyttöön, kun tutkija sitoutuu käyttämään niitä eettisesti kestäväällä tavalla. Pyytäessäni vuosien 1945–1946 Turun raastuvanoikeuden varsinaisasian pöytäkirjoja käyttöni, olen sitoutunut niiden yksityisyydensuojaa kunnioittavaan käsittelyyn ja eettisesti kestävään tutkimukseen. Olen kerännyt pöytäkirjoista vain tutkimukseni kannalta olennaisen informaation ja säilytän tiedostoa salanasuojatulla henkilökohtaisella tietokoneellani sekä varakopiota muistitikulla. Tutkimuksen

³⁹ Hyrkkänen 2017, 47.

⁴⁰ Canning 2006, 5; Markkola, Östman & Lamberg 2014, 8–9.

⁴¹ Kokko 2017b, 77.

valmistumisen jälkeen tuhoan nämä tiedostot, koska en enää tarvitse niitä, eikä henkilötietoja tule säilyttää tarpeettomasti.⁴²

Oikeusaineiston henkilöiden yksityisyyttä suojellakseni olen päätenyt anonymisoimaan heidät tarkasti. Nostaessani aineistostani esimerkkitapauksia en mainitse henkilöiden etu- tai sukunimiä. Sen sijaan kirjoitan aviovaimoista ja -miehistä, sekä kantajista ja vastaajista. Jos nimellä kirjoittaminen vaikuttaa tekstin ymmärrettävyyden kannalta välttämättömältä, keksin henkilölle pseudonyymin. En kuitenkaan pseudonymisoi jokaista käsiteltävää henkilöä, koska nostamani lyhyet esimerkkitapaukset on pääsääntöisesti mahdollista käsitellä ymmärrettävästi ilman nimiä. Koska aineistoni on syntynyt Turun raastuvanoikeudessa, suurin osa aineistoni henkilöistä oli kotoisin Turun kaupungista tai sen lähiseudulta. Jos henkilöt olivat kotoisin joistain lähiseudun pienemmistä pitäjistä, en mainitse näitä paikkakuntia nimeltä. Anonymisointiin liittyen on muistettava, ettei se saa vaikuttaa haitallisesti huolelliseen kontekstointiin, eli tapahtumien sijoittamiseen osaksi aikaa ja ympäristöä.⁴³ Henkilöiden nimien tai tarkempien asuinpaikkakuntien mainitseminen ei kuitenkaan toisi tutkimukselleni minkäänlaista lisäarvoa, koska pystyn kontekstoimaan tapahtumat ja vastaamaan tutkimuskysymyksiini ilmankin, että mainitsen kenenkään oikeudessa esiintyneen henkilön tarkemmin yksilöiviä tietoja.

Yksityisyydensuojan lisäksi anonymisointi on perusteltua oikeusaineiston henkilöiden mahdollisten sukulaisten tai jälkeläisten vuoksi. Avioeron saamiseksi parien oli nostettava oikeudessa esiin intiimejä asioita omasta perhe-elämästään, eikä ole varmaa, että yksityiskohtia eron syistä olisi välttämättä tuotu jo mahdollisesti tuolloin olemassa olleiden lasten tietoisuuteen. Ilmankin yksityisyydensuojan asettamia vaatimuksia olisi mielestäni väärin tuoda tunnistettavasti esiin pari sukupolvea sitten eläneiden henkilöiden avioerojen taustoja, joiden todellisesta luonteesta elossa olevat jälkeläisetkään eivät ehkä tiedä. Lisäksi on hyvä muistaa, että aviorikokset olivat yleisyydestään huolimatta 1940-luvulla niin oikeuden edessä kuin yleisissä asenteissa tuomittava teko, ja vaikka aviorikoksesta ei nykyään sakko- tai vankilatuomiota saakaan, ihmisten asenteet sitä kohtaan sen sijaan eivät ole juuri muuttuneet. Tästäkin syystä olisi mielestäni kyseenalaista tuoda esiin kenenkään vanhempien tai isovanhempien tekoja tunnistettavasti.

Anonymisoinnin lisäksi arkaluonteisista aiheista kirjoitettaessa on toivottavaa kiinnittää huomio yksittäisten henkilöiden sijasta yleisempiin käytäntöihin ja

⁴² Kokko 2017a, 42.

⁴³ Saarimäki 2017, 73.

tapoihin.⁴⁴ Yleisemmän tason lisäksi tulen kuitenkin nostamaan oikeusaineistosta esiin muutamia esimerkkitapauksia, jotka vaikuttavat erityisen hedelmällisiltä tutkimuskysymysteni kannalta. Tarkoitukseni ei silti ole tarttua kenenkään avio- tai intiimielämän yksityiskohtiin, saati kirjoittaa niistä provosoivasti. Näiden tapausten nostaminen esiin on kuitenkin välttämätöntä, koska ne auttavat havainnollistamaan, miten laajemmat ajattelu- tai käyttäytymismallit mahdollisesti näkyivät ajanjakson avioero-oikeudenkäynneissä. Menneisyyden ihmiselle tehdään oikeutta, kun häntä pyritään ymmärtämään hänen oman aikakautensa lähtökohdista ja tarkastelemaan häntä omassa historiallisessa kontekstissaan. Vaikka historiantutkija ei koskaan pääse täysin irti oman aikansa todellisuuskäsityksistä ja kielenkäytöstä, menneisyyttä tutkittaessa on vältettävä käyttämästä sellaisia käsitteitä tai ajatusmalleja, jotka olisivat olleet täysin vieraita tutkittavien menneisyyden ihmisten kulttuurille.⁴⁵ Tutkijan omat moraaliset tai ideologiset näkökannat eivät myöskään saa ohjata sitä, miten hän tutkii aihetta tai kirjoittaa sen kohteena olevista henkilöistä.⁴⁶ Elävien on ennen kaikkea kunnioitettava kuolleiden mennyttä ihmisyyttä,⁴⁷ ja tätä ohjetta noudatan tässä tutkimuksessa.

⁴⁴ Saarimäki 2017, 67–70.

⁴⁵ Kalela 2000, 83–89.

⁴⁶ Saarimäki 2017, 67–68; Miettinen 2017, 124.

⁴⁷ Vainio-Korhonen 2017, 31.

2 SUKUPUOLIMORAALI MURROKSESSA

Suomessa vuosisatoja vallalla ollut tiukka ja kristinuskoon pohjautuva sukupuolimoraali oli edelleen vahva 1900-luvun puoliväliä lähestyttäessä. Suurin osa suomalaisista avioliitto-oppaista edusti absoluuttista sukupuolimoraalia, mutta myös ulkomaista alkuperää olevaa ja sukupuolimoraaliltaan relatiivisempaa opaskirjallisuutta julkaistiin Suomessa paljon. Toinen maailmansota syvensi erilaisten sukupuolimoraalikäsitysten välistä kuilua entisestään, ja Suomessakin oltiin huolissaan poikkeusaikojen vaikutuksista ihmisten moraaliin ja käytökseen. Tässä luvussa käsitelen ensin yleisesti Suomessa 1930–1940-luvuilla julkaistua avioliitto-opaskirjallisuutta, keskeisiä kirjoittajia sekä käsityksiä absoluuttisen ja relatiivisen sukupuolimoraalin taustalla. Tämän jälkeen tarkastelen sitä, miten sotavuosien aiheuttama poikkeustila ja pelko moraalin heikkenemisestä heijastui suomalaisiin avioliitto-oppaisiin, jotka julkaistiin sotien aikana tai välittömästi niiden jälkeen. Lopuksi tarkastelen aviorikosperusteisen avioero-oikeudenkäynnin kulkua sekä luon yleiskuvan Turussa 1945–1946 haetuista avioeroista, joissa käsiteltiin puolison uskottomuutta.

2.1 Avioliitto-oppaat moraalinvartijoina ja -uudistajina

1930–1940-luvuille tultaessa sukupuolimoraalikeskustelua olivat jo vuosikymmeniä hallinneet kaksi keskenään erilaista näkemystä: absoluuttinen ja relatiivinen sukupuolimoraali. Absoluuttisen sukupuolimoraalin taustalla oli kristillinen seksuaalietiikka ja avioliittokäsitys, jotka korostivat aviopuolisoiden ykseyttä ja paheksuivat kaikkea avioliiton ulkopuolista sukupuolivietin tyydyttämistä. Avioliitto oli Jumalan asettama järjestys, ja ainoastaan sen puitteissa oli sallittua harjoittaa sukupuoliyhdyntää ja perustaa perhe. Kymmenestä käskystä kuudes *älä tee huorin* loi

pohjan kristilliselle seksuaalietiikalle, ja sen noudattamatta jättäminen joko ennen avioliittoa tai sen aikana nähtiin rikoksena elämän peruslakia vastaan. Absoluuttinen sukupuolimoraali piti sukupuolielämän tärkeimpänä tehtävänä suvunjatkamista, mutta yhä useammin se korosti sen merkitystä myös aviopuolisoiden välisen rakkauden osoituksena. Uskonnon lisäksi absoluuttista sukupuolimoraalia perusteltiin muun muassa sosiaalisilla ja terveydellisillä syillä, sillä lasten saaminen katsottiin hyväksyttäväksi vain avioliitossa, ja sukupuolitaudit saattoivat levitä irrallisten suhteiden seurauksena.⁴⁸

Absoluuttisen sukupuolimoraalin oppaissa korostuivat vuosisatoja ylläpidetyt, kristilliseen seksuaalietiikkaan perustuvat aviopuolisoiden sukupuoliroolit, joissa vaimo alistui miehelleen ja toteutti kutsumustaan tämän vaimona, lasten äitinä ja kodin emäntänä. Miehen tehtävä oli puolestaan rakastaa vaimoaan, toimia perheen päänä ja ottaa pääasiallinen vastuu heidän elatuksestaan. Kun puoliset täyttäisivät nämä luonnollisiksi katsotut velvollisuutensa, rakastaisivat toisiaan ja pysyisivät toisilleen uskollisina, avioliitto ja perhe-elämä muodostuisivat onnellisiksi. Ylläpitämällä avioelämälle asetettuja normistoja pyrittiin samalla myös ratkaisemaan ajan yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ongelmia, jollaisiksi esimerkiksi naimattomuuden ja avioerojen lisääntyminen nähtiin. Rakkauteen ja uskollisuuteen perustuvan avioliiton sekä perhe-elämän uskottiin takaavan parhaiten kansakunnan tulevaisuuden.⁴⁹

Relatiivinen sukupuolimoraali perustui lähinnä kahteen absoluuttiselle sukupuolimoraalille vastakkaiseen käsitykseen. Ensimmäinen niistä oli käsitys sukupuolivietin voittamattomuudesta, jonka mukaan seksuaalivietin tyydyttäminen oli välttämätön tarve, ja absoluuttisen sukupuolimoraalin vaatima pidättyvyys saattoi olla suorastaan vahingollista. Käsityksen mukaan sukupuolivietin tyydyttäminen avioliiton ulkopuolella oli hyväksyttävää, jos pidättäytyminen ennen avioliittoa tuntui vaikealta tai avioliitto ei tarjonnut seksuaalista tyydytystä. Toinen käsitys oli erosmyönteisyys, jonka mukaan eroottisen rakkauden kokeminen oli ihmiselle niin tärkeää, ettei avioliittositeiden tai perheen perustamismahdollisuuksien saanut antaa määrätä sen toteuttamista. Relatiivinen sukupuolimoraali suhtautui siis hyväksyvämmiin avioeroihin ja vapaisiin avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin.⁵⁰

1900-luvun alussa relatiivinen sukupuolimoraali linkittyi sosialismiin sekä kulttuuri- ja seksuaaliradikalismiin, jotka kritisoivat porvarillista, kristinuskoon perustuvaa

⁴⁸ Nieminen 1951, 70–71; Räisänen 1995, 68–70, 77–79, 188; Sihvo 1981, 51–52; Friberg & Vuoma 1986, 92; Tiihonen 2000, 176–178.

⁴⁹ Lidman 2015, 62–70; Räisänen 1995, 85–108; Sihvo 1981, 62–71.

⁵⁰ Sihvo 1981, 22, 51; Nieminen 1951, 103–105, 303.

avioliittoinstituutiota ja yhteiskunnan puuttumista ihmisten rakkaus- ja sukupuolielämään. Niin kutsutun vapaan rakkauden kannattajien mukaan avioliittoinstituution virhe oli siinä, että se salli sukupuolivietin tyydyttämisen vain avioliitossa ja lähinnä suvunjatkamistarkoituksessa, sekä teki avioeron saamisesta hankalaa.⁵¹ 1930–1940-luvuille tultaessa moni asia oli muuttunut relatiivisen sukupuolimoraalin kannalta suotuisammaksi esimerkiksi siviiliavioliiton mahdollistumisen ja rikoslain muutosten myötä,⁵² mutta seksuaaliradikaalit virtaukset eivät koskaan saaneet suurta jalansijaa Suomessa. Kristillis-siveelliset asenteet istuivat tiukassa yhteiskunnan rakenteissa, eikä suomalaisessa avioliittokeskustelussa koskaan julkaistu kovinkaan paljon vapaan rakkauden kannattajien tekstejä.⁵³ Relatiivisempaakaan sukupuolimoraalia puoltaneissa avioliitto-oppaissa ei tutkimusajanjakson aikana haluttu horjuttaa vallinnutta avioliittoinstituutiota, ja uskollisuutta pidettiin tavoiteltavana asiana.

Tutkimani avioliitto-oppaat on jaettavissa melko selkeästi absoluuttista ja relatiivista sukupuolimoraalia edustaneisiin oppaisiin. 40 oppaasta 18 oli kristilliseen sävyyn kirjoitettuja, ja ne edustivat absoluuttista sukupuolimoraalia. Yksikään kristillisistä avioliitto-oppaista ei puoltanut relatiivista sukupuolimoraalia, koska absoluuttinen sukupuolimoraali perustui kristilliseen seksuaalietiikkaan. Ei-kristillisistä avioliitto-oppaista sen sijaan neljä kannatti absoluuttista sukupuolimoraalia. Näissä oppaissa absoluuttista sukupuolimoraalia perusteltiin uskonnon sijaan korkeamman moraalin ja siveellisyyden tavoittelulla, aviottomien lasten syntymisen välttämisellä ja terveydellisillä syillä, kuten sukupuolitautien välttämisellä. Relatiivista, ei-kristillistä sukupuolimoraalia edustaneita oppaita oli niin ikään 18. Siinä, missä absoluuttista ja kristillistä sukupuolimoraalia edustaneet avioliitto-oppaat olivat kahta teosta lukuun ottamatta suomalaisia, relatiivisista oppaista valtaosa oli käännösteoksia. Ulkomaisella kirjallisuudella olikin iso rooli vapaampaa sukupuolimoraalia puoltaneiden ajatusten rantautumisessa Suomeen aina 1800-luvulta lähtien.⁵⁴

Oppaiden ohjeet heijastelivat aikansa laajempia normeja ja käyttäytymissäntöjä. Kirjoittajat rakensivat ajatuksensa hyvästä avioliitosta ja sukupuolielämästä niiden aatteiden ja ihanteiden pohjalle, jotka olivat ajan yhteiskunnalle tyypillisiä. Teoksissaan kirjoittajat pyrkivät joko vahvistamaan olemassa olevia ihanteita tai mahdollisesti kritisoidaan ja muuttamaan niitä, osallistuen samalla aiheetta koskevaan julkiseen keskusteluun. Avioliitto-oppaissa muotoillut normit ja ihanteet eivät siis

⁵¹ Nieminen 1951, 197–198, 208, 217; Räisänen 1995, 67–81.

⁵² Siviiliavioliitto tuli mahdolliseksi vuonna 1917, ja salavuoteus poistettiin rikoslaista vuonna 1926. Räisänen 1995, 77; Saarimäki 2010, 195.

⁵³ Räisänen 1995, 80–81.

⁵⁴ Nieminen 1951, 9–10.

olleet irrallisia tavallisen ihmisen elämästä, vaan ne todennäköisesti vastasivat aikalaisten käsityksiä ja täten myös vaikuttivat ihmisten käyttäytymiseen.⁵⁵ Tunnetut ja nimekkäät opaskirjailijat olivat todennäköisesti luetuimpia, ja heidän oppaattensa välittämien ajatusten voi olettaa vaikuttaneen eniten julkiseen keskusteluun ja aikalaisten ajatuksiin.

Luultavasti luetuin suomalainen avioliitto-oppaitakin kirjoittanut henkilö oli piispa ja professori Eelis Gulin. Hän puhui ja kirjoitti paljon siitä, millaisina seksuaalisuus- ja sukupuolikysymykset näyttäytyivät kristinuskon näkökulmasta, ja vetosi esityksillään erityisesti nuoriin.⁵⁶ 1930–1940-luvuilla ilmestyi kolme Gulinin kirjoittamaa opaskirjaa, joista viimeisin, yhdessä lääkäri Turo Niemen kanssa kirjoitettu ”Avioliitto: opaskirja Suomen kodeille” (1949) oli kattavin, ja siitä otettiin yhteensä viisi painosta. Gulinin opaskirjat edustivat absoluuttista sukupuolimoraalia, ja niiden mukaan sukupuolielämä ja intiimimpi yhdessäolo kuului ainoastaan avioliittoon aviopuolisoiden välille. Gulinin kanssa saman kannan jakoivat muutkin kristilliset avioliitto-oppaat, joista valtaosa oli suomalaisia. Ulkomaista alkuperää olevista kristillisistä oppaista luetuin oli mahdollisesti ruotsalaisen piispan ja professorin Arvid Runestamin ”Avioliiton etiikka” (1938), johon muun muassa Gulinkin viittasi.⁵⁷

Muita ulkomaisten avioliitto- ja sukupuolielämää koskevien opaskirjailijoiden suuria nimiä olivat puolestaan alankomaalainen lääkäri Theodor Hendrik Van de Velde sekä englantilainen filosofian tohtori Marie Stopes. Heidän oppaansa edustivat eikristillistä, relatiivista sukupuolimoraalia, ja ne olivat esikuvia useille suomalaisille vapaampaa sukupuolimoraalia kannattaneille kirjoittajille. Erityisesti Van de Velden oppaisiin viitattiin niin muissa ulkomaalaisissa kuin suomalaisissa oppaissa ahkerasti, joko niiden ajatuksia kannattaen tai kritisoiden. Sekä Van de Velde että Stopes pitivät onnistunutta sukupuolielämää hyvän avioliiton edellytyksenä ja vastustivat askeettista seksuaalikäsitystä. He molemmat pyrkivät myös antamaan oppaissaan mahdollisimman tieteellisen vaikutelman.⁵⁸ Oposaineistoni sisältää kolme Van de Velden opaskirjaa sekä kaksi Stopesin opaskirjaa. Näistä oppaista osa oli julkaistu jo 1900-luvun alussa, mutta niistä otettiin uusintapainoksia edelleen tutkimusajanjaksollani. Van de Velden tunnetuimmasta avioliitto-oppaasta ”Täydellinen avioliitto” otettiin Suomessa uusintapainoksia vielä 1960-luvulla, joten sen ajatuksia pidettiin ajankohtaisina vuosikymmenten ajan.⁵⁹ Useista

⁵⁵ Räisänen 1995, 25–26.

⁵⁶ Kansallisbiografia, Gulin Eelis.

⁵⁷ Ks. Gulin & Niemi 1949, 27.

⁵⁸ Friberg & Vuoma 1986, 47–49, 63, 67.

⁵⁹ Friberg & Vuoma 1986, 47.

painoksista päätellen Van de Velden ja Stopesin kaltaisten suosittujen opaskirjailijoiden tuotantoon suhtauduttiin myös Suomessa mielenkiinnolla, vaikka niiden ajatukset poikkesivat vallalla olleesta absoluuttisen sukupuolimoraalin normista – mikä toisaalta ehkä myös lisäsi näiden oppaiden kiinnostavuutta.

Tarkasteltaessa aikalaisten asenteita ja toimintaa suhteessa avioliitto-oppaiden diskursseihin on huomioitava se sosiaalinen ja yhteiskunnallinen todellisuus, jossa he elivät. Oppaiden kirjoittajat olivat pääasiassa keskiluokkaisia, ja vaikka oppaissa ei suoraan määriteltykään niiden kohdeyleisöä, niistä monesta saa käsityksen, että ne kirjoitettiin ensisijaisesti samaan sosiaaliluokkaan kuuluville lukijoille. Esimerkiksi Marie Stopes kehoitti aviopuolisoita nukkumaan eri sängyissä ja jopa eri huoneissa.⁶⁰ Tähän ahtaasti asuneilla alemmilla sosiaaliluokilla olisi tuskin ollut mahdollisuutta Suomessa tai oppaan alkuperäisessä ilmestymisympäristössä Englannissa – etenkin toisen maailmansodan jälkeisessä asuntopulassa. Käännösoppaiden kohdalla niiden alkuperäinen kohdeyleisö on siis voinut olla hyvin erilainen, mitä se Suomessa oli. Suomessa ei myöskään koskaan ehtinyt yleistyä laajasti porvarillinen perhetyyppi, jossa mies oli ansiotyössä kodin ulkopuolella ja vaimo omistautui kodinhoitoon,⁶¹ ja monet etenkin ulkomaalaiset oppaat kirjoitettiin juuri tästä näkökulmasta. Erityisesti suosittujen käännösoppaiden maailma on siis voinut jäädä suomalaisille ja erityisesti alempiin sosiaaliluokkiin kuuluville vieraaksi ja osin tavoittamattomaksi. Myös suomalaisissa oppaissa esitetyt arvot edustivat porvarillisia, valkoisen Suomen ihanteita, koska ne haluttiin nähdä koko kansalle sopivana arvoperustana.⁶² On mahdotonta sanoa, millaisen yleisön suomalaiset ja ulkomaalaiset oppaat tavoittivat ja ketkä niitä lukivat, mutta kuka tahansa lukija on voinut pitää niiden ohjeita ihanteenaan ja pyrkiä noudattamaan niitä omista lähtökohdistaan.

Aviollinen uskollisuus ja uskottomuus olivat yleisiä ja suosittuja aiheita avioliitto-oppaissa, mistä voidaan päätellä, että aihe koettiin avioliiton onnistumisen ja onnen takaamisen kannalta tärkeäksi. Lähes kaikissa oppaissa uskollisuus- ja uskottomuuskyymykset nousivat esille kokonaan omana lukunaan tai lyhyempinä mainintoina muun tekstin joukossa. Kokonaisuudessaan uskollisuutta ja uskottomuutta käsittelevissä diskursseissa oli paljon vaihtelua ja opaskohtaista hajontaa. Yhteisiä, kaikki ajan avioliitto-oppaat ja molemmat sukupuolet kattavia uskollisuuden ja uskottomuuden diskursseja ei ollut olemassa. Samoista sukupuolimoraalisista näkökulmista kirjoitetuissa oppaissa saattoi myös olla hajontaa

⁶⁰ Stopes 1943, 114–115.

⁶¹ Haavio-Mannila 1984, 42, 49.

⁶² Männistö 2003, 106.

esimerkiksi siinä, mihin uskollisuuden ja uskottomuuden välinen raja tarkalleen ottaen vedettiin.

2.2 Huoli sodan heikentämästä moraalista

Sotien jälkeisinä vuosina Suomessa haettiin ja myönnettiin avioeroja enemmän kuin koskaan aiemmin. Korkeita avioerolukuja on selitetty ensisijaisesti sodan aikana solmittujen pika-avioliittojen purkautumisella. Erityisesti vuonna 1941 solmittiin enemmän avioliittoja kuin sitä edeltäneinä vuosina, ja puolet kyseisen vuoden avioliitoista solmittiin kesä-syyskuun aikana, eli jatkosodan alkaessa. Nopeasti solmittujen avioliittojen syiksi on esitetty ihastumisia, jotka johtivat lyhyen seurustelusuhteen jälkeen avioliittoon elämän epävarmuuden takia. Avioliiton saatettiin kokea tuovan turvaa poikkeusaikojen keskellä, vaikka yhteistä aikaa ei ollutkaan mahdollista viettää kuin lyhyiden lomien aikana. Tämän lisäksi avioliiton solmimiseen saattoi houkutella taloudelliset syyt sekä avioitumisen perusteella myönnettävät kihlaus- ja vihkilomat. Seuraavan kerran avioliittoluvut nousivat erityisen korkeiksi sotia seuranneina vuosina. Avioituminen ja perheen perustaminen toivat pysyvyyttä vaikeiden aikojen jälkeen, ja tähän myös kannustettiin valtion tukipolitiikalla.⁶³

Kaikki sotien jälkeen purkautuneet avioliitot eivät olleet lyhytikäisiä ja epävarmoissa oloissa solmittuja, vaan sota koetteli myös pidempään naimisissa olleita. Mahdollisten fyysisten vammojen lisäksi kotiin palaavat miehet kamppailivat usein henkisten haavojen kanssa, joiden jälkihoito jäi kotona odottaneiden vaimojen ja perheiden harteille.⁶⁴ Sotatilán olosuhteet olivat saattaneet myös vieraannuttaa pareja toisistaan niin, ettei yhteiselón jatkaminen ollut enää mahdollista.⁶⁵ Sotavuosien jälkeen avioeroja haettiinkin useammin syyllisyysperusteisiin vedoten kuin koskaan aiemmin. Noin joka kolmas avioero myönnettiin aviorikoksen perusteella, minkä lisäksi avioeroja haettiin ja myönnettiin yhä useammin puolison väkivaltaisuuden, liiallisen alkoholinkäytön ja sukupuolitauditartunnan perusteella.⁶⁶ Verrattuna ennen sotia

⁶³ Suomen virallinen tilasto, Väestötilasto 1936–1940, 5; Suomen virallinen tilasto, Väestötilasto 1941–1950, 9; Tunkelo 1951, 105–109; Haavio-Mannila 1994, 316–319; Malinen 2018, 115; Kivimäki, Hytönen, Karonen 2015, 30; Kirves 2015, 272–273.

⁶⁴ Kivimäki 2013, 369.

⁶⁵ Tunkelo 1951, 110–116; Malinen 2018, 118–119.

⁶⁶ Tunkelo 1951, 117. Sodasta palanneiden miesten väkivaltainen käytös on saattanut ainakin osittain linkittyä heidän rintamakokemuksiinsa tai sotavammoihinsa. Esimerkiksi kotiväkivallan yleisyyttä ei voi arvioida pelkästään haettujen avioerojen perusteella, sillä jotta eron sai puolison

yleisimpään avioeron syyhyn – välien rikkoutumiseen ja erillään asumiseen⁶⁷ – edellä kuvatuilla syyllisyysperusteilla avioeron sai nopeammin ja varmemmin. Sotien jälkeen syyllisyysperusteiden lisääntymistä avioerojen syinä pidettiin merkkinä sotavuosien rappeuttamasta moraalista.⁶⁸

Yhteiskunnallinen poikkeustila ja kohonnut avioliitto- ja avioeroluvut eivät jääneet huomiotta myöskään avioliitto-oppaiden sivuilla. 14 avioliitto-oppassa käsiteltiin tai vähintään mainittiin poikkeusaikojen vaikutukset vallinneeseen sukupuoli- ja avioliittomoraaliin. Lähes kaikki näistä oppaista olivat uskonnollissävyytteisiä, ja sodan vaikutukset ihmisten käytökseen huolestuttivatkin erityisesti kristillisten oppaiden kirjoittajia. Kristillisten oppaiden painottuminen johtui myös siitä, että kahdeksastatoista relatiivisen moraalien oppaasta suurin osa oli ulkomaisia käännosteoksia: ne olivat syntyneet irrallaan Suomen tapahtumista, eivätkä ottaneet niihin kantaa.

Kun relatiivisen sukupuolimoraalin pelättiin vahvistuvan ja kristillisten ihanteiden heikentyvän, kirkolle tuli tarve kertoa, millainen sen moraalikäsitelmä pohjimmiltaan oli. 1930–1940-luvuilla uskonnolliset argumentit olivat muutoinkin hyvin yleisiä suomalaisissa oppaissa, ja niiden arvopohjan voi katsoa perustuneen vahvasti kodin, uskonnon ja isänmaan kolmiyhteydelle. Avioliiton ja perheen aseman puolesta argumentoitiin myös kansanterveydellisin perustein: säilyttämällä sukupuolielämä avioliiton sisällä, sukupuolitaudit eivät leviäisi, ja vain terveellinen sukupuolielämä takaisi terveen jälkikasvun. Sodan aiheuttaman poikkeustilan pelättiin siis horjuttavan yksilöiden moraalikäsitelmien lisäksi perheen asemaa yhteiskunnan yhtenä tärkeimmistä rakennuspalikoista.⁶⁹ Suomalaisten oppaiden kirjoittajien huoli kohdistui poikkeusaikojen ilmapiiriin, joka sai miehet ja naiset solmimaan nopeammin avioliittoja, joista osa purkautui pian sodan jälkeen. Kohonneet avioeroluvut ja sota-avioliitot saivat oppaissa huomiota, ja niiden seurauksista Suomen kodeille ja koko yhteiskunnalle varoittivat muun muassa papit Antti Rantamaa ja Armas Antila:

väkivaltaisuuden takia, oli väkivallan oltava hengenvaarallista. Todennäköisesti kotiväkivalta oli sotien jälkeisinä vuosina yleisempää, mitä avioerotilastot antavat ymmärtää. Malinen 2018, 119–123.

⁶⁷ Ennen sotia tällä perusteella haettuja avioeroja oli noin kaksi kolmasosaa kaikista haetuista eroista. Vuosina 1945 ja 1946 vastaavalla syyllä haetut erot tippuivat noin 40 prosenttiin. Tunkelo 1951, 116.

⁶⁸ Tunkelo 1951, 116–117, Malinen 2018, 114.

⁶⁹ Nieminen 1993, 86; Räisänen 1995, 67–69; Männistö 2003, 106–108; Tiihonen 2000, 176–178, 198.

”Nyt on avioeroja yhdessä vuodessa sama määrä kuin 20–25 vuotta sitten 10 vuodessa! [-
-] Totisesti surkea tilasto! Kansakunta, jonka elinjuuria jäytää tällainen näivetystauti, on
kuolemanvaarassa. Kotien onni on lopullisen harakiri-itsemurhan partaalla!”⁷⁰

”Sellaiseen ajatukseen sitä kaikei nykyaikana on opittu ja ajatellaan äkkinäisiä sota-avio-
liittojakin solmittaessa, että jos ei käy laatuun jatkaa yhteistä tietä, niin erotaan pois. Tällai-
nen käsitys horjuttaa koko elämän perustuksia.”⁷¹

Sota-ajan ilmiöistä ongelmallisena näyttäytyivät myös lehti-ilmoitukset, joilla haettiin kirjenvaihtoseuraa. Sotavuosina kirjenvaihdosta tuli tärkeä vuorovaikutuksen muoto, jonka avulla pidettiin yllä perhesuhteita ja mielialaa niin kodeissa kuin rintamalla. Kirjeitä vaihdettiin myös tuntemattomien kanssa, joiden osoitteita saatiin sukulaisilta, tuttavilta tai lehtien kirjenvaihtoilmoituksista. Kirjenvaihdosta tulikin keino tutustua vastakkaiseen sukupuoleen, kun normaalit tapaamis- ja tutustumismahdollisuudet olivat estyneet. Toisinaan se oli harmitonta ajanvietettä, mutta kirjenvaihto johti myös vakavampiin suhteisiin ja avioliittoihin.⁷² Oppaat varoittivat, etteivät miehet ja naiset kirjeiden välityksellä pystyisi tutustumaan toisiinsa kunnolla, ja kirjenvaihdon perusteella solmitut suhteet ja avioliitot olisivat hyvin hataralla pohjalla. Sota-avioliitojen tavoin kirjenvaihdon ”tuntemattomien sotilaiden”⁷³ ja naisten välillä katsottiin turmelevan nuorten ihmisten mahdollisuudet löytää oikea ja siveellisesti puhdas rakkaus, joka vaatisi aikaa.⁷⁴ Muun muassa Suomen partiopoikaliikkeen käynnistäjä Verner Louhivuori kritisoi nuorten harrastamaa kirjenvaihtoa kovasanaisesti:

”Kaikki kirjenvaihtotoimistot ja kirjenvaihtoilmoittelut ovat oikeita haaksirikkotoimis-
toja, joita jokaisen puhtaan rakastumisen lahjan omaavan nuoren on paras karttaa yhtä
paljon kuin tappavaa sinappikaasua.”⁷⁵

Oppaissa kritisoitiin myös monia muita sukupuolimoraalille haitalliseksi katsottuja asioita, jotka eivät välttämättä suoraan olleet seurausta poikkeusajoista, mutta joita sota-ajan ilmapiiri edelleen vahvisti. Hyvin yleinen huolenaihe kristillisissä avioliitto-oppaissa oli uuden sukupolven seksuaalinen vapautuminen. Absoluuttisen sukupuolimoraalin ja pidättyvyysihanteen mukaisesti oppaissa kritisoitiin kovin sanankääntein niin kutsuttua vapaata rakkautta, jota relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajien katsottiin ajavan. Vapaat ja avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet nähtiin luonnottomina, epäinhimillisinä ja haitallisina nuorten kehitykselle.⁷⁶ Niiden katsottiin myös johtavan myöhemmin avioliitossa helpommin uskottomuuteen etenkin miesten kohdalla, kuten pastori Valde Kivinen ja piispa Gulin kirjoittivat:

⁷⁰ Rantamaa 1947, 15–16.

⁷¹ Antila 1944, 25.

⁷² Haavio-Mannila 1994, 280, 290–291; Hagelstam 2006, 213–214; Näre 2017, 93–121.

⁷³ Louhivuori 1948, 50.

⁷⁴ Esim. Rantamaa 1947, 18.

⁷⁵ Louhivuori 1948, 50.

⁷⁶ Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 100.

”Tässä vapaassa rakastelussa piilee äärettömän suuri vaara tulevan kodin onnelle. Jos on nuorena tottunut hyväilemään Majjat ja Liisat, niin se sama meno jatkuu helposti elämässä myöhemminkin, ja omalle vaimolle kuuluvat hyväilyt ja rakkaus voidaankin antaa jollekin muulle.”⁷⁷

”Ehdoton puhtaus on välttämätön oman tulevan avio-onnenne vuoksi. [- -] ellei mies jo nuorena ole oppinut hillitsemään itseään, hän ei pysty siihen yhteisessä kodissaankaan, jossa se ajoittain on välttämätöntä.”⁷⁸

Relatiivista sukupuolimoraalia edustavissa oppaissa suhtauduttiin nuorten vapaaseen seurusteluun hyväksyvämmin, ja toisinaan siinä nähtiin positiivisiakin puolia avioliiton kannalta. Nimimerkki L. Mikkonen kirjoitti esiaviollisten suhteiden olevan hyväksytyjä molemmille sukupuolille, koska jos molemmilla aviopuolisoilla olisi esiaviollisia kokemuksia, ei kumpikaan voisi moittia toisen edesottamuksia tai ”asettua itse pyhimyksen sädekehä päässä toisen tuomariksi”.⁷⁹

Absoluuttista sukupuolimoraalia edustaneet oppaat kritisoivat kovasanaisesti myös ajan kirjallisuutta ja elokuvia, joissa kuvattiin yhä enemmän aiemmin seksuaalitabun alla olleita aiheita, sekä tanssikulttuuria, alkoholinkäyttöä ja kaikkea huvielämää, joka oppaiden kirjoittajien mielestä johti nuorten elämässä vapaan rakkauden leviämiseen, seksuaalisuuden korostumiseen ja sukupuoliseen turmelukseen.⁸⁰ Erityisesti jatkosodan pitkittyessä vapaa-ajanviettomahdollisuuksien merkitys suomalaisten arjessa korostui. Lohdutusta raskaaseen tilanteeseen haettiin kulttuurista, kuten elokuvista, kirjallisuudesta, lehdistä ja muusta viihdetarjonnasta.⁸¹ Gulin kirjoitti tanssista seuraavaa:

”Ruumiit lähekkäin nuoret liikehtivät sanomattoman ahtaassa tilassa huonossa ilmassa, kihnuttaen itseänsä toinen toistansa vastaan. Pahinta kaikkesta oli, että minusta koko sali tuntui tahmean erotiikan höyryn kyllästämältä. [- -] Seurustelun olisi tapahduttava leikkien ja urheillen, toverillisessa mielialassa.”⁸²

Mielenkiintoinen huomio koskien Gulinin ja muidenkin 1940-luvulla kirjoittaneiden opaskirjailijoiden tanssikritiikkiä on se, että Suomessa oli sodan takia voimassa tanssikielto, koska tanssimista pidettiin uskonnollis-isänmaallisen moraalin vastaisena.⁸³ Tätä kieltoa ei kuitenkaan mainittu oppaissa. Gulin kertoo todistaneensa edellä kuvattuja tansseja Tampereen työväentalon suurimmassa salissa ja aikovansa jatkossakin seurata nuoria ”tanssisalien pyörteisiin”.⁸⁴ Nurkka- ja salatanssien on tutkittu yleistyneen jatkosodan pitkittyessä, ja ne olivat suosittua huvittelua

⁷⁷ Kivinen 1948, 40.

⁷⁸ Gulin 1946, 20.

⁷⁹ Mikkonen 1944, 94.

⁸⁰ Räisänen 1995, 81; Männistö 2003, 143–146; Tiihonen 2000, 185–187.

⁸¹ Suikkanen 2012, 58.

⁸² Gulin 1946, 11.

⁸³ Suikkanen 2012, 60, 64.

⁸⁴ Gulin 1946, 11, 13.

nuorisolle, joka kaipasi vaihtelua sota-ajan arjelle. Sotien päätyttyä nuorten tanssi-into kasvoi entisestään ja tansseja järjestettiin yleisesti, vaikka tanssikielto kumottiinkin virallisesti vasta vuonna 1948.⁸⁵ Myös oppaissa esiintyneestä huolesta päätellen tanssiminen oli hyvin yleistä nuorison keskuudessa kiellosta huolimatta. Lääkäri Artturi Salokannel puolestaan varoitti oppaassaan erityisesti kirjallisuudesta ja elokuvista:

”painettu sana, jota luettavaksemme tarjotaan, liikkuu suureksi osaksi seksuaalisten elämysten parissa [- -] jotka kaikkein vähimmin ovat esimerkiksi kelpaavia. [- -] pelkkä silmäys elokuvateatterien ohjelmailmoituksiin antaa selvän käsityksen siitä, mikä on niiden esityksien pääasiallisimpana vetovoimana. Kevyt salonkielämä hakkailuineen ja seksuaalisine seikkailuineen on niiden tavallisinta esitettävää”⁸⁶

Siveettömäksi katsotun viihteen ja vapaa-ajanviettotapojen katsottiin olevan uhka nuorten siveellisyyden lisäksi myös avioparien uskollisuudelle. Esimerkiksi suomalainen professorin vaimo Julia Sucksdorff kirjoitti kirjallisuuden ja elokuvien edistävän uskottomuutta ”hajoitettujen taudinsiementen” tavoin niiden esittäessä ”kuhertelua, uskottomuutta ja vapaata sukupuolien välistä elämää”.⁸⁷

Absoluuttisen ja relatiivisen sukupuolimoraalin välinen kahtiajako oli edelleen huomattava vuosien 1930–1949 aikana. Sotavuodet syvensivät niiden välistä kuilua entisestään, kun sota rikkoi totutun arjen ja mahdollisti uudenlaisia tutustumismahdollisuuksia sekä miehille että naisille.⁸⁸ Tämä sai absoluuttista sukupuolimoraalia kannattaneet huolestumaan moraalien tilasta, ja ottamaan avioliitto-oppaissaan kantaa sota-ajan suhteita ja ajanvietteitä vastaan. Todennäköisesti opaskirjallisuuden keskenään ristiriitainen suhtautuminen sukupuolimoraaliin kysymyksiin heijasteli myös kansalaisten mielipiteitä siitä, mikä oli moraalisesti hyväksyttävää ja mikä ei.

2.3 Avioeron hakeminen aviorikosperusteella ja avioerot Turussa 1945–1946

Vuonna 1945 Turun raastuvanoikeudessa myönnettiin 274 avioeroa ja seuraavana vuonna 292 avioeroa. Viimeisiin sotaa edeltäneisiin vuosiin verrattuna luvut olivat nelinkertaiset.⁸⁹ Uskottomuuden, sukupuolitaudin, pahoinpitelyn, alkoholin

⁸⁵ Suikkanen 2012, 66–67; Malinen 2015, 297.

⁸⁶ Salokannel 1942, 10–11.

⁸⁷ Sucksdorff 1936, 33–34.

⁸⁸ Haavio-Mannila 1994, 330.

⁸⁹ Puosi 1999, liite 1.

väärinkäytön ja rikollisuuden perusteella myönnettyjen erojen yhteenlaskettu osuus kaikista myönnettyistä eroista oli ajanjaksolla hieman yli puolet välikrikon säilyessä niukasti yleisimpänä erojen syynä.⁹⁰ Turun raastuvanoikeuden ensimmäisellä osastolla käsitellyistä avioero-oikeudenkäynneistä 138:ssä käsiteltiin jommankumman tai molempien osapuolten aviorikosta. Aviorikos oli näissä oikeudenkäynneissä joko ainoa avioeroperuste, yksi useamman joukossa tai se nousi muuten käsiteltäväksi aiheeksi oikeusprosessin aikana. Yhteensä 104 tapauksessa hakemus johti eroon⁹¹, eli suurin osa eroa hakeneista pareista sai avioeron.

Hanna-Leena Puosin tutkimuksen mukaan noin puolet 1945–1946 Turussa purkautuneista avioliitoista oli solmittu vuonna 1940 tai myöhemmin.⁹² Tämän tutkimuksen pareista 63 oli solminut avioliiton sotavuosien aikana, joten sota-avioliittojen osuus haetuista avioeroista oli niin ikään hieman alle puolet.⁹³ Vaikka sodan aikana solmitut avioliitot olivat hyvin edustettuna avioero-oikeudenkäynneissä, läheskään kaikki eroa hakeneet eivät olleet menneet naimisiin sotavuosina. Sen sijaan 45 eroa hakeneista pareista oli ollut naimisissa yli kymmenen vuotta. 97 tapauksessa aviorikoksesta syytetty osapuoli myönsi tekonsa oikeudenkäynnin alkuvaiheessa. Nämä tapaukset etenivät yleensä nopeasti, ja ero tuli voimaan, mikäli syyllisyysperusteelle löytyi tarpeeksi uskottavia todisteita. Hedelmällisempiä tarkasteltavia tutkimuskysymysteni kannalta ovat ne jäljelle jäävät 30 prosenttia tapauksista, joissa vastaaja ei myöntänyt syyllistyneensä aviorikokseen. Riittäisi ja useamman istunnon mittaisiksi äityneet avioero-oikeudenkäynnit tarjoavat enemmän tietoa siitä, mitä uskottomuudesta ajateltiin, miten omaan tai puolison uskottomuuteen suhtauduttiin ja mitä syytä sille mahdollisesti kerrottiin.

Avioero-oikeudenkäynnit alkoivat asianosaisten ja heidän asiamiestensä, tarvittavien asiakirjojen ja kantajan haastekirjeen esittelyllä. Suurin osa avioeroa hakeneista osallistui oikeudenkäyntiin vain valtuuttamansa asiamiehen kautta. Oikeuteen ei siis ollut pakko mennä itse paikalle, ja oli harvinaista, että molemmat osapuolet olivat

⁹⁰ Puosi 1999, 97.

⁹¹ Hylättyjen hakemusten lisäksi osa eroa hakeneista pareista jätti eroprosessin kesken. Neljän tapauksen käsittelyä siirrettiin vuoteen 1947, joten niiden lopputulos ei päätynyt aineistooni. Ainakin kahdessa näistä tapauksista ero kuitenkin hyvin todennäköisesti myönnettiin, koska seuraavaan vuoteen siirretyissä istunnoissa oli tarkoitus ratkaista enää lasten huoltajuuteen liittyvät asiat.

⁹² Puosi 1999, 98.

⁹³ Sota-avioliittojen määrittäminen pelkästään avioitumisajankohdan perusteella on kuitenkin ongelmallista, koska sotavuosina solmittiin myös sellaisia avioliittoja, jotka olisi solmittu yhtä lailla rauhanajan olosuhteissa. Aarre Tunkelo määrittää sota-avioliitot sellaisiksi avioliitoiksi, jotka syntyivät nimenomaan sotatilan seurauksena, ja jotka rauhan olosuhteissa olisivat jääneet solmimatta. Tunkelo 1951, 106. Tällaisten avioliittojen erottaminen kaikista sotavuosina solmituista avioliitoista on kuitenkin tämän aineiston perusteella mahdotonta.

samaan aikaan henkilökohtaisesti paikalla oikeussalissa.⁹⁴ Haastekirjeestä selvisi, minkä eroperusteen nojalla avioeroa haettiin, ja mitä vaatimuksia kantajalla oli avioeron suhteen. Toiveita esitettiin esimerkiksi elatusmaksuista, vahingonkorvauksista, omaisuuden jakamisesta, lasten huoltajuudesta ja eron jälkeisestä sukunimestä. Lisäksi asianosaiset olivat saattaneet kirjoittaa oikeudelle kirjelmiä, joissa he avasivat tilannetta enemmän. Tyypillisin kirjelmä oli vastaajan kirjoittama, jossa hän puolustautui puolisonsa haastetta vastaan, pyrki kumoamaan tämän väitteet tai kertoi muutoin oman näkökulmansa tapaukseen. Joissain tapauksissa riittäviä kirjelmiä luettiin puolin ja toisin jopa useiden istuntojen ajan. Asiakirjojen käsittelyn jälkeen kuultiin todistajanlausuntoja, joita oli vähintään kaksi, monissa tapauksissa enemmänkin. Yleensä todistajat todistivat paikan päällä oikeussalissa, mutta toisinaan todistajanlausunnotkin olivat kirjallisia. Muutamissa tapauksissa kantaja toi oikeuteen todistajanlausuntojen lisäksi myös konkreettisia todisteita vastaajan aviorikoksesta. Tällaisia olivat esimerkiksi vastaajan epäillyltä aviorikoskumppanilta vastaanottamat kirjeet ja sähköet, joista heidän suhteensa ilmeni.

Todistuksilla pyrittiin ennen kaikkea tuomaan ilmi, että aviorikos oli tapahtunut ilman merkittävää epäilystä. Käytännössä todistajat olivat yleensä avioparin naapureita, ystäviä tai tuttuja, jotka olivat nähneet tai kuulleet jotain, jolla olisi todistusarvoa oikeudessa. Naapuri oli esimerkiksi saattanut kuulla asianosaisten kotoa vieraan miehen tai naisen ääniä tai nähnyt tuntemattoman henkilön kyläilevän asunnossa kantajan poissaollessa. Harvinaisia eivät myöskään olleet tapaukset, joissa vastaaja oli jäänyt kiinni aviorikoksesta enemmän tai vähemmän itse teosta. Muutamissa tapauksissa todistaja oli yksityisetsivä, joka oli seurannut vastaajan toimintaa kantajan toimeksiannosta, jotta tämä jäisi kiinni uskottomuudestaan. Lisäksi todistajat, jotka tunsivat asianosaiset, kertoivat usein näkökulmansa parin suhteesta ja toimivat ikään kuin luonnetodistajina. Myös vastaaja sai tuoda oikeuteen omia todistajiaan, jotka puhuivat hänen puolestaan: esimerkiksi kuvailemalla vastaajaa tunnolliseksi puolisoiksi ja vanhemmaksi, joka ei varmasti ikinä tekisi aviorikosta. Riittäisissä tapauksissa vastaajan todistajat saattoivat kuvailla kantajan huonoja ominaisuuksia tai tapoja, joilla tämä oli mahdollisesti osaltaan laiminlyönyt asianosaisten avioliiton.

⁹⁴ Asianomaiset toimivat oikeudessa pääasiassa valtuuttamiensa asiamiesten kautta, jotka toimivat heille annettujen tietojen mukaan. Markku Helin kirjoittaa, että käytännössä vaikuttaminen oikeudenkäynnin kulkuun asiamiesten kautta saattoi olla vaikeaa, sillä puuttuvien tietojen takia asianosaiset joutuivat toisinaan antamaan edustajilleen niin sanotusti vapaat kädet. Helin 1974, 90. Aineistoni tapauksista vain 22 oli sellaisia, joissa molemmat osapuolet olivat henkilökohtaisesti samaan aikaan paikalla jossain oikeudenkäynnin vaiheessa. Suurimmassa osassa istunnoista molemmat olivat paikalla vain asiamiestensä kautta, tai vain toinen heistä oli paikalla henkilökohtaisesti joko yksin tai oikeusavustajan kanssa.

Aviorikoksen tai sukupuolitautilartunnan kaltaista syyllisyysperustetta käytettäessä kantajaosapuoli oli oikeutettu vaatimaan puolisoltaan vahingonkorvausta ja estämään oman omaisuutensa joutuminen jaettavaksi.⁹⁵ Lisäksi hänellä oli oikeus pyytää puolisoltaan avioeron jälkeistä elatusta, mikäli hän koki sitä tarvitsevansa. Eron syylliseksi katsotulle osapuolelle elatusta ei lain perusteella myönnetty kuin erittäin painavista syistä.⁹⁶ 29:ssä tapauksessa pyydettiin eron jälkeistä elatusta mahdollisten lasten⁹⁷ lisäksi myös itselle, ja kaikissa näissä tapauksissa pyytäjäksi oli nainen. Nainen oli näissä tapauksissa kantajaosapuolena vain yhtä tapausta lukuunottamatta. Elatuspyyntöjä ei yleensä sulatettu sellaisenaan, vaan vastaajaosapuolena olleet miehet pyysivät usein elatussummien hylkäämistä tai pienentämistä vedoten joko omiin tai puolisonsa tuloihin. Elatusvaatimus hylättiin, mikäli naisen ei todettu olevan elatuksen tarpeessa, eli hänellä oli omia tuloja tai mahdollisuus hankkia työtä.⁹⁸ 14 tapauksessa mies kuitenkin velvoitettiin maksamaan elatusta entiselle vaimolleen. Vahingonkorvausta puolestaan vaadittiin niin ikään 29 tapauksessa, joista kolmessa korvauksen vaatija oli mies. Yhteensä 47 oikeustapauksessa pyydettiin joko elatusta, vahingonkorvausta tai molempia, ja koska 43 tapauksessa pyytäjäksi oli kantajana ollut nainen, noin puolet avioeroa hakeneista naisista pyysi vahingonkorvausta tai elatusta itselleen. Mahdollisuus nopeaan avioeroon ja vahingonkorvaukseen saattoi motivoida syyllisyysperusteen käyttöön avioeron perusteena, vaikka tällöin eron saamiseksi oli esitettävä näyttöä perheen yksityisistä ja usein arkaluontoisista asioista. Etenkin alemmissa sosiaaliryhmissä mahdollisesti mieluummin keuhettiin kiusallinen oikeuskäsittely kuin luovuttiin syyllisyysperusteisen eron mahdollistamasta taloudellisesta hyödystä.⁹⁹

Vuosina 1945–1946 aviorikos oli edelleen rangaistava teko Suomen rikoslaisissa. Huorinteosta langetettiin rangaistus useimmiten avioero-oikeudenkäynnin yhteydessä tai siitä nostettiin erillinen syyte, mikäli virallinen syyttäjä pidätti oikeuden vaatia vastaajalle rangaistusta.¹⁰⁰ Rikoslain mukaan virallinen syyttäjä ei voinut nostaa huoruussyytettä, ellei asianosainen sitä vaatinut. Mikäli huoruuden

⁹⁵ AL 234/1929, luku 2, 78 §.

⁹⁶ AL 234/1929, luku 2, 79 §.

⁹⁷ Lapset jäivät yleensä äidin huollettaviksi, mutta yhdeksässä tapauksessa lasten huoltajuus määrättiin isälle. Näistä kahdessa tapauksessa asianomaiset olivat sopineet, että toinen lapsista jäisi äidin ja toinen isän luo asumaan. Lisäksi yhdessä tapauksessa vanhemmat olivat sopineet jakavansa lasten huoltajuuden. Niissä tapauksissa, joissa lapsi tai lapset jäivät asumaan äitinsä kanssa, mies oli eron jälkeen velvoitettu heidän kuukausittaiseen elatukseensa. Helin 1974, 111–112.

⁹⁸ Elatustarvetta arvioidessa oikeudessa huomioitiin sekä elatuksen maksajan varallisuus ja ansaintamahdollisuudet, kuin elatuksen pyytäjän ikä, terveydentila ja lapset, jotka mahdollisesti voisivat estää häntä hankkimasta omaa työtä tai tuloja. Rautiala 1948, 42.

⁹⁹ Helin 1974, 105–108; Koskelo 1979, 78, 86.

¹⁰⁰ Ks. myös Puosi 1999, 21.

takia haettiin avioeroa, syyttäjällä oli sen sijaan velvollisuus nostaa asiasta syyte.¹⁰¹ 1940-luvulla syyttäjät kuitenkin laiminlöivät tätä velvollisuuttaan, eikä aviorikokseen syyllistynyttä asianosaista läheskään aina rangaistu teostaan. Uskottomuutta ei enää yleisesti pidetty tekona, josta tulisi antaa erillinen rangaistus, mikä johti huoruuden dekriminialisointiin vuonna 1948.¹⁰²

Suurimmassa osassa Turun raastuvanoikeudessa vuosina 1945–1946 myönnettyistä avioeroista huoruuteen syyllistynyt osapuoli sai rangaistuksen teostaan. Vuonna 1945 yleisin rangaistus huoruudesta oli 60 päiväsakkoa tai vaihtoehtoisesti 60 päivän vankeustuomio. Melko yleistä oli myös tuomita vastaaja kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen ilman mahdollisuutta sovittaa tekoa päiväsakoilla. Vuonna 1946 huoruudesta annettava rangaistus näyttää hieman lieventyneen, sillä yleisin siitä annettu rangaistus oli 50 tai 40 päiväsakkoa tai vastaava määrä päiviä vankeudessa. Niissä tapauksissa, joissa aviorikoksen toinen osapuoli oli tiedossa ja niin ikään haastettuna oikeuteen, oli tavallista, että myös hän sai teosta rangaistuksen. Nämä rangaistukset olivat hieman lievempiä, kuin kantajan kanssa naimisissa olleen asianosaisen rangaistukset. Rangaistusten suuruuksissa tai siinä, rangaistiinko vastaajaa huoruudesta ylipäättään ei vaikuttanut olleen selkeää kaavaa. Myöskään sukupuolten välillä ei ollut eroja rangaistusten yleisyydessä tai suuruudessa. Kantajan kanta huoruudesta rankaisemiseen ei tullut pöytäkirjoista säännönmukaisesti ilmi, mutta toisinaan niissä mainittiin, että kantaja joko yhtyi tai ei yhtynyt syyttäjän rangaistusvaatimukseen. On siis vaikea sanoa, vaikuttiko kantajan suhtautuminen siihen, saiko vastaaja sakkoja tai vankeutta aviorikoksestaan.

¹⁰¹ RL 39/1889, luku 19, 3 §.

¹⁰² Mahkonen 1980, 41–42; Ks. myös Saarimäki 2010, 199–200.

3 USKOLLISUUSDISKURSSIT

Kaikki avioliitto-oppaat pitivät uskollisuutta tavoiteltavana asiana, eikä yhdessäkään oppaassa kannustettu rajattoman avoimiin suhteisiin. Seksuaaliradikalismia tai hedonistista seksuaalikäsitystä edustavia oppaita ei ajanjaksolla esiintynyt. Uskollisuutta määrittäneet ja sille merkityksiä luoneet diskurssit olivat avioliitto-oppaissa vähemmistössä verrattuna uskottomuusdiskursseihin, jotka olivat hallitsevampia. Uskollisuuteen liittyen oli kuitenkin erotettavissa kaksi diskurssia, jotka erityisesti nousivat esiin avioliitto-oppaista tutkimallani ajanjaksolla: totaalisen uskollisuuden sekä siveän ja uskollisen naisen diskurssit. Tarkastelen ensin sitä, millaisia nämä oppaiden diskurssit olivat luonteeltaan, ja millaista kuvaa ne rakensivat eri sukupuolten uskollisuudesta. Tämän jälkeen tutkin, miten nämä diskurssit mahdollisesti heijastuivat avioero-oikeudenkäynteihin – jos heijastuivat – ja millaisina oikeudessa käydyt keskustelut näyttäytyivät suhteessa niihin.

3.1 Totaalista uskollisuutta

Kristillisistä oppaista oli tulkittavissa yleisempi, molempien sukupuolien uskollisuutta määrittänyt ja sille merkityksiä luonut diskurssi, joka perustui kristilliseen avioliittokäsitykseen ja Raamattuun. Kristillisen avioliittokäsityksen mukaan avioliitto oli Jumalan säätämä ja asettama järjestys, joka pohjautui luomiskertomukseen: miehen ja naisen liittyessä toisiinsa he tulevat yhdeksi lihaksi.¹⁰³ Miehen tai naisen ruumis ei ole silloin enää hänen omansa, vaan puolison hallinnassa¹⁰⁴. Avioitunut puoliso rikkoi siis kumppaniaan, itseään ja Jumalaansa

¹⁰³ Räisänen 1995, 68–69; Raamattu 1933/1938, 1. Moos. 2:24.

¹⁰⁴ Raamattu 1933/1938, Kor. 7:4.

vastaan, jos sortui minkäänlaiseen avioliiton ulkopuoliseen suhteeseen.¹⁰⁵ Olen nimennyt tämän diskurssin totaalisen uskollisuuden diskurssiksi. Diskurssi oli hyvin yleinen suomalaisissa oppaissa, joista valtaosa edusti absoluuttista ja kristilliseen seksuaalietiikkaan perustuvaa sukupuolimoraalia. Koska kristinuskon avioliitto- ja siveyskäsitteet oli painettu syväälle yhteiskunnan rakenteisiin, aikalaiset olivat hyvin todennäköisesti tietoisia totaalisen uskollisuuden diskurssista, ja se vastasi heidän käsityksiään ihanteellisesta avioliitosta.

3.1.1 Älä tee huorin

Totaalisen uskollisuuden diskurssissa uskollisuuden vaatimus ulotettiin avioliiton rinnakkaisista suhteista myös esiaviollisiin suhteisiin, eli jo esiaviollisen suhteen katsottiin olevan uskottomuutta tulevaa aviopuolisoa kohtaan. Pidättäytyminen esiaviollisista suhteista nähtiin siis aviollisena uskollisuutena, ja esiaviollinen sukupuolisuhte oli rinnastettavissa aviorikokseen. Samaan diskurssiin kuului myös uskollisuus "salaisia sielunliikkeitä myöten"¹⁰⁶, sillä jo himokasta katsetta toiseen ihmiseen kuin omaan puolisoon pidettiin aviorikoksena tätä kohtaan.¹⁰⁷ Uskottomuus katsottiin siis alkaneeksi jo kauan ennen kuin lain määrittelemää aviorikosta oli ehtinyt tapahtua, jos sellaista ikinä tapahtuikaan.¹⁰⁸ Totaalisen uskollisuuden diskurssia oppaissaan rakensivat muun muassa suomalaiset kirjoittajat Verneri Louhivuori, Julia Sucksdorff ja Artturi Salokannel:

"Niin - eipä toivoisi kenellekään sellaista häyyötä, jolloin toinen tai toinen joutuu anteeksi pyytelemään harha-askeleitaan [- -] Onko raskaampaa elämystä kuin joutua petetyksi rakkaudessaan, semminkin aviorakkaudessa"¹⁰⁹

"puolisojen välinen uskollisuus ei koske vain tekoja, vaan myöskin ajatuksia, tunteita ja eleitä, merkitykseltömiltäkin näyttäviä. Ulkoinen uskottomuus alkaa aina sisäisellä."¹¹⁰

"Avioliitto edellyttää molemminpuolista uskollisuutta ei vain teoissa vaan myöskin ajatuksissa ja tunteissa."¹¹¹

Totaalisen uskollisuuden diskurssi oli voimakas ja hallitseva kristillisissä avioliittooppaissa, ja absoluuttiselle sukupuolimoraalille ominaisesti uskollisuuden tärkeyden

¹⁰⁵ Sihvo 1981, 51–53; Gulin & Niemi 1949, 82–89.

¹⁰⁶ Sormunen 1946, 15; Raamattu 1933/1938, Matt. 5:28.

¹⁰⁷ Virkkunen 1938, 16. Tämä ajatus pohjasi myös suoraan Raamattuun: "Jokainen, joka katsoo naista himoiten häntä, on jo sydämessään tehnyt huorin hänen kanssaan." Raamattu 1933/1938, Matt. 5:28.

¹⁰⁸ Vastaavia huomioita kristillisten oppaiden uskollisuuskäsityksistä tekivät myös Friberg & Vuoma 1986, 95.

¹⁰⁹ Louhivuori 1948, 18.

¹¹⁰ Sucksdorff 1936, 39.

¹¹¹ Salokannel 1942, 20.

korostaminen ja uskottomuuden tuomitseminen oli niille tyypillistä. Totaalisen uskollisuuden diskurssin vahva asema suomalaisissa oppaissa johtui varmasti myös siitä, että suomalaisten moraalien pelättiin heikentyneen sotavuosien seurauksena. Kristinuskoon perustuvan seksuaalinormiston palauttaminen ihmisten mieliin oli selkeästi useiden suomalaisten oppaiden ensisijainen tarkoitus, ja uskollisuuden tärkeyden korostaminen liittyi tähän tehtävään olennaisesti.

Uskollisuuden kirjoitettiin kehittävän rakkauden sielullista puolta ja lahjoittavan miehelle ja naiselle elämän todellisimman, rikkaimman ja kauneimman onnen. Rakkaus ilman uskollisuutta ei olisi rakkautta, eikä mikään sotisi pahemmin rakkauden luonnollista järjestystä vastaan kuin uskottomuus.¹¹² Uskollisuus nostettiin toisinaan jopa rakkauden edelle avioliiton tärkeistä tekijöistä: aviopuolisot pystyisivät halutessaan olemaan toisilleen uskollisia vielä senkin jälkeen, kun rakkaus heidän väliltään olisi haalistunut.¹¹³ Lisäksi avioliitto onnistui parhaalla mahdollisella tavalla vain, jos pari oli ollut uskollinen toisilleen jo ennen avioliittoa, eli pidättäytynyt esiaviollisista suhteista. Uskollisuutta pidettiin tärkeänä osana avioliittoa myös relatiivisen sukupuolimoraalin oppaissa, mutta niiden suhtautuminen esimerkiksi uskottomiin ajatuksiin tai katseisiin ei ollut yhtä ehdoton. Päinvastoin: ainakin miehen oli hyvä sallia itselleen toisten naisten katselemisen huvi, sillä se suojasi häntä fyysiseltä uskottomuudelta ja vieraantumiselta omasta vaimostaan.¹¹⁴

Kristillisissä oppaissa suhtauduttiin avioeroon hyvin kielteisesti, mutta puolison aviorikos nähtiin ainoana asiana, joka oikeuttaisi hakemaan eroa. Vaikka kristilliset oppaat määrittelivät uskottomuuden alkaneeksi jo luvattomista ajatuksista, katseista ja esiaviollisista suhteista, avioeroon oikeuttavalla uskottomuudella tarkoitettiin yleensä lain määrittelemää aviorikosta: sitä, että puoliso oli kerran tai toistuvasti harjoittanut sukupuoliyhteyttä jonkun toisen kuin oman aviopuolisonsa kanssa ja mahdollisesti vielä rakastunutkin tähän. Oppaat katsoivat, että aviorikoksen jälkeen suhteen perustukset olisivat murentuneet, ja avioeroa olisi perusteltua, jopa suotavaa hakea.¹¹⁵ Avioeroa perusteltiin myös sillä, että Raamatun mukaan uskottomuus olisi pätevä syy ottaa avioero.¹¹⁶ Myönteinen suhtautuminen avioeroon aviorikoksen tullessa kyseeseen kertoo myös osaltaan siitä, miten vakavana ja anteeksiantamattomana tekona uskottomuutta pidettiin. Tästä huolimatta oppaissa

¹¹² Runestam 1938, 82, 145.

¹¹³ Salokannel 1942, 23–24; Oman kodin kynnyksellä 1944, 8, 14–15.

¹¹⁴ Richard 1946, 61.

¹¹⁵ Vrt. Friberg & Vuoma 1986, 136.

¹¹⁶ Esim. Runestam 1938, 211–213.

nähtiin myös mahdolliseksi se, että uskottomuudesta huolimatta suhde pyrittäisiin rakentamaan uudestaan ja teko annettaisiin anteeksi.¹¹⁷

3.1.2 Uskollisuuden ja uskottomuuden määrittely oikeudessa

Totaalisen uskollisuuden diskurssi luonnollisesti puuttui avioero-oikeudenkäynneistä, koska oikeus määritteli aviorikoksen tapahtuneen vasta sukupuolilyhteydessä. Vaikka joku olisi kokenut puolisonsa olleen uskon katsellessaan kolmansia osapuolia tai esiaviollisen suhteen takia, eroa ei näillä perusteilla myönnetty, eikä sitä kukaan näillä perusteilla hakenutkaan. Kuitenkin, koska epäilylle sukupuolilyhteydelle oli usein vaikea löytää suorita todisteita tai todistajia, riitti aviorikoksen todentamiseen, mikäli ei katsottu jääneen epäilystä siitä, etteikö asianosainen olisi ollut sukupuolilyhteydessä jonkun toisen, kuin oman puolisonsa kanssa. Aina todistaminen ei ollut helppoa, ja Turun raastuvanoikeus hylkäsi kymmenen avioerotapausta, koska näyttöä aviorikoksesta ei katsottu olevan riittävästi. Lisäksi kuudessa tapauksessa näytön aviorikoksesta ei katsottu riittävän, mutta ero myönnettiin jonkin muun syyn perusteella.

Joitain avioero-oikeudenkäyntejä tarkasteltaessa vaikuttaisi siltä, että aviorikoksen oletettiin toisinaan tapahtuneen sellaisissakin tilanteissa, joissa tilaa epäilykselle jäi. Esimerkiksi eräässä syksyllä 1945 käydyssä avioero-oikeudenkäynnissä, jossa vaimo haki miehestään eroa aviorikoksen perusteella. Todistajat kertoivat asianosaisilla olevan riitaiset välit ja heidän asuvan toisistaan erillään, minkä lisäksi eräs todistaja kertoi miehen asunnosta kuuluneen naisen ääniä aamuisin ja iltaisin. Mies väitti äänten kuuluvan sisarelleen sekä siivoojalle, joka kävi iltaisin siivoamassa hänen huoneistossaan, ja kielsi tehneensä aviorikosta. Mainittujen äänten lisäksi todisteeksi aviorikoksesta esiteltiin miehen eräältä naiselta vastaanottama kirje, jossa nainen kiitti miestä yösijan tarjoamisesta. Miehen mukaan nainen oli ollut matkalla Ruotsiin tulevan aviomiehensä luo ja jäänyt Turussa ilman yöpaikkaa, jolloin hän oli tarjonnut sitä naiselle. Kirjeessään nainen kiitti vastaajaa vieraanvaraisuudesta, kertoi päässeensä perille ja menneensä naimisiin miehensä kanssa, joka oli myös allekirjoittanut kirjeen yhdessä hänen kanssaan. Oikeus katsoi tulleen todistetuksi, että aviorikos oli mitä luultavimmin tapahtunut, ja tuomitsi parin avioeroon.¹¹⁸ Ero olisi luultavasti voitu myöntää myös välien rikkoutumisen ja erillään asumisen

¹¹⁷ Esim. Oman kodin kynnyksellä 1944, 8-9; Rantamaa 1947, 56-57; Viro 1947, 38; Runestam 1938, 81-82.

¹¹⁸ TKA, RO ptk 19.9.1945, § 17.

perusteella, mikäli sitä olisi haettu näillä syillä. Eroperusteeksi tuli kuitenkin aviorikos, vaikka näyttö sen puolesta oli paljon heikompaa, mitä useissa muissa tapauksissa.¹¹⁹

Oli myös mahdollista, että oikeus ei uskonut aviorikoksen tapahtuneen, vaikka pöytäkirjoihin kirjattujen todisteiden perusteella se vaikutti hyvin todennäköiseltä. Kesällä 1945 eräs nainen haki avioeroa miehestään tämän aviorikosten ja alkoholin väärinkäytön perusteella. Vaimo ja todistajat kertoivat miehen jo kahden vuoden ajan oleskelleen jatkuvasti erään maksulliseksi naiseksi uskotun naisen asunnossa, jossa tiedettiin käytettävän paljon alkoholia. Useampi todistaja oli nähnyt miehen naisen asunnossa alusvaatteillaan sekä nukkuvan naisen kanssa päihtyneenä samassa sängyssä. Miehen oli myös nähty poistuvan kahdestaan saunasta kyseisen naisen kanssa, sekä kerran erään toisen naisen kanssa, joka niin ikään nähtiin usein viettämässä aikaa kyseisessä asunnossa.¹²⁰ Miehen edustajana toiminut asiamies kielsi syytteet, ja sanoi olevan ”mahdollisuuksien ulkopuolella”¹²¹ että vastaaja olisi tehnyt aviorikoksen asunnon omistavan naisen kanssa, koska nainen oli jo yli 60-vuotias. Vaimon ja erään todistajan mukaan nainen oli kuitenkin usein nähty harjoittamassa sukupuoliyhteyttä eri miesten kanssa.¹²² Loppujenlopuksi oikeus katsoi jääneen näyttämättä, että mies olisi tehnyt aviorikoksen. Sen sijaan alkoholin väärinkäytön perusteella ero myönnettiin.

Pöytäkirjojen perusteella vaikuttaisi siltä, että todennäköisen aviorikoksen määrittelyssä olisi ollut melko paljon vaihtelua. Vaikka laki määritteli aviorikoksen selvästi, oikeus tulkitsi lakia ja eroperusteita tapauskohtaisesti.¹²³ Periaatteessa on myös aina mahdollista, että oikeussalissa kävi ilmi seikkoja, jotka eivät syystä tai toisesta tulleet kirjatuiksi pöytäkirjoihin, tai asioita on kirjattu puutteellisesti tai virheellisesti, sillä oikeussalin tapahtumat eivät koskaan taivu täydellisesti pöytäkirjamuotoon.¹²⁴ Tämä voisi selittää, miksi jokin ilmeiseltä aviorikokselta vaikuttanut tapaus ei päätynyt avioeroon, ja jokin vähemmän ilmeinen tapaus päättyi.

¹¹⁹ Aviorikoksen kaltaisen syyllisyysperusteen käyttö avioeroa haettaessa saattoi olla houkutteleva vaihtoehto erityisesti alempien sosiaaliryhmien keskuudessa, koska syyllisyysperustetta käyttämällä kantajan on mahdollista hyötyä erosta taloudellisesti. Syyllisyysperustetta käytettäessä kantaja joutuu punnitsemaan prosessin aiheuttaman intimitettisuojan loukkauksen ja runsaampien oikeusseuraamusten etujen välillä. Alemmissa sosiaaliryhmissä mahdollisesti mieluummin kärsittiin ensimmäisistä kuin luovuttiin jälkimmäisistä. Helin 1974, 108. Esimerkkita-pauksessa avioparin huonot välit ovat saattaneet lisäksi motivoida toista osapuolta hakemaan eroa juuri syyllisyysperusteella.

¹²⁰ TKA, RO ptk 25.7.1945, §5; TKA, RO ptk 29.8.1945, § 7.

¹²¹ TKA, RO ptk 29.8.1945, § 7.

¹²² TKA, RO ptk 25.7.1945, §5; TKA, RO ptk 29.8.1945, § 7.

¹²³ Rautiala 1948, 31; Helin 1974, 100-101.

¹²⁴ Virrankoski 1970, 124-126; Saarimäki 2010, 26.

3.2 Siveä nainen, uskollinen vaimo

Eri sukupuolien uskollisuutta rakentaneet diskurssit olivat avioliitto-oppaissa kietoutuneet toisiinsa. Naisten uskollisuutta määritteli siveän naisen ja uskollisen vaimon diskurssi. Diskurssin mukaan nainen oli miestänsä siveellisempi ja taitavampi kontrolloimaan viettiään ja pysyi näin uskollisena puolisolleen.¹²⁵ Käsitys miesten uskollisuudesta vertautui tähän naisen uskollisuutta määrittäneeseen diskurssiin, ja uskollisuutta pidettiin miehille vaikeampana toteuttaa kuin naisille.¹²⁶ Tämä liittyi miesten moniavioisuuden diskurssiin, jota käsittelen tämän luvun jälkeen. Uskollisuuden sukupuolittuneita käsityksiä rakentaneet diskurssit nousivat esille sekä relatiivisen että absoluuttisen sukupuolimoraalin oppaista, mutta selkeämmin ne olivat havaittavissa relatiivista sukupuolimoraalia edustaneista oppaista.

3.2.1 Viettien vartija

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun seksuaalivalistuskirjallisuudessa naisen seksuaalisuutta pidettiin yleisesti lähes olemattomana. Toisin kuin sukupuolisesti aktiivisen miehen, naisen sukupuolivietin uskottiin pohjautuvan toiveeseen avioliitosta ja äidiksi tulemisesta.¹²⁷ Vaimon velvollisuudeksi katsottiin häntä seksuaalisemman miehen vietin kontrollointi, ja huolehtiminen siitä, että aviollisten yhdyntöjen määrä pysyi kohtuullisena: liiallisia sukupuoliyhdyntöjä pidettiin vaarallisena miehen terveydelle.¹²⁸ Diskurssi vaimon velvollisuudesta huolehtia miehensä terveydestä ei ollut enää tutkimusajanjaksolla yleinen, mutta vastuuta miessukupuolen siveellisyydestä sen sijaan vieritettiin edelleen naiselle avioliiton lisäksi sen ulkopuolellakin.

Erityisesti kristillisissä, mutta myös joissain relatiivisissa oppaissa korostettiin naisten vastuuta miesten käytöksestä ja siveellisyydestä.¹²⁹ Oppaiden mukaan kun nainen pitäisi vaatimuksensa ja moraalinensa korkealla, miehetkin olisivat pakotettuja kunnollisuuteen ja selviäisivät ”vaarallisten nulikkavuosien ja ajattemattomien harha-askelten ohi.”¹³⁰ Sodan eläneille suomalaisnaisille kohdistetun kyselytutkimuksen perusteella vaikuttaakin siltä, että naiset olivat sisäistäneet

¹²⁵ Ks, myös Räisänen 1995, 154–155.

¹²⁶ Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 128.

¹²⁷ Räisänen 1995, 141–142.

¹²⁸ Räisänen 1995, 154–156.

¹²⁹ Ks. myös Tiihonen 2000, 181–183.

¹³⁰ Rantamaa 1947, 26. Samasta aiheesta myös mm. Louhivuori 1948, 12; Laine 1936, 64; Nordenström-Law 1930, 21–23; Louhivuori 1948, 12; Ks. myös Räisänen 1995, 173–174.

vastuun miesten käytöksestä itselleen. Esimerkiksi jos mies käyttäytyi ahdistelevasti, naiset uskoivat heidän itse todennäköisesti antaneen tähän aiheutta käyttöksellään.¹³¹ Oppaissa koko yhteiskunnan siveellinen moraalit asettiin toisinaan naisen kannettavaksi ja huollettavaksi. Ruotsalainen piispa Arvid Runestam kirjoitti naisen vastuusta:

”Sillä hänhän on tai hänenhän pitäisi ennen muita olla kainouden omistaja. [- -] Häpeämätön mies ei koskaan jää niin työpötyhjäksi kuin kainoutensa menettänyt nainen. Ja meidän aikaamme on paljon työpötyhjiä naisia. Jos Länsimaat käyvät perikatoaan kohti, niin tie sinne vie naisen menettämän kainouden kautta.”¹³²

Naisen sukupuolivietin voimakkuudesta ja luonteesta esiintyi erilaisia näkemyksiä. Käsitös siitä, että nainen olisi luonnostaan seksuaalisesti täysin passiivinen oli heikentynyt, vaikka tämäkin ajatus sai toisinaan vielä kannatusta. Esimerkiksi suomalainen opiskelija Tauno Laine kirjoitti nuorisolle suunnatussa oppaassaan naisten olevan luonnostaan rauhallisia ja vähemmän aktiivisia ”toimintaan tähtäävässä viettielämässä”¹³³:

”Jokainen terve, normaali nuori nainen ajattelee luonnostaan yhdyntää vain suvunjatkamistarkoituksessa, ja koska hän käsittää, että suvun jatkaminen avioliiton ulkopuolella on vahingollista, hän vastustaa kaikin voimin yhdyntää ennen avioliittoa. Ja hänen luonteensa suuremmasta häveliäisyydestä johtuu, ettei hän tahdo antautua siinäkin tapauksessa, että raskaaksi tulon mahdollisuus estettäisiin.”¹³⁴

Vaikka naisen ei enää välttämättä oletettu olevan sukupuolisesti täysin passiivinen, hänen sukupuolivietinsä kirjoitettiin hyvin yleisesti poikkeavan miesten sukupuolivietistä muun muassa voimakkuudeltaan ja toistuvuudeltaan.¹³⁵ Lääkäri Van de Velde kirjoitti sukupuolten välisen eron tasoittuvan, kunhan avioliiton sukupuolielämä olisi molempia osapuolia tyydyttävää. Hän ohjeisti miestä herätteleämään vaimonsa seksuaalisuus, jotta vaimosta ei tulisi sukupuolisesti kylmää:

”Miehen johtoasema avioliiton käytännöllisessä erotiikassa ilmenee vielä siinä, että luonto on asettanut hänet [- -] tasoittamaan vaimonsa avioliiton alkuaikoina paljon hitaammat reaktiot sekä opastamaan puolisoaan varsinaisessa rakkauselämässä.”¹³⁶

¹³¹ Karvinen-Kopteff 1994, 125; Haavio-Mannila 1994, 296–298.

¹³² Runestam 1938, 92. Samasta aiheesta kirjoittivat myös mm. Laine 1936, 22–23; Nordenström-Law 1930, 106.

¹³³ Laine 1936, 20.

¹³⁴ Laine 1936, 21. Myös nimimerkki L. Mikkonen kirjoitti naisen sukupuolivietin pohjaavan suurimmalla osalla naisista haluun jatkaa sukua, mutta hän ei kuvannut naisten olevan tämän takia seksuaalisesti passiivisia. Mikkonen 1944, 13–14.

¹³⁵ Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 52–53; Räisänen 1995, 149–154.

¹³⁶ Van de Velde 1946a, 51. Van de Velde kirjoitti, ettei naisen tarvitsisi olla avioliiton sukupuolielämän passiivinen osapuoli, jollaisena häntä edelleen usein pidettiin. Kun mies olisi herättänyt vaimonsa seksuaalivietin, aviopuolisoiden tulisi muodostaa tasavertainen pari. Van de Velde 1945, 16–19, 226–227; Van de Velde 1946b, 107. Samankaltaisia ajatuksia esitti kristillisistä kirjoittajista mm. Hans Wirtz 1947, 199–205. Suomalaisista kirjoittajista mm. kirjailija David Leivo siteerasi ja kannatti Van de Velden ajatuksia, Leivo 1940, 25–26.

Myös Marie Stopes kirjoitti naisella olevan luonnollinen, vaikkakin miehen vastaavaa harvemmin esiintyvä sukupuolivietti, mutta siveäksi kasvatettu nainen tulisi jäämään seksuaalisesti passiiviseksi ja kylmäksi, ellei mies pyrkisi huomioimaan näitä tarpeita. Stopes kirjoitti naisen alhaiseksi uskotun sukupuolivietin olevan ensisijaisesti yhteiskuntaan ja tyttöjen kasvatukseen liittyvä ongelma, koska nämä olivat juurruttaneet ajatuksen siitä, että sukupuoliyhteys alensi naista, eikä naisella saisi olla luonnollisia tarpeita tai toiveita. Stopesin mukaan naisen sukupuolivietti oli rytmillisesti toistuva nousu- ja pakovesi, joka ei tullut tyydytetyksi, koska yhteiskunta, miehet ja naisetkaan eivät olleet siitä tietoisia.¹³⁷ Stopes painotti, että niin ikään vaimolla oli oikeus nauttia avioliiton sukupuolielämästä. Samalla hän rohkaisi naisia olemaan myös itse aktiivisempia ja jopa tarvittaessa ottamaan mallia prostituoiduilta, jotka osasivat miellyttää ja viehättää miehiä. Parhaimmillaan tällä tavoin miehet eivät enää kokisi tarvetta käydä prostituoitujen luona hakemassa virkistystä.¹³⁸ Kyseinen neuvo kuitenkin tuskin sai kaikupohjaa Suomessa, sillä Stopesin kotimaassa Englannissa prostituutio oli paljon laajempi ja näkyvämpi ilmiö kuin Suomessa.¹³⁹ Myöskään suomalaisissa oppaissa prostituutiota tai prostituoituja ei ajanjaksolla juuri käsitelty, mistä voi päätellä, ettei aihetta luultavasti pidetty kovin suurena uhkana ihmisten siveellisyydelle tai uskollisuudelle.

Huolimatta siitä, kuinka suurena naisen sukupuoliviettä pidettiin, naisen kykyä hallita viettinsä pidettiin oppaissa poikkeuksetta miesten vastaavaa kykyä kehittyneempänä, ja nainen olisi tästä syystä luonteeltaan miestä uskollisempi.¹⁴⁰ Tämän kyvyn katsottiin pohjautuvan siihen, että sukupuoliyhteys vaikutti naiseen syvemmin ja kauaskantoisemmin niin henkisesti kuin fyysisesti, ja nämä vaikutukset saivat tai ainakin velvoittivat hänet sitoutumaan yhteen mieheen pysyvämmiin.¹⁴¹ Esimerkiksi M. Sexerot nimimerkillä kirjoittanut kirjailija Kaarlo Nuorvala kirjoitti naisten varmaankin tuntevan samanlaista vaihteluntarvetta sukupuolielämäänsä

¹³⁷ Stopes 1943, 45–47; Stopes 1943, 50–57; Stopes 1946, 100–102. Samanlaisia ajatuksia naisen sukupuolivietistä esitti oppaassaan muun muassa Richard 1946, 39–42; Exner 1950, 59–61. Viimeiseksi mainitun opaskirjan ensimmäinen painos otettiin jo vuonna 1938, mutta kyseinen painos ei ollut saatavilla. Suomalaisista kirjoittajista Stopesia siteerasi erityisesti Leivo 1940, 22–24. Ks. myös Räisänen 1995, 156–157.

¹³⁸ Stopes 1943, 167–169; Stopes 1946, 130, 154.

¹³⁹ Bartley 2000, 1–4. Prostituutioon laajuutta Suomessa 1900-luvun alkupuolella on vaikea arvioida, koska sitä harjoittaneet naiset pyrkivät toimimaan pääasiassa salassa. Julkinen keskustelu prostituutiosta oli Suomessa voimakkaimmillaan 1800-luvun lopulla moraalireformistien vastustaessa ohjesääntöistä prostituutiota. Naiset, joiden tiedettiin harjoittavan prostituutiota, joutuivat käymään säännöllisesti poliisin terveystarkastuksissa. Prostituutioon vastainen keskustelu hiipui 1900-luvun alussa, kun ohjesääntöinen prostituutio lakkautettiin ja terveystarkastukset siirrettiin poliisilta terveystarkastuksille. Tämä nähtiin moraalisenä voittona, vaikka prostituutio ilmiönä ei sen myötä hävinnytkään mihinkään. Nygård 1998, 58–60; Häkkinen 2015, 42–44; Markkola 2014, 138–141.

¹⁴⁰ Esim. Sexerot 1947, 40. Ks. myös Markkola 2014, 155–156.

¹⁴¹ Van de Velde 1946b, 109–113, 311–312; Sexerot 1947, 129–130; Mikkonen 1944, 149–150; Stopes 1946, 115.

kuin miehetkin, mutta nainen ”luonteeltaan hiljaisempänä ja alistuvampana pystyy paremmin hillitsemään nämä eläimellisimmät halunsa ja tunteensa”.¹⁴² Ulkoaviollisten suhteiden uskottiin voivan olla vahingollisia naisen herkälle tunne-elämälle, ja sukupuoliyhteudesta saattoi aina olla seurauksena raskaus, joka avioliiton ulkopuolella olisi epätoivottu.¹⁴³ Näistä syistä vaimon uskollisuutta pidettiin myös miehen uskollisuutta tärkeämpänä.¹⁴⁴

Naisen seksuaalisuudesta ja uskollisuudesta rakennettiin kuvaa, että nainen oli miestä sielullisesti puhtaampi ja ehjempi olento, jonka rakkaus ja halu kohdistuivat ainoastaan hänen omaan puolisoonsa. Jos nainen kohtaisi halua olla puolisolleen uskonon, hän vastustaisi sitä kaikin voimin ja lähes aina tuloksellisesti.¹⁴⁵ Naimattomaksi jäädessään nainen mahdollisesti yrittäisi korvata avioliiton irrallisilla suhteilla, jotka eivät kuitenkaan tekisi häntä onnelliseksi, koska ”naisen luonteen perusominaisuuksiin kuuluu kaikesta huolimatta halu uskollisuuteen, eikä sitä voi minkäänlainen elämänkatsomus täydellisesti hävittää”.¹⁴⁶ Runestam kirjoitti naisen uskollisuudesta:

”nainen on luonnostaan monogaamisempi kuin mies. Hänen rakkauselämänsä vähempi hajanaisuus tietää vähempää hajaannusta myöskin hänen tunteensa kohteeseen katsoen. Antautuessaan hän antautuu ruumiineen ja sieluineen [- -] ja hän antautuu yhdelle pysyväisemmin kuin mies.”¹⁴⁷

Siveellisen ja uskollisen naisen diskurssia tukevana voi pitää myös sitä seikkaa, että oppaissa käsiteltiin naisten uskottomuutta huomattavasti harvemmin kuin miesten uskottomuutta. Kun uskottomuus nousi aiheeksi, uskottoman osapuolen oletettiin yleensä olevan mies, ja aihetta lähestyttiin tästä näkökulmasta. Naisia ei pidetty todennäköisinä avionrikkoina heidän oletetun siveellisyytensä ja uskollisuutensa takia. Helsingin kristillisen palvelukeskuksen avioliittoneuvontaa johtanut pastori Voitto Viro kirjoitti miehen uskottomuuden olevan avioerojen todennäköisin aiheuttaja, kun taas vaimon uskottomuus oli hänen mukaansa vasta sijalla viisi.¹⁴⁸ Jos vaimon uskottomuutta käsiteltiin, se rinnastettiin yleensä miehen uskottomuuteen toteamalla, että joskus nainenkin saattoi harhautua uskollisuuden tieltä esimerkiksi kohdatessaan miehen ystäviä tai muita miehiä, jotka näyttäytyivät kiinnostavampina

¹⁴² Sexerot 1947, 129.

¹⁴³ Sexerot 1947, 27, 225–227; Gulin & Niemi 1949, 78–80.

¹⁴⁴ Van de Velde 1946b, 112–113; Mikkonen 1944, 150; Ks. myös Jaatinen 2016, 41.

¹⁴⁵ Van de Velde 1946b, 124.

¹⁴⁶ Gulin & Niemi 1949, 207.

¹⁴⁷ Runestam 1938, 61.

¹⁴⁸ Viro 1947, 20. Helsingin kristillisen palvelukeskuksen avioliittoneuvonnan johtajana Viron arvio todennäköisesti perustui hänen käytännön kokemukseensa. Yleisin syy hakeutua kirkon tarjoamaan avioliittoneuvontaan oli aviollinen uskottomuus, sen epäileminen tai mustasukkaisuus, ja suurin osa avioliittoneuvontaan hakeutuneista asiakkaista oli naisia. Malinen 2018, 119, 123–124.

kuin hänen oma aviomiemensä. Naisen uskottomuuden käsittely kohdistuikin yleensä sukupuolisen halun sijaan ihastumiseen tai rakastumiseen toiseen mieheen.¹⁴⁹ Van de Velde, Stopes ja amerikkalainen tohtori M. J. Exner pitivät mahdollisena, että naisen tyydyttämättä jääneet sukupuoliset halut voisivat johtaa aviorikokseen samalla tavalla kuin miesten kohdalla, mutta Van de Velde lisäsi, että sellaisesta ristiriidasta kärsisi ”kevytmielisinkin nainen”.¹⁵⁰ Suomalaisten kirjoittajien oppaissa tällaiseen mahdollisuuteen ei uskottu. Kokonaisuudessaan tavallisinta oli kuitenkin jättää naisen uskottomuuden käsittely kokonaan pois oppaista tai todeta olevan harvinaista, että vaimo ei saisi mieheltään mitä toivoi.¹⁵¹

Koska vaimon uskollisuutta pidettiin miehen uskollisuutta tärkeämpänä, naisen uskottomuutta pidettiin niin ikään pahempana kuin miehen uskottomuutta.¹⁵² Nimimerkeillä O. Ukkonen ja K. A. Vintilä kirjoittaneet kirjailijat Olli Nuorto ja Ensio Seies neuvoivat miehille suunnatussa oppaassaan vaimojen olevan yleensä valmiita antamaan anteeksi aviomiestensä ”pienet tilapäiset hairahdukset”, kun taas miehen oli suositeltavaa antaa vaimolleen anteeksi vain kerran, ettei hänen itsetuntonsa kärsisi liikaa.¹⁵³ Kyseiset kirjailijat kuvasivat myös varoittavaan sävyyn, että vaimo voisi pettää miehensä, mikäli mies antaisi itsensä veltostua tai pitäisi vaimoan vain kotiorjattarenaan.¹⁵⁴ Kyseisenlaiset naisen uskottomuuteen ymmärtäväisemmin suhtautuneet kannanotot jäivät kuitenkin hyvin harvinaisiksi. Amerikkalainen Veronica Dengel¹⁵⁵ ymmärsi oppaassaan hyvin pitkälle miehen uskottomuutta, mutta tuomitsi sen jyrkästi aviiovaimon osalta:

”Pahin ‘petos’ avioliitossa on ehkä rakastuminen toiseen mieheen. Ei pidä odottaa yhdenkään aviomiehen antavan sellaista uskottomuutta anteeksi ja vain harvat sen tekisivätkin.”¹⁵⁶

Myös kristillisissä, absoluuttista sukupuolimoraalia edustaneissa oppaissa suhtautuminen naisen uskottomuuteen vaikuttaa olleen miehen uskottomuutta tiukempaa – huolimatta totaalisen uskollisuuden diskurssista, joka kristillisissä oppaissa vaati molemmilta sukupuolilta ehdotonta uskollisuutta. Gulin ilmaisi uskottomuuden olevan avioliiton pahin koettelemus, ja vielä pahemmaksi sen tekisi se, jos uskoton osapuoli olisi nainen.¹⁵⁷ Naisen uskottomuuteen ja vapaampaan

¹⁴⁹ Ks. esim. Richard 1946, 19; Sucksdorff 1936, 42–44; Wirtz 1947, 73–74.

¹⁵⁰ Van de Velde 1946b, 33; Van de Velde 1946b, 307–308; Stopes 1943, 166; Exner 1950, 69, 80.

¹⁵¹ Esim. Mikkonen 1931, 34.

¹⁵² Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 79–80.

¹⁵³ Ukkonen & Vintilä 1948, 21–22.

¹⁵⁴ Ukkonen & Vintilä 1948, 29, 34.

¹⁵⁵ Kyseisen kirjoittajan ammatista ei ole tietoa. Hän kertoi kohtaavansa työkseen naisia, mutta kielsi olevansa psykologi. Dengel 1947, 8–9.

¹⁵⁶ Dengel 1947, 276.

¹⁵⁷ Gulin & Niemi 1949, 150.

seurusteluun paheksuvasti suhtautuvat kannanotot saattoivat olla myös naamioituja esimerkiksi haluksi suojella naista ja avioliiton asemaa yhteiskunnassa. Runestam kritisoi oppaassaan vapaita suhteita ja erityisesti naisia, jotka vaativat, että heillekin osoitettaisiin samanlaista anteeksiantoa rakkauselämän hairahduksissa kuin miehille:

”Uudenaikainen nainen, joka itse on mukana miesmäisyyttä tavoittelemassa ja tahtoo ’vapautua’, ei huomaa puuhaavansa siten omaa turmiotaan. [- -] hän on erikoisasemassa ja tarvitsee suojaa miehen ja yhteiskunnan taholta ja aivan toisenlaista turvallisuutta ja varmuutta arkaluontoisessa äidinasemassaan kuin löyhempiä suhteita vaativa mies.”¹⁵⁸

Siveän ja uskollisen naisen diskurssi kuvasi siis naisen luonteeltaan miestänsä rauhallisemmaksi, hiljaisemmaksi ja alistuvammaksi, ja näiden ominaisuuksien ansiosta hän joko luonnostaan tai rakkaudesta miestänsä kohtaan pysyi tälle täysin uskollisena. Uskollisuuteen naisia velvoitti myös raskauden mahdollisuus, ja tämän ”äitiyden taakan”¹⁵⁹ kirjoitettiin saavan naiset myös etsimään ja toivomaan pysyvää suhdetta yhden miehen kanssa. Sukupuoliyhteyden uskottiin olevan naisilla tiukemmin sidottu rakkauden tunteeseen ja vaikuttavan naiseen syvällisemmin, mikä lisäsi tämän uskollisuutta miestänsä kohtaan ja vastenmielisyyttä vapaita sukupuolisuhteita kohtaan. Pelkkään sukupuoliseen haluun liittyviä sukupuolisuhteita tai uskottomuutta pidettiin naisten kohdalla epätavallisina myös siksi, koska naisten uskottiin perimmiltään haluavan aina perheenäideiksi. Suomalaisissa sodan aikana ja sen jälkeen julkaistuissa oppaissa naisia myös muistutettiin heidän kodin piiriin rajautuvista vastuistaan, ja heitä rohkaistiin hankkimaan paljon lapsia, jotta sodassa menetetty sukupolvi saataisiin korvattua.¹⁶⁰

On huomioitava, että avioliitto-oppaat kirjoitettiin ajatellen niitä naisia, jotka ajan sukupuolinormit katsoivat hyväksi naisiksi. Erityisesti absoluuttista sukupuolimoraalia edustaneiden oppaiden mukaan vapaasti seurustelevat, sukupuolisesti kokeneet tai maksullista seksiä tarjoavat naiset olivat epänormaaleja, huonoja ja avioliittoon kelpaamattomia.¹⁶¹ Tällaisten naisten olemassaolo ei kuitenkaan horjuttanut siveän ja uskollisen naisen diskurssia, koska tällaiset naiset jätettiin, ikään kuin viallisina, sen ulkopuolelle: normaali, hyvällä omallatunnolla varustettu nainen harjoitti sukupuoliyhdyntää vain avioliitossa. Oppaissa naisia kehoitettiin painokkaasti pysymään koskemattomina avioliittoon saakka. Puhtauden ja neitsyyden varjelemisen kirjoitettiin olevan yksi suurimmista naisen hyveistä, jota ei tulisi turmella esiaviollisilla suhteilla tai millään epäsiiveelliseksi

¹⁵⁸ Runestam 1938, 122.

¹⁵⁹ Mikkonen 1944, 149.

¹⁶⁰ Esim. Gulin 1942, 6–7; Ks. myös Männistö 2003, 132–133, 137.

¹⁶¹ Esim. Virkkunen 1938, 28–29; Kekkonen 1932, 26–27; Laine 1936, 28–31; Rantamaa 1947, 20; Gulin 1946, 16–17; Sexerot 1947, 197–198; Mikkonen 1944, 161.

katsotulla ajanvietteellä.¹⁶² Huoli erityisesti nuorten naisten siveellisyydestä linkittyi myös sodanaikaiseen huoleen löystyvistä seksuaalimoraalista: hyvä suomalainen nainen olisi ahkera ja uhrautuva äiti ja emäntä, mutta samaan aikaan naisellinen ja luonnollisen kaunis vaimo. Oman käytöksensä lisäksi naisten olisi huolehdittava miesten käytöksestä, sillä miehet menisivät lähentelyissään vain niin pitkälle, kuin naiset sallisivat heidän menevän.¹⁶³

Miestenkin kohdalla henkistä ja ruumiillista puhtautta edellytettiin, mutta naisiin verrattuna vaatimus ei vaikuttanut olleen yhtä ehdoton. Miesten maine ei ollut yhtä haavoittuva kuin naisten, eikä miesten uskottu olevan naisten tavoin alttiita esimerkiksi viihdemaailman moraalisesti arveluttavina pidetyille kuvauksille tai mieltä tylsistyttävälle haaveilulle.¹⁶⁴ Miehen velvollisuutta pidättäytyä esiaviollisista suhteista perusteltiin myös ensisijaisesti sillä, ettei miehen olisi oikein kulkea ympäriinsä turmelemassa naisia ja siittämässä aviottomia lapsia.¹⁶⁵ Relatiivisissakin oppaissa naisen siveellisyyttä ja neitseellisyyttä arvostettiin, mutta niissä naisen mahdollisiin esiaviollisiin suhteisiin ei suhtauduttu yhtä ankarasti. Esimerkiksi Nuorto ja Seies kirjoittivat, että miehen olisi "itse melkoisena syntisäkin" muistettava, ettei neitsyyden menetys ennen avioliittoa automaattisesti tekisi naisesta huonoa naista,¹⁶⁶ ja nimimerkki L. Mikkonen kirjoitti, ettei naiselta voi vaatia koskemattomuutta, koska miehellekään ei ollut asetettu samanlaista velvoitusta.¹⁶⁷

3.2.2 Aviorikoksesta syytetyt naiset

Toisin kuin avioliitto-oppaissa, oikeussalissa uskonon nainen ei ollut tuntematon ilmiö vällinneista ihanteista ja ajatusmalleista huolimatta. Miesten vastaavaan lukuun verrattuna aviorikoksesta syytettyjen naisten määrä oli kuitenkin huomattavasti pienempi. Aineiston 138 tapauksesta 48:ssa naista syytettiin joko aviorikoksesta tai siitä seuranneesta sukupuolitauditartunnasta. Yhteensä 35 tapauksessa ero

¹⁶² Esim. Gulin 1946, 16–17; Louhivuori 1948, 11–12, 18; Salokannel 1942, 21; Laine 1936, 64; Virkkunen 1938, 49.

¹⁶³ Männistö 2003, 146–166.

¹⁶⁴ Männistö 2003, 139–146.

¹⁶⁵ Esim. Laine 1936, 30–31; Gulin & Niemi 1949, 82–89; Salokannel 1942, 21.

¹⁶⁶ Ukkonen & Vintilä 1948, 39. Samasta aiheesta kirjoittivat myös mm. Bruun & Ehm 1943, 27–34.

¹⁶⁷ Mikkonen 1944, 94–96. Kyseisen kirjoittajan oppaat olivat kuitenkin sisällöltään osin hyvin ristiriitaisia, mikä myös hankaloittaa hänen kirjoitustensa luokittelua absoluuttisen tai relatiivisen sukupuolimoraalin kannalle. Naisen koskemattomuuteen liittyen Mikkonen kirjoitti samassa oppaassaan myös, että terveaistoinen mies pitäisi sopivana puolisona vain koskematonta tyttöä. Mikkonen 1944, 149. L. Mikkosen kirjoitusten ristiriitaisuuksiin kiinnittivät huomiota myös Friberg & Vuoma 1986, 47, 59.

myönnettiin, joista yhdessä kuitenkin lopulta alkoholin väärinkäytön perusteella eikä aviorikoksen tai sukupuolitautilartunnan takia. Tapauksista, joissa ero myönnettiin, 25:ssä nainen myönsi tehneensä aviorikoksen, ja naiset myönsivät aviorikoksen hieman miehiä harvemmin. Yhdessä tapauksessa oikeus hylkäsi kanteen vaikka vaimo myönsi tehneensä aviorikoksen, koska se katsoi parin todennäköisesti lavastaneen tapauksen eron saamiseksi. Yhdessä tapauksessa asianosaiset jättivät jutun kesken vaimon myöntämisestä huolimatta.

Sekä absoluuttista että relatiivista sukupuolimoraalia puoltaneiden avioliittopoppaiden yhteinen piirre oli, että vaimon uskollisuutta pidettiin miehen uskollisuutta tärkeämpänä, joko suoraan tai epäsuorasti. Miehiä ei myöskään rohkaistu samalla tavalla antamaan vaimojensa uskottomuutta anteeksi, kuin vaimoja rohkaistiin antamaan anteeksi miehilleen.¹⁶⁸ Oikeudessa vastaavia asenteita oli vaikea huomata tai ylläpitää jos sellaisia esiintyi, koska molempien sukupuolten epäiltyjä aviorikoksia käsiteltiin samalla tavalla. Myös kesken jätetyt avioerot jakautuivat suhteessa melko tasaisesti eri sukupuolten aviorikoksia käsittelevien juttujen kesken. Miesten aviorikoksia käsittelevistä 90 tapauksesta 12 jätettiin kesken, ja naisten 48 tapauksesta viisi jätettiin kesken. Aineiston perusteella ei siis vaikuta siltä, että naiset olisivat miehiä useammin antaneet anteeksi tai ainakin päättäneet jatkaa avioliittoa, vaikka epäilivät tai tiesivät miestensä uskottomuudesta.¹⁶⁹

Oppaiden diskurssi kuvasi naisen uskottomuuden myös liittyvän useammin ihastumiseen toiseen mieheen eikä niinkään seksuaaliseen haluun tai vaihtelun tarpeeseen, kuten miesten uskottomuuden kohdalla. Suhteessa miesten aviorikoksiin, naisten aviorikokset vaikuttivatkin oikeusaineiston perusteella hieman useammin olleen romanttisia ja vakiintuneita suhteita.¹⁷⁰ Mielenkiintoisimpia olivat kuitenkin ne avioero-oikeudenkäynnit, joissa naisten käytös esitettiin täysin päinvastaisena oppaiden ylläpitämään siveän ja uskollisen naisen diskurssiin rinnastettuna. Tällaisia olivat tapaukset, joissa naista syytettiin useista aviorikoksista useiden eri miesten kanssa. Eräässä keväällä 1945 alkaneessa avioerojutussa mies syytti vaimoaan useista aviorikoksista miesten kanssa, joita tämä kutsui vieraiksi järjestämiinsä ”sauna- ja juopottelujuhliin”¹⁷¹. Mies kertoi vaimonsa saaneen sukupuolitautilartunnan

¹⁶⁸ Ks. myös Malinen 2018, 125.

¹⁶⁹ Kesken jätetystä avioeroprosessista ei kuitenkaan voi päätellä perimmäistä syytä sille, miksi asianosaiset luopuivat erohakemuksesta. On mahdollista, että avioerosta luovuttiin jostain muusta syystä kuin anteeksiannosta, esimerkiksi jos kantaja koki, ettei juttu välttämättä tulisi menemään läpi. Helin 1974, 101; Puosi 1999, 101.

¹⁷⁰ Lähes puolet naisen aviorikosta käsittelevistä tapauksista oli sellaisia, joissa vaimoa syytettiin pidempiaikaisesta ja romanttiselta vaikuttaneesta suhteesta toiseen mieheen. Miesten aviorikosten kohdalla vastaava osuus oli noin 40 prosenttia, joten ero ei kuitenkaan ollut suuri.

¹⁷¹ TKA, RO ptk 25.4.1945, § 3.

tällaisesta suhteesta ja lisäsi erään todistajan kertoneen hänelle vaimostaan, "ettei hän ole koskaan yhteen mieheen tyytynyt eikä tule tyytymään" ¹⁷². Niin ikään alkuvuodesta 1946 käydyssä oikeudenkäynnissä mies syytti vaimoaan uskottomuudesta, ja eräs todistaja kertoi vaimon sanoneen hänelle, että hänellä oli "vapaus friiata" miehensä ollessa rintamalla, sillä tämä ei ollut mustasukkainen.¹⁷³ Todistajat kertoivat myös asunnossa käyneen vieraita miehiä aviomiehen poissaollessa.¹⁷⁴

Yhteensä 15 tapauksessa, jossa käsiteltiin vaimon aviorikosta, mies väitti hänen olleen uskoton useamman kuin yhden miehen kanssa, ja esimerkiksi kuvasi tämän viettäneen "pahatapaista ja aviovaimolle sopimatonta elämää" ¹⁷⁵. Osuus oli yli viidesosa kaikista tapauksista, joissa käsiteltiin vaimon aviorikosta. Miesten aviorikosten kohdalla vastaava osuus oli yhdeksän prosenttia.¹⁷⁶ Niistä 15 miehestä, jotka sanoivat vaimonsa olleen uskottomia useiden miesten kanssa, yhdeksällä oli todistajanlausuntoja väitteensä tukena. Lisäksi aineistossa oli kolme tapausta, joissa mies ei erikseen määritellyt vaimonsa olleen uskoton usean miehen kanssa, mutta todistajanlausunnot puhuivat asian puolesta. Todistajanlausunnoissa naisen yleensä kuvattiin viettäneen aikaa useiden eri miesten seurassa esimerkiksi alkoholia juoden, tai vieraiden miesten vierailleen hänen kotonaan aviomiehen ollessa poissa, esimerkiksi rintamalla. Naiset puolestaan esittivät harvemmin todistajanlausuntoja väitteelleen miehen useammista avioliiton ulkopuolisista suhteista, mutta naisille oli kokonaisuudessaan tyypillisempää jättää määrittelemättä, epäilivätkö he miestään uskottomuudesta yhden vai useamman naisen kanssa. ¹⁷⁷ Viidessä tapauksessa naisen todistajat kuvailivat miehen tehneen aviorikoksen usean naisen kanssa.

Avioeroa hakeneiden miesten mukaan vaikuttaa siis siltä, että naisille olisi ollut vallinneen diskurssiympäristön vastaisesti tai siitä huolimatta tyypillisempää olla uskottomia useamman kuin yhden miehen kanssa. Piti tämä paikkansa tai ei, useista aviorikoksista syytetyistä naisista vain kaksi myönsi olleensa uskoton, ja heistä vain toinen usean miehen kanssa. Esimerkiksi yllä kuvatuista tapauksista ensimmäisessä vaimo kielsi miehensä syytteet ja sen, että olisi järjestänyt juhlia miespuolisille

¹⁷² TKA, RO ptk 30.5.1945, § 8.

¹⁷³ TKA, RO ptk 20.2.1946, § 9.

¹⁷⁴ TKA, RO ptk 20.2.1946, § 9.

¹⁷⁵ TKA, RO ptk 23.4.1945, § 6. Tapauksista 12 oli miehen itsensä alullepanemia ja kolmessa tapauksessa mies esitti syytöksensä sen jälkeen, kun vaimo oli hakenut hänestä avioeroa aviorikoksen tai jonkin muun syyn perusteella.

¹⁷⁶ Niistä 90 tapauksesta, joissa käsiteltiin miehen uskottomuutta, vain kahdeksassa nainen syytti miestä aviorikoksesta useamman kuin yhden naisen kanssa. Lisäksi yhdessä tapauksessa mies oli nostanut kanteen vaimon sukupuolitauditartunnan takia, minkä jälkeen vaimo syytti miestä useista avioliiton ulkopuolisista suhteista.

¹⁷⁷ Niistä yhdeksästä naisesta, jotka sanoivat miehensä olleen uskottomia useiden naisten kanssa, kolmella oli todistajanlausunto- tai lausuntoja väitteensä tueksi.

ystävillään. Hän nosti jutussa oman kanteensa, jossa hän väitti saaneensa sukupuolitautilartunnan mieheltään, ja miehen lisäksi pahoinpidelleen häntä.¹⁷⁸ Useiden istuntojen jälkeen avioero myönnettiin, muttei kummankaan osapuolen aviorikoksen tai sukupuolitaudin perusteella, vaan miehen väkivaltaisuuden vuoksi. Myös jälkimmäisessä tapauksessa vaimo kiisti syyllistyneensä aviorikoksiin, ja yksi vaimon puolesta todistaneista henkilöistä sanoi miehen todistajien olleen jo pitkään vaimolle vihamielisiä, eikä heidän todistuksilleen kannattanut antaa painoarvoa.¹⁷⁹ Lisäksi toinen todistaja kertoi miehen aiemmasta suhteesta olevan lapsen kertoneen hänelle miehen sanoneen, että ”vastaaja ajettaisiin pois ja että asianomaisten luona talousapulaisena palveleva Aino¹⁸⁰ niminen nainen otettaisiin äidiksi.”¹⁸¹ Oikeus piti kaikki kuullut todistukset voimassa mutta katsoi, ettei vaimon aviorikoksista ollut tarpeeksi näyttöä, ja hylkäsi avioerohakemuksen. Vihjauksia miehen itsensä mahdollisesta uskottomuudesta ei oikeudessa käsitelty, koska vaimo ei hakenut eroa miehestään tai syyttänyt tätä aviorikoksesta.

On mahdotonta sanoa, miten tapahtumat edellä kuvattujen tapausten kaltaisissa oikeusjutuissa loppujen lopuksi olivat edenneet. Oikeus kuitenkin määräsi avioeron voimaan alle puolessa niistä tapauksista, joissa aviomies, todistajat tai molemmat puhuivat vaimon useiden aviorikosten puolesta.¹⁸² Naisten nostamien kanteiden kohdalla vastaava osuus oli noin kaksi kolmasosaa.¹⁸³ Sukupuolesta riippumatta tapauksissa ei myöskään välttämättä pyritty todistamaan kuin yksi väitetystä aviorikoksista; todennäköisesti koska yhden aviorikoksen todistaminen oli helpompaa kuin usean, ja yhdenkin todistaminen riitti eron saamiseen. Tästä

¹⁷⁸ TKA, RO ptk 25.4.1945, § 3; ptk 30.5.1945, § 8.

¹⁷⁹ TKA, RO ptk 27.3.1946, § 12.

¹⁸⁰ Nimi muutettu.

¹⁸¹ TKA, RO ptk 27.3.1946, § 12

¹⁸² Näistä yhteensä 18 tapauksesta kahdeksassa ero tuli voimaan vaimon aviorikoksen tai sukupuolitautilartunnan perusteella, mutta vain kahdessa näistä oikeus katsoi, että avioliiton ulkopuolisia suhteita oli todella ollut enemmän kuin yksi. Niissä kolmessa tapauksessa, joissa vaimo oli nostanut kanteen miehen aviorikoksen perusteella, ja jonka jälkeen mies oli syyttänyt vaimoaan useista aviorikoksista, erot tulivat voimaan miehen aviorikoksen perusteella. Yhdessä tapauksessa ero tuli voimaan miehen väkivaltaisuuden takia, ja yhdessä tapauksessa vaimon alkoholinkäytön takia; aviorikoksesta ei katsottu olevan tarpeeksi näyttöä. Kolmessa tapauksessa eroa ei myönnetty, koska näyttöä vaimon aviorikoksesta ei katsottu olevan tarpeeksi. Yksi tapaus hylättiin, koska kanne oli nostettu liian myöhään, ja yhden tapauksen käsittelyä siirrettiin vuoden 1947 puolelle, joten sen lopputulos rajautuu aineistoni ulkopuolelle.

¹⁸³ Näistä yhteensä 14 tapauksesta yhdeksässä ero tuli voimaan miehen aviorikoksen takia. Kuitenkin vain yhdessä oikeus katsoi, että mies oli tehnyt aviorikoksia useiden naisten kanssa. Suurimassa osassa tapauksista ero myönnettiin yhden aviorikoksen perusteella, josta katsottiin olevan tarpeeksi näyttöä, tai oikeudessa ei pyrittykään todistamaan kuin yksi aviorikos. Yksi avioero tuli voimaan vaimon aviorikoksen takia, jonka vuoksi kanne oli alun perin nostettu, ja kahdessa tapauksessa aviorikoksesta ei katsottu olevan näyttöä, mutta ero tuli voimaan miehen pahoinpitelyjen perusteella. Yhden tapauksen asianosaiset jättivät kesken. Viimeisessä, alun perin miehen nostamassa jutussa ero ei tullut voimaan, eikä vaimo hakenut miehestään eroa, vaikka esittikin väitteitä tämän avioliiton ulkopuolisista suhteista.

huolimatta miehet kertoivat useammin avioeroprosessin aikana uskovansa vaimollaan olevan useita avioliiton ulkopuolisia suhteita, vaikka sen todistaminen oli vaikeaa, eivätkä he välttämättä aikoneetkaan todistaa asiaa oikeudessa. Syytä tälle on vaikea sanoa. Ehkä puolisosstaan avioeron halunneet miehet tunnepuuskassa tai tarkoituksella pyrkivät esittämään vaimostaan päinvastaisen kuvan kuin vallinnut diskurssi, jonka mukaan hyvä nainen oli siveä ja uskollinen. Esittämällä vaimonsa käytöksen mahdollisimman poikkeuksellisena ja epänormaalina, miehet ehkä toivoivat vahvistusta todistajanlausunnoilleen, tai vaihtoehtoisesti puolustautuivat vaimonsa heihin kohdistamia syytteitä vastaan. Mahdollisesti niin ikään vallinneen diskurssiympäristön vuoksi naiset kiistivät nämä miesten syytteet lähes poikkeuksetta. On kuitenkin mahdotonta tietää, millaisia asianosaisten motiivit oikeuspöytäkirjojen takana olivat.

Noin puolessa tapauksista, joissa naista syytettiin useista avioliiton ulkopuolisista suhteista, tämän uskottiin tapahtuneen sillä välin kun mies oli vielä ollut sotapalveluksessa. Yhteensä kaikista aineistoni aviorikoksesta tai sukupuolitaudista syytetyistä naisista noin joka kolmannen uskottiin tehneen aviorikoksen tai aviorikoksia miehen ollessa rintamalla tai sotavankeudessa, ja joka kolmas näistä avioerojutuista päättyi eroon tästä syystä. Miehiä epäiltiin sotapalveluksen aikaisesta uskottomuudesta huomattavasti naisia harvemmin, ja koko aineistossani oli vain kuusi tapausta, joissa miehen epäiltiin tehneen aviorikoksen nimenomaan sotapalveluksen aikana.¹⁸⁴ Liikkuvuuden lisääntyminen mahdollisti miehille tilaisuuksia uskottomuuteen, mutta rintamalla näitä tilaisuuksia oli todennäköisesti vähemmän. On myös mahdollista, että tieto sotapalveluksen aikana tapahtuneesta aviorikoksesta ei koskaan saavuttanut kaukana ollutta puolisoa. Kotona odottaneilla vaimoilla oli todennäköisesti enemmän tilaisuuksia uskottomuuteen, mutta ympäristön sosiaalisen kontrollin takia myös kiinnijäämisen riski oli heidän kohdallaan suurempi.¹⁸⁵

Suurin osa Suomessa jatkosodan aikana olleista saksalaisjoukoista oli sijoitettu Pohjois-Suomeen, mutta myös Turussa saksalaisia oli tuhansia. Jo sodan aikana saksalaisten kanssa seurustelleisiin suomalaisnaisiin suhtauduttiin kielteisesti, ja myös Turun Sanomien yleisönosastolla käytiin vilkasta keskustelua näiden suhteiden hyväksyttävyydestä. Huhupuheet suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden seurustelusuhteista kantautuivat rintamalle asti ja vaikuttivat negatiivisesti suomalaisten sotilaiden mielialaan. Sodan ja aseveljeyden päätyttyä kielteiset

¹⁸⁴ On mahdollista, että sekä miesten että naisten kohdalla sotapalveluksen aikana tapahtuneiden aviorikosten määrä oli suurempi. Olen laskenut mukaan vain ne tapaukset, joiden käsittelyssä tuotiin erikseen ilmi, että jompikumpi avioparista oli ollut uskoton juuri sotapalvelusaikana.

¹⁸⁵ Malinen 2018, 119; Puosi 1999, 27.

asenteet jyrkkenivät, ja sotavuosien pelättiin rappeuttaneen erityisesti naisten moraalialia. Kotiin palaavat miehet epäilivät toisinaan ehkä perustellustikin vaimojensa uskollisuutta.¹⁸⁶ Pelkästään tutkimieni avioeropöytäkirjojen perusteella ei kuitenkaan olisi perusteltua tehdä tulkintoja turkulaisvaimojen moraalin tasosta tai sen mahdollisesta heikkenemisestä, sillä esimerkiksi vain kolmessa tapauksessa mainittiin, että naisen aviorikos olisi tapahtunut saksalaisen sotilaan kanssa.¹⁸⁷ Huomattava osuus avioerotapauksista, joissa vaimo oli uskonon miehen sotapalvelusaikana, oli sellaisia, joissa pari oli mennyt naimisiin sotavuosina, ja oli näin ollen ollut yhdessä vasta melko vähän aikaa. Näille tapauksille oli tyypillistä, että nainen oli ollut vakiintuneessa suhteessa toiseen mieheen aviomiehensä poissaollessa. On ehkä todennäköisempää, että lyhyen tutustumisen perusteella solmitun tai toimimattomaksi todetun avioliiton jälkeen nainen oli jatkanut elämäänsä, jolloin miehen palattua kotiin aviorikoksesta tuli luonnollinen syy avioeron hakemiselle.¹⁸⁸

Avioliitto-oppaiden sivuilta ei voi päätellä sitä, miten tarkasti miehet ja naiset niiden ohjeita lukivat ja noudattivat. Erityisesti naisille ihanteisiin pyrkiminen saattoi kuitenkin olla tärkeää, ja naisiin kohdistuneet korkeammat uskollisuus- ja siveysvaatimukset todennäköisesti heijastuivat heihin ainakin jossain määrin.¹⁸⁹ Tiukka sisäistetty sukupuoli-kuri, pelko huonon naisen maineesta, epätoivotun raskauden mahdollisuus, suuri työtaakka ja rintamalla olevien puolisoitten ja muiden perheenjäsenten ikävöinti todennäköisesti vähensi naisten kiinnostusta solmia sukupuolisuhteita ja niin ikään uskottomia suhteita.¹⁹⁰

Vuosina 1945–1946 naisia syytettiin Turussa aviorikoksesta huomattavasti miehiä harvemmin, siitä huolimatta, että erityisesti naisten moraalialia oli sodan aikana herättänyt huolta julkisessa keskustelussa. Naiset kiistivät oikeudessa uskottomuutensa miehiä useammin, ja erityisen usein silloin, kun miehet syyttivät heitä useista aviorikoksista tai muutoin naiselle huonoiksi katsotuista elämäntavoista. On mahdollista, että naiset kiistivät syytteet miehiä useammin, koska eivät toivoneet eroa miehistään esimerkiksi taloudellisista tai sosiaalisista syistä, ja syytteiden myöntäminen olisi tehnyt avioeron myöntämisestä todennäköisempää. On myös mahdollista, että aviorikoksen myöntämisen kynnyks oli naisilla miehiä korkeampi, koska vallinnut diskurssi tuomitsi naisen uskottomuuden miehen uskottomuutta tiukemmin. Valtaosa naisen aviorikoksen perusteella haetuista avioeroista tuli

¹⁸⁶ Junila 2000, 146–165; Kinnunen 2014, 131–134; Raula 2014, 111–129; Kivimäki 2013, 230; Puosi 1999, 28–29; Haavio-Mannila 1994, 285, 323–324; Näre 2008, 351–355.

¹⁸⁷ Ks. myös Puosi 1999, 29.

¹⁸⁸ Ks. myös Puosi 1999, 101–102.

¹⁸⁹ Räisänen 1995, 96–108; Hytönen 2012, 43, 47–49.

¹⁹⁰ Ks. myös Haavio-Mannila 1994, 302–305, 320–323.

voimaan, mutta suhteutettuna miesten vastaaviin tapauksiin oikeus hylkäsi avioerojutun näytön puutteen takia useammin naisen aviorikoksen kuin miehen aviorikoksen kohdalla. Ehkä naisen aviorikoksen todistaminen oikeudessa riittävän uskottavasti oli vaikeampaa, tai miehet avioeron toivossa syyttivät vaimojaan uskottomuudesta useammin perusteettomasti. Kyseessä olevalla pienellä oikeusaineistolla tarkempien syiden ja motiivien arviointi on vaikeaa.

4 USKOTTOMUUSDISKURSSIT

Aviollisen uskottomuuden diskurssit olivat oppaissa voimakkaasti sukupuolittuneita, ja aviollinen uskottomuus oli aiheena yleisempi kuin uskollisuus. Miesten uskottomuutta käsitteleviksi diskursseiksi oli erotettavissa miehen moniavioisuuden diskurssi, joka suhtautui miehen uskottomuuteen hyväksyvästi, sekä vaimon syyllisyyden diskurssi, joka puolsi miehen moniavioisuutta ja korosti naisen osaa miehen uskottomuuden taustalla. Näiden diskurssien voi yhdessä katsoa muodostaneen laajemman kaksinaismoralistisen diskurssin, joka hyväksyi miehen uskottomuuden suoraan tai epäsuorasti tietyissä tilanteissa, mutta ei naisen uskottomuutta. Voimakkaimmin kaksinaismoralistiset diskurssit nousivat esiin relatiivisista, ei-kristillisistä avioliitto-oppaista, mutta ne esiintyivät huomaamattomammin myös kristillisissä oppaissa. Edellisessä luvussa käsitellyn naisen yksiavioisuuden diskurssin takia oppaissa ei juuri käsitelty naisen uskottomuutta, ja tästä syystä käsittelyn pääpaino on tässäkin luvussa miesten uskottomuudessa. Edellisen luvun tavoin tutkin, millaisia uskottomuusdiskurssit olivat luonteeltaan, ja tämän jälkeen tarkastelen avioero-oikeudenkäyntejä suhteessa niihin.

4.1 Moniavioinen mies

Miesten uskollisuus rinnastettiin oppaissa naisten uskollisuuteen: toisin kuin naisille, miehille uskollisuuden kirjoitettiin olevan hankalaa. Miesten kuvattiin olevan luonteeltaan vallanhimoisempia, hyökkäävämpiä ja kaipaavan uusia valloituksia, mikä vaikeutti uskollisena pysymistä avioliitossa. Naisella ei nähty olevan vastaavia ominaisuuksia. Van de Velde kirjoitti, että siinä, missä nainen tuntee vain harvoin taipumusta uskottomuuteen ja tällöinkin vastustaa sitä yleensä onnistuneesti, mies

antaa helpommin periksi seksuaalisille tunteilleen ja vallanhimolleen sortuen uskottomuuteen.¹⁹¹ Miehen uskottomuus kuvattiin siis hänen luonteensa heikkoutena ja uskollisuus puolestaan asiana, jonka vaimo saattoi menettää. Olen nimennyt tämän puhettavan miehen moniavioisuuden diskurssiksi, ja se nousi ensisijaisesti esiin relatiivista sukupuolimoraalia kannattaneista oppaista, mutta myös absoluuttisen sukupuolimoraalin oppaista. Käsitys miehen moniavioisuudesta ei ollut uusi, vaan sitä oli puolustettu ja kritisoitu Suomenkin julkisessa keskustelussa jo vuosikymmenten ajan.¹⁹² 1930–1940-lukujen opaskirjallisuudessa miehen korkeampaa sukupuoliviettä ja moniavioista luonnetta pidettiin lähes itsestäänselvyyksinä, ja luultavasti tämä käsitys oli juurtunut myös tavallisten ihmisten ajattelutapoihin.

4.1.1 Viettien vietävissä

Miehen moniavioisuuden diskurssi ei tarkoittanut kirjaimellisesti sitä, että mies olisi halunnut itselleen useita vaimoja. *Moniavioisuus* kirjoitettiin oppaissa usein lainausmerkkeihin, ja sillä pyrittiin kuvaamaan ja selittämään miehen uskottomuuteen taipuvaista luonnetta.¹⁹³ Moniavioisuuden diskurssissa miehen satunnainen uskottomuus vaimoan kohtaan hyväksyttiin tai sitä katsottiin läpi sormien, koska miehen katsottiin luonnostaan kaipaavan vaihtelua sukupuolielämäänsä. Relatiivisissa oppaissa diskurssiin kuului myös se, ettei miehen satunnaisia avioliiton ulkopuolisia suhteita pidetty kovin vakavina, vaikkakin epätoivottavina.¹⁹⁴ Uskottomat suhteet olisivat miehelle vain hänen luonteensa aiheuttamia harmittomia harha-askelia, jotka tuskin horjuttaisivat hänen rakkauttaan vaimoonsa – ne saattaisivat jopa lujittaa sitä.¹⁹⁵ Jos vaimo sortuisi uskottomuuteen, avioliitto olisi sen sijaan mennyttä.¹⁹⁶

¹⁹¹ Van de Velde 1946b, 124.

¹⁹² Räisänen 1995, 48–60, 142.

¹⁹³ Ks. esim. Bruun & Ehm 1943, 25; Ukkonen & Vintilä 1948, 21; Nordenström-Law 1930, 105; Sexerot 1947, 128.

¹⁹⁴ Esimerkiksi Van de Velde varoitti miestä tekemästä syrjähyppyjä vedoten sukupuolitauteihin, raskauden mahdollisuuteen ja siihen, että vaimo voisi tuntea olonsa loukatuksi. Miehen olisi punnittava, mitä voisi uskottomuudellaan saavuttaa, ja kuinka paljon toisaalta menettää. Harjonta olisi paikallaan kuitenkin vain siinä tapauksessa, mikäli mies olisi onnistunut tekemään avioliitostaan ”täydellisen”. Muussa tapauksessa uskottomuus olisi ymmärrettävää, mutta tällöinkin miehen olisi syytä keskittyä parantamaan sukupuolielämää oman vaimonsa kanssa. Van de Velde 1946b, 312.

¹⁹⁵ Esim. Van de Velde 1946b, 311–312; Nordenström-Law 1930, 98–100.

¹⁹⁶ Esim. Van de Velde 1946b, 308; Dengel 1947, 276.

Miesten hankaluutta pysyä vaimoilleen täysin uskollisena pidettiin oppaissa yleensä ilmiselvänä ja luonnollisena asiana, eikä sitä aina katsottu tarpeelliseksi edes perustella. Miehen moniavioinen luonne selitettiin luonnon kehityskulun tuloksena ja jäänteinä siitä, että eläinkunnassa moniavioisuus oli tavallinen suvunjatkamismuoto: naaraseläimiin verrattuna uroseläimet ovat hillittömiä, eivätkä halua tuntea rajoja vietilleen.¹⁹⁷ Moniavioisuutta perusteltiin myös biologisilla syillä: mies tuottaa siittiösoluja elämänsä aikana moninkertaisesti naisen munasoluihin verrattuna.¹⁹⁸ Saksalainen lääkäri G. Richard kirjoitti yksiavioisuuden vaatimuksen olevan miehille vaikeaa, koska mies tuntee viettiluontoista kaipausta sukupuoliseen vaihteluun ja tällainen aistillinen halu muihin kuin omaan puolisoon on miessukupuolelle luonnollista.¹⁹⁹ Nainen olisi siis vaarassa joutua uskottomuuden uhriksi,²⁰⁰ mikäli hänen miehensä valloittajan-perusominaisuus²⁰¹ ottaisi hänestä vallan. Myös Van de Velde näki miesten vapaamman sukupuolielämän luonnon luomana järjestyksenä:

”vain ääretön tietämättömyys ja pinnallisuus tai lyhytnäköinen pedanttisuus voi väittää ’kaksinaisen seksuaalimoraalin’ johtuvan naisen sorretusta asemasta miehen suhteen. [- -] I l o n t o suo miehelle mahdollisimman suuren sukupuolivapauden, kun taas nainen joutuu kantamaan sukupuoliyhdynnän seurauksia suhteellisen kauan, joissakin suhteissa jopa koko elämänsä ajan. [- -] naisen tässä suhteessa on noudatettava paljon suurempaa ankaruutta, kuin mitä miehen on laita.”²⁰²

Marie Stopes sen sijaan uskoi, etteivät kaikki miehet välttämättä olisi luonnostaan moniavioisia, mutta yhteiskunnan tavat ja sovinnaiskäsitteet ajaisivat myös tällaisia miehiä siihen. Stopesin mukaan vaikka vain aniharvat miehet pysyivät vaimolleen uskollisina, parhaimmat miehet eivät olisi sielultaan moniavioisia: he eivät vain ymmärtäneet, miten tehdä itsensä ja vaimonsa onnelliseksi kotona, ja tästä syystä he pakenisivat sieltä hakemaan seuraa muun muassa prostituoitujen parista.²⁰³

Niin ikään monissa absoluuttisen sukupuolimoraalin oppaissa miesten moniavioista luonnetta pidettiin valitettavana tosiasiana, joka hankaloittaisi miehen elämää. Absoluuttisissa oppaissa uskollisuusvaatimus tarkoitti pidättäytymistä myös esiaviollisista suhteista, joten tämä miesten luonneominaisuus nähtiin erityisen ongelmallisena. Salokannel ja Runestam kuvasivat pidättäytymisen vaativan miehiltä ”sankarillisia, niin jopa suorastaan yli-inhimillisiä taisteluita”,²⁰⁴ ja Laine puolestaan kuvasi miehen moniavioisen luonteen olevan jääne niiltä Raamatun ajoilta, jolloin moniavioisuus oli vielä tavallista. Hänen mukaansa ”mies saa

¹⁹⁷ Ks. myös Fisher 1992, 89.

¹⁹⁸ Esim. Laine 1936, 12–13.

¹⁹⁹ Richard 1946, 25.

²⁰⁰ Vrt. Jaatinen 2016, 50.

²⁰¹ Sexerot 1947, 40.

²⁰² Van de Velde 1946b, 112.

²⁰³ Stopes 1943, 165–167.

²⁰⁴ Salokannel 1942, 24; Runestam 1938, 110.

suvunkehityksellisenä perintönään nykyiseen avioliittojärjestelmään vielä osaksi mukautumattoman, liian suuren sukuviettivoiman, josta hänelle koituu vaikeuksia.”²⁰⁵ Miehen moniavioisen luonteen kanssa oli siis vain tultava toimeen niin avioliitossa kuin sen ulkopuolellakin.

Vaikka miehen luonne nähtiin oppaissa auttamattoman moniavioisena, tällä ei relatiivisissakaan oppaissa haluttu oikeuttaa miesten uskottomuutta, eikä se kaikesta huolimatta ollut toivottavaa. Miesten moniavioisten viettien tyydyttäminen asetettiinkin aviovaimojen velvollisuudeksi, mikäli nämä halusivat varmistua miehensä uskollisuudesta.²⁰⁶ Naisia neuvottiin tarjoamaan miehilleen vaihtelua esimerkiksi kokeilemalla uusia kampauksia ja vaatteita, sekä tarjoutumalla toisinaan miehen saalistettavaksi, jotta tämä ei kyllästyisi. Esimerkiksi Stopes kehotti naisia rauhoittamaan miehessä luonnostaan ilmenevät moniavioisuusvaistot antamalla aina toisinaan uuden ja viehättävän kuvan itsestään sekä asettumalla välillä miehen ulottumattomiin. Näin mies saisi kaipaamaansa vaihtelua ja pääsisi toteuttamaan viettiään ajaa naista takaa.²⁰⁷ Miehen moniavioisuuden diskurssia ja naisen vastuuta miehen viettien tyydyttämisestä rakensivat myös esimerkiksi sveitsiläiset Marie Bruun ja Hans Ehm:

”Mies, jota toinen nainen alkaa kiinnostaa, on yksinkertaisesti vaihtelun tarpeessa. [- -] Jos vaimo huomaa miehen haluavan seurata ’moniavioisia’ vaistojaan – ja ’moniavioisuus’ on miehen tavallisin ja mukavin selitys – on hänen itsensä saatava miehen elämään vaihtelua.”²⁰⁸

Naisen oli syytä pitää aktiivisesti huolta ulkonäöstään, vaatteistaan ja hiuksistaan sekä mukautua erilaisiin rooleihin miehen mielenkiinnon ylläpitämiseksi. Naisia kehoitettiin näyttäytymään miehelleen paitsi perheenemäntänä, myös eleganttina naisena ja ymmärtäväisenä toverina.²⁰⁹ Naisen vastuuta miehen moniavioisten vaistojen tyydyttämisestä korostettiin ensisijaisesti ulkomaalaisissa, relatiivista sukupuolimoraalia edustavissa oppaissa. Absoluuttisen sukupuolimoraalin oppaissa ei esiintynyt puhetapaa siitä, että naisen olisi kyettävä muuntautumaan moniksi naisiksi miehensä mieliksi. Sen sijaan näissäkin oppaissa oli havaittavissa diskurssia, jossa korostettiin vaimon vastuuta miehensä uskollisuudesta. Palaan tähän seuraavassa luvussa.

Miehen moniavioisuuden diskurssissa nousi esille myös ääniä, jotka kritisoivat naisia siitä, että he mahdollistivat miesten moniavioisuuden. Ruotsalais-amerikkalainen

²⁰⁵ Laine 1936, 14.

²⁰⁶ Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 95–96.

²⁰⁷ Stopes 1943, 110–111.

²⁰⁸ Bruun & Ehm 1943, 25.

²⁰⁹ Bruun & Ehm 1943, 25–26; Nordenström-Law 1930, 90–95.

Anna Nordenström-Law kirjoitti, että miehet ovat moniavioisia, koska heidän vaimonsa sietivät miehensä uskottomuutta vielä siinäkin vaiheessa, jos miehen rakkaus vaimoan kohtaan olisi jo sammunut. Tällaisessa tapauksessa avioero olisi parempi vaihtoehto:

”Niin kauan kuin sellaisia naisia on olemassa, ovat miehet myös moniavioisia. Moniavioinen luonne on kuin puu, ja nainen on multa, johon puu on juurtunut. Poista multa, ja puu kuivuu.”²¹⁰

Miehen moniavioisuuden diskurssia kritisoivat tai sen kieltävät kannanotot olivat harvassa. Voitto Viro kirjoitti oppaassaan, että olisi turha luulotella miehen olevan moniavioinen, koska todennäköisesti kumpi tahansa puoliso saattaisi rakastua muihinkin: tällöin kuitenkin vaadittaisiin vastuuta.²¹¹ Kaarlo Nuorvala puolestaan kirjoitti, että puolet miehen moniavioisuutta koskevasta puheesta olisi vain miesten itsestään levittämää puolustelua, jotta heidän harha-askeleensa näyttäytyisivät hieman ymmärrettävämmässä valossa. Tästä huolimatta asiassa oli mukana totuuden hiven, joka olisi otettava huomioon ja elettävä sen mukaisesti.²¹² Pääasiassa naisia neuvottiinkin ymmärtämään miehensä luonnetta ja suhtautumaan tämän oikkuihin neutraalisti, uskoipa hän miehensä olevan moniavioinen tai ei.

Miessukupuoli ymmärrettiin lähtökohtaisesti sukupuolilyhdynnän hyötyvänä osapuolena, mikä osaltaan myös selittää käsityksiä miehisestä moniavioisuudesta ja miesten taipumuksista sortua helpommin uskottomuuteen. Miesten korkeampaa sukupuoliviettä pidettiin luonnollisena asiana, ja oli ymmärrettävää, että he myös pyrkivät tyydyttämään sen. Naisten ei uskottu saavan sukupuolilyhteydestä samanlaista hyötyä kuin miesten, vaan he olivat pikemminkin sen uhreja ja miehisen halun kohteita. Tästä syystä oli myös naisten vastuulla, miten miehet heitä kohtelivat, ja naisten oli käytöksellään huolehdittava miestenkin siveellisestä selkärangasta.²¹³ Vapaita suhteita pidettiin naisten kohdalla luonnottomina, sellaisia harrastaneita naisia huonoina sekä uskottomia naisia epätyypillisinä. Miesten kohdalla vapaat suhteet niin avioliitossa kuin sen ulkopuolella näyttäytyivät ymmärrettävämpänä ilmiönä.

4.1.2 Aviorikoksesta syytetyt miehet

²¹⁰ Nordenström-Law 1930, 107.

²¹¹ Viro 1947, 37.

²¹² Sexerot 1947, 131.

²¹³ Haavio-Mannila 1994, 296–298, 302–305; Räisänen 1995, 173–174; Pipping 1978, 184–185.

Oikeusaineiston perusteella miehet vaikuttivatkin olleen naisia uskottomampia, sillä 138:sta avioerotapauksesta 90:ssä käsiteltiin aviomiehen aviorikosta tai sukupuolitauditartuntaa. Yhteensä 69:ssä tapauksessa ero tuli voimaan, mutta kolmessa tapauksessa lopulliseksi avioeroperusteeksi tuli jokin muu kuin aviorikos tai sukupuolitauti.²¹⁴ Tapauksista, joissa ero myönnettiin, 57:ssä mies myönsi tehneensä aviorikoksen. Sekä miesten että naisten kohdalla syyllisyysperusteen myöntämisellä oli iso vaikutus eron saamisen kannalta. Kahdessa tapauksessa oikeus hylkäsi avioerojutun miehen myöntämisestä huolimatta, koska se uskoi parin lavastaneen aviorikoksen eron saamiseksi, ja neljässä tapauksessa asianosaiset jättivät jutun kesken, vaikka mies myönsikin aviorikoksen.

Kuten naisten aviorikokset, myös miesten aviorikokset vaikuttivat usein olleen laadultaan romanttisia ja pidempiaikaisia suhteita, sillä noin 40 prosentissa tapauksista miestä syytettiin tämän kaltaisesta aviorikoksesta. Tyypillisimmin miehiä syytettiin kuitenkin kertaluontoiselta vaikuttaneesta aviorikoksesta joko tutun tai tuntemattoman naisen kanssa, jonka kanssa miehellä ei vaikuttanut olleen vakavampaa suhdetta. Sen sijaan useista aviorikoksista eri naisten kanssa naiset tai todistajat syyttivät miehiä vain harvoin. Tähän vaikutti todennäköisesti se, että yhden aviorikoksen todistaminen riitti eron saamiseen, ja se oli myös helpompaa, kuin useamman aviorikoksen todistaminen. Vaikka miehillä olisi ollut useampia avioliiton ulkopuolisia suhteita ja heidän vaimonsa olisivat epäilleet tai tienneet niistä, avioero-oikeudenkäynneissä tämä ei juuri näkynyt.

Uskottomuus ei välttämättä ollut avioliiton ainoa ongelma, vaikka se olisikin ollut ainoa eroperuste avioeron hakemiselle. Noin kolmasosassa kaikista tapauksista asianosaisten avioliitto vaikutti oikeuspöytäkirjojen perusteella olleen uskottomuuden lisäksi muutoinkin vaikea. Todistajanlausunnot antoivat monissa tapauksissa viitteitä myös muista ongelmista, kuten pahoinpitelyistä, liiallisesta alkoholinkäytöstä, välien rikkoutumisesta ja erillään asumisesta²¹⁵. Yhteensä 16:een avioerotapaukseen liittyi uskottomuuden lisäksi väkivaltaa, ja kaikissa tapauksissa väkivaltainen osapuoli oli mies.²¹⁶ Myös liiallinen alkoholinkäyttö oli oikeustapausten

²¹⁴ Yksi ero myönnettiin alkoholin väärinkäytön takia, yksi väkivaltaisuuden takia ja yksi koska mies oli pitkään välttänyt yhteiselämää vaimonsa kanssa.

²¹⁵ Avioparin erillään asuminen on voinut johtua myös muista syistä kuin välirikosta, kuten käytännön syistä. Turussa kärsittiin monien muiden Euroopan kaupunkien tavoin asuntopulasta toisen maailmansodan jälkeen, ja esimerkiksi sotavuosien aikana avioituneiden parien saattoi olla vaikeaa löytää yhteistä kotia. Puosi 1999, 39; Laakso 2020; 177–181. Oikeuspöytäkirjoista syytät erillään asumiseen ei aina voinut päätellä.

²¹⁶ Kymmenessä näistä tapauksista miehen väkivaltaisuus tuli ilmi vaimon hakiessa avioeroa miehestään, mutta vain kolmessa tapauksessa väkivaltaisuus oli mainittu yhtenä avioeroperusteena aviorikoksen lisäksi. Neljässä tapauksessa nainen tai tämän todistajat toivat miehen

perusteella yleisempää miesten keskuudessa, ja miesten aviorikokset tapahtuivat oikeuspöytäkirjoista pääteltynä useammin humalassa kuin naisten aviorikokset – joskin ero oli hyvin pieni. Oikeustapausten perusteella vaikuttaa siltä, että naiset kestivät huonoissa avioliitoissa pidempään, kunnes päätyivät hakemaan avioeroa miehensä uskottomuuden perusteella, tai istuivat itse oikeudessa aviorikoksesta syytettynä.

Puolison väkivaltaisuuden ja liiallisen alkoholinkäytön käyttö eroperusteena kasvoi sotien jälkeen, mutta ne eivät koskaan nousseet yleisimpien syiden joukkoon.²¹⁷ Vaikeista sotakokemuksista henkisesti kärsineiden suomalaismiesten perheissä kotiväkivalta ja alkoholin ongelmakäyttö oli sotaa seuranneina vuosina todennäköisesti paljon yleisempää, kuin avioerotilastojen perusteella voisi päätellä. Väkivallan oli oltava hengenvaarallista, jotta sen perusteella oli mahdollista myöntää avioero, ja lain mukaan alkoholin väärinkäytön perusteella voitiin myöntää avioero vain silloin, jos oikeus katsoi siihen olevan muitakin erittäin painavia syitä.²¹⁸ Tämä todennäköisesti nosti kynnystä eron hakemiseen väkivallan tai alkoholin väärinkäytön perusteella, vaikka avioliitto olisi rikkoutunut ensisijaisesti näistä syistä. Vaikuttaa siltä, että aviorikoksen perusteella eron sai verrattain helposti ja nopeasti, joten se valikoitui oikeudelliseksi perusteeksi päättää jo pidempään vaikea tai pian avioitumisen jälkeen epäonnistuneeksi osoittautunut avioliitto. Myös muutama tapaus, joissa aviopari yritti lavastaa aviorikoksen eron saamiseksi viittaisi siihen, että aviorikoksen todistaminen nähtiin helpoimpana tienä mahdollisimman nopeaan avioeroon.

Oikeusaineiston perusteella ei voi suoraan päätellä, miten yleinen uskomus miehen moniavioisuus oli tavallisten turkulaisten mielissä, mutta joitain viitteitä ajattelutavasta oli havaittavissa. Yksikään mies ei kuitenkaan puolustautunut aviorikossyytteitä vastaan esimerkiksi moniavioiseen luonteeseen tai vaihteluntarpeeseen vetoamalla. Tämä tuskin olisi ollut oikeuden edessä kannattavaakaan, sillä aviorikos oli edelleen lain mukaan rangaistava teko, vaikka sen olisikin uskottu olevan miehen luonteelle tyypillistä. Kokonaisuudessaan aviorikoksista syytetyt miehet ja naiset erittäin harvoin kertoivat syitä tai taustoja uskottomuudelleen, mikäli he myönsivät sen. Viitteitä vastaajien asennoitumisesta

väkivaltaisuuden esille sen jälkeen, kun mies oli hakenut vaimostaan eroa aviorikoksen tai sukupuolitaudin perusteella, mutta vain yhdessä tapauksessa vaimo nosti väkivaltaisuudesta oman kanteensa. Kahdessa tapauksessa nainen oli alun perin hakenut eroa miehestään tämän väkivaltaisuuden perusteella, minkä jälkeen mies oli syyttänyt vaimoaan aviorikoksesta.

²¹⁷ Puosi 1999, 48–57.

²¹⁸ AL 234/1929, luku 2, 72 §, 74 §; Malinen 2018, 119–123; Puosi 1999, 53–54.

omaan uskottomuuteensa saattoi löytyä todistajien kertomuksista ja kantajien kirjelmistä, jos he sellaisia oikeudelle kirjoittivat.

Yksi esimerkki miehen moniavioiseen luonteeseen viittaavasta ajattelutavasta oli tapaus, jossa mies haki eroa vaimostaan vedoten tämän tekemään aviorikokseen. Mies edusti oikeudessa asiamiehensä kautta, muttei tuonut istuntoon aviorikossyytteensä tueksi todistajia.²¹⁹ Vaimo saapui oikeuteen henkilökohtaisesti avustajan ja kahden todistajan kanssa, jotka kiistivät hänen uskottomuutensa. Myös vaimon aviorikoskumppaniksi syytetty mies saapui henkilökohtaisesti oikeuteen ja kiisti tehneensä aviorikosta hänen kanssaan. Todistajat kertoivat, että aviomies ei itse rintamalla lomalla ollessaan ollut viettänyt aikaa perheensä kanssa, vaan oli tuhlannut perheen niukkoja varoja ”juopottelumatkoilla”²²⁰. Vaimo kirjoitti oikeudelle pitkän kirjelmän, jossa niin ikään kiisti tehneensä aviorikosta, ja kertoi miehen itsensä ”rikkoneen avioliittomme”²²¹, jonka tämä oli hänen mukaansa myöntänyt. Vaimon mukaan mies oli myös sanonut, ettei ollut mennyt naimisiin istuakseen kotona vaimon ja lasten kanssa, vaan että ”hänen täytyi saada käydä ulkona ja hakea huvitusta”²²². Asiakirjoista ei käy ilmi, tarkoitettiinko avioliiton rikkomisella ja huvituksen hakemisella sitä, että mies olisi ollutuskoton, mutta tapauksen voi kuitenkin tulkita niin, että mies koki oikeudekseen elää vapaampaa elämää – mitä se tarkalleen tarkoittikaan. Tapauksen kolmannella käsittelykerralla asianomaisten edustajat ilmoittivat heidän sopineen jutun, joten avioerohakemus jätettiin sikseen.²²³

Toinen esimerkki mahdollisesti miehen moniavioisuuteen liittyvistä ajattelutavoista oli tapaus, jossa mies haki eroa vaimostaan, mutta tällä kertaa muuhun kuin aviorikokseen vedoten. Kyseinen avioero-oikeudenkäynti alkoi keväällä 1946, ja mies haki eroa vaimostaan vedoten heidän rikkoutuneisiin väleihinsä ja erillään asumiseensa. Vaimo ei kuitenkaan suostunut eroon, koska ei katsonut heidän väliensä rikkoutuneen omasta puolestaan. Hän kirjoitti oikeuteen pitkän kirjelmän, jossa kertoi oman näkemyksensä miehensä erohaluista:

”Mieheni on nostanut käsiteltävänä olevan kanteen ilmeisesti siinä uskossa, että nöyrästi alistuisin hänen vaatimukseensa ja nyt, kuten tähänkin asti, nurkumatta kantaisin kohtaloni enkä tässäkin tilanteessa tulisi vetämään päivänvaloon seikkoja, jotka kernaimmin saisivat olla mieheni ja minun yksityisenä tietonamme. [- -] 24 vuotta kestäneen avioliittomme aikana olen ymmärrettävästi varsin hyvin oppinut tuntemaan mieheni luonteen.

²¹⁹ Kyseinen avioero oli kuitenkin laitettu vireille jo vuoden 1944 joulukuussa, joten on mahdollista ja todennäköistä, että miehen todistajia kuultiin jo ensimmäisessä istunnossa. Tämä istunto on kuitenkin rajautunut aikarajaukseni 1945–1946 ulkopuolelle, eikä sitä näin ollen ole aineistosani.

²²⁰ TKA, RO ptk 24.1.1945, § 4.

²²¹ TKA, RO ptk 24.1.1945, § 4.

²²² TKA, RO ptk 24.1.1945, § 4.

²²³ TKA, RO ptk 28.2.1945, § 3.

Hänen heikkouksiinsa kuuluu hurmaantua toisiin naisiin, ne taas hetken kuluttua unohtaakseen uuden ihastuksen ilmestyttyä näkyviin. [- -] En ole syyttänyt enkä moittinut miestäni uskottomuudesta avioliitossamme, vaan olen kestänyt hänen heikkoutensa toivossa, että hänkin vanhetessaan viisastuisi ja vakiintuisi sekä alkaisi viettää rauhallisempaa elämää perheensä keskuudessa. Voin täysin ymmärtää, että mieheni menettely ajan mittaan on alkanut häntä itseään hermostuttaa siinä määrin, että hän pari vuotta sitten jätti perheensä ja nyt haluaisi katkaista kaikki siteensä minuun. [- -] jos välimme todella katsottaisiin rikkoutuneen, [- -] yksinomainen syy tähän ja yhteiselämämme lopettamiseen on miehekseni...”²²⁴

Tapausta käsiteltiin usean istunnon ajan: kirjelmiin kirjoitettiin vastakirjelmia, molempien asianosaisten puolesta kuultiin todistajanlausuntoja ja oikeudessa luettiin erään miehen sivusuhteen hänelle lähettämiä sähköitä. Mies ei kirjelmässään missään vaiheessa myöntänyt uskottomuuttaan, ja vastauksena vaimonsa väitteisiin hän vetosi tämän ”sairaalloisen mustasukkaiseen ja epäilevään”²²⁵ luonteeseen. Aviorikosepäilyistä huolimatta vaimo ei halunnut erota miehestään, ja hän jopa kirjoitti, että hänen puolestaan miehensä saisi jatkaa ”totuttuja elämäntapojaan”²²⁶. Vaimon kirjelmistä on selkeästi pääteltävissä hänen asenteensa miehensä uskottomuuteen, joka heijasteli avioliitto-oppaistakin tuttuja asenteita: miehen uskottomuutta pidettiin hänen luoteensa heikkoutena, johon vaimon oli parasta suhtautua ymmärtävästi. Kyseisestä oikeudenkäynnistä käy ilmi myös avioparin keskenään eriarvoinen asema ja naisen riippuvuus miehestään, sillä vaimo perusteli haluaan pysyä miehensä vaimona ensisijaisesti taloudellisilla syillä ja sillä, että uskoi miehensä vain haluavan päästä eroon elatusvelvollisuudestaan. Oikeudenkäynti päättyi vaimon toivomalla tavalla, sillä miehen avioerohakemus hylättiin. Katsottiin jääneen näyttämättä, että asianosaisten välit olisivat rikkoutuneet molemminpuolisesti, ja kotoaan pois muuttanut mies velvoitettiin maksamaan kuukausittaista elatusta perheelleen.

Ylemmissä sosiaaliluokissa miesten uskotun moniavioisuuden sietäminen on saattanut olla yleisempää, sillä ero olisi tiennyt naiselle epävarmemman toimeentulon lisäksi sosiaalista laskua. Yllä kuvatussa esimerkissä, jossa vaimo ei halunnut erota miehensä uskottomuudesta huolimatta, kyse oli nimenomaan ylempään sosiaaliluokkaan kuuluneesta avioparista. Valtaosa eroa hakeneista pareista kuului kuitenkin alempiin sosiaaliluokkiin,²²⁷ joissa myös naisten työssäkäynti oli yleisempää. 18:lla naisella mainittiin oikeuspöytäkirjoissa olleen oma työ tai

²²⁴ TKA, RO ptk 6.5.1946, § 6.

²²⁵ TKA, RO ptk 17.6.1946, § 2.

²²⁶ TKA, RO ptk 6.5.1946, § 6.

²²⁷ Ammattien perusteella pääteltynä vain 18 aineiston 138 parista vaikutti kuuluvan keskiluokkaan tai tätä ylempään sosiaaliluokkaan. Näissä tapauksissa miehet työskentelivät mm. johtajina, liikemiehinä tai insinööreinä. Yleisimpiä miesten ammatteja aineistossani olivat erilaiset työmiehet ja autonkuljettajat.

jonkinlaisia ansiotuloja.²²⁸ Miehestä riippumattomat tulot tekivät eron hakemisesta naiselle taloudellisesti turvatumpaa ja lisäsivät heidän vapauttaan miehistään. Tämän lisäksi naiset kuitenkin pyrkivät usein myös hyötymään syyllisyysperusteisesta avioerosta taloudellisesti vaatimalla puolisoltaan vahingonkorvausta, tai mikäli naisella ei ollut omia tuloja, eron jälkeistä elatusta. Miesten korkea osuus vastaajina saattaa kertoa niin ikään siitä, että naiset hakivat avioeroa miehistään entistä useammin tämän uskottomuuden perusteella, eikä oletettuja moniavioisia taipumuksia haluttu enää hyväksyä. Suhtautuminen avioeroon oli myös hiljalleen muuttumassa hyväksyvämmäksi ja sota kiihdytti tätä muutosta,²²⁹ joten naiset näkivät todennäköisesti yhä vähemmän syytä jäädä epätyytyttäviin liittoihin.²³⁰

Avioliitto-oppaissa miehen moniavioista luonnetta pidettiin yleensä itsestäänselvänä asiana, ja aihetta käsiteltiin oppaissa paljon. Yksin avioero-oikeudenkäyntien perusteella ei voi päätellä sitä, kuinka yleinen tämä uskomus oli tavallisten suomalaisten mielissä 1940-luvun loppupuolella. Uskomus miehen moniavioisesta luonteesta ja väliinpitämättömämpi suhtautuminen miesten ulkoaviollisiin suhteisiin kuitenkin todennäköisesti madalsi miesten kynnystä uskottomuuteen. Sodan aikana kuolemanpelko ja hetkessä elämisen mentaliteetti mahdollisesti lisäsi tätä houkutusta miehillä naisia enemmän, koska sisäistetty ja ympäristön sukupuolimoraali kontrolloi naisten käytöstä miehiä tiukemmin.²³¹ Ei voi sanoa tarkaksi, lisääntyikö miesten uskottomuus sodan aikaisina tai sitä seuranneina vuosina, vai hakivatko naiset vain yhä useammin eroa miehensä uskottomuuden tullessa ilmi – todennäköisesti kyse on näistä molemmista.

4.2 Syytä on vaimossakin

Puhetapa, jossa vastuu miehen uskollisuudesta asetettiin miehen itsensä lisäksi vaimon harteille oli oppaissa niin yleinen, että se oli erotettavissa omaksi diskurssikseen. Diskurssin mukaan mikäli mies oli uskonon, syy tähän olisi ainakin osittain vaimossa. Olen nimennyt tämän diskurssin vaimon syyllisyyden diskurssiksi. Miehen moniavioisuuden diskurssiin kuului, että vaimon olisi pyrittävä

²²⁸ Naisilla on saattanut olla töitä tai tuloja, vaikka asiaa ei olisikaan mainittu oikeuspöytäkirjoissa. Vain miehen ammatti mainittiin pöytäkirjoissa säännönmukaisesti. Naisen toimi tuli ilmi yleensä vain esimerkiksi silloin, jos mies vaati vaimon pyytämää vahingonkorvaus- tai elatussummaa pienennettäväksi naisen omiin tuloihin vedoten.

²²⁹ Koskelo 1979, 54–56.

²³⁰ Ks. myös Puosi 1999, 97–102.

²³¹ Haavio-Mannila 1994, 293, 320–323; Junila 2000, 146–165.

huomioimaan ja tarvittaessa tyydyttämään miehen moniavioinen sukupuolivietti mukautumalla useisiin eri rooleihin ja antamalla toisinaan miehelleen uudenlainen ja viehättävä kuva itsestään. Vaimon syyllisyyden diskurssissa vaimo saattoi tehdä monta muutakin virhettä, joilla laiminlöi avioliittonsa ja ajoi miehensä uskottomuuteen. Voimakkaimmin diskurssi esiintyi relatiivista sukupuolimoraalia puoltaneissa käänösoppaissa, ja näissä oppaissa annettiin myös eniten konkreettisia neuvoja, miten nainen voisi pitää miehensä tyytyväisenä avioliitossa. Suomalaisissa oppaissa neuvot olivat vähemmässä, mutta tästä huolimatta diskurssi oli selkeästi havaittavissa myös useissa suomalaisissa, kristillisissä oppaissa. Koska naiset olivat sisäistäneet vastuun miesten käytöksestä itselleen ja heidän oletettiin toimivan myös avioliittojen huolenpitäjinä,²³² on luultavaa, että naiset ottivat vastuuta myös miestensä uskollisuudesta.

4.2.1 Pidätkö miehesi tyytyväisenä?

Vaimon syyllisyyden diskurssi nousi esiin esimerkiksi sellaisissa tekstikohdissa, jotka oli osoitettu miehensä uskollisuutta epäileville naisille. Tällöin oppaissa kysyttiin, oliko nainen kenties ollut miestänsä kohtaan liian kylmä, tyly tai mustasukkainen, näyttänyt miehelleen huolittelemattoman näköisenä tai jättänyt kotitöitä tekemättä, ja tällä tavoin tehnyt kodista epäviihtyisän paikan. Naisen kannattaisi ottaa mies vastaan aina hymyillen ja kohdella tätä sankarina, sillä näin toimimalla mies palaisi päivän jälkeen kotiin mielellään, eikä hakisi virkistystä muualta.²³³ Naisen syyllisyyden diskurssissa miehen uskottomuus esiteltiin asiana, joka vaimon olisi tarvittaessa korjattava. Veronica Dengel kirjoitti aviovaimoille suunnatussa oppaassaan:

”Jos joskus joudut toteamaan miehesi pettävän Sinua [- -] pysähdy ajattelemaan, miten se on saattanut alkaa. Kysy itseltäsi, oletko voinut olla vikapää siihen, onko yhteistyön, mielenkiinnon tai vastakäiun puutteesi saanut miehesi kääntymään pois kotoaan ymmärtämystä saadakseen. Jos olet laiminlyönyt, on Sinun todellakin tehtävä kaikki mahdollinen asian korjaamiseksi.”²³⁴

Erityisen paljon naisia varoiteltiin sukupuolisesta kylmyydestä, eli seksuaalisesta haluttomuudesta, ja miehen sukupuolivietin tyydyttämättä jättämisestä. Vaikka ajoittaista pidättyvyyttä ja tarjoutumista miehen saalistettavaksi pidettiin tehokkaana keinona miehen mielenkiinnon ylläpitämiseksi, naisen ei kannattanut mennä näissä

²³² Malinen 2018, 124–126; Haavio-Mannila 1994, 296–298.

²³³ Nordenström-Law 1930, 53–56, 64–74; Dengel 1947, 230, 233–234.

²³⁴ Dengel 1947, 277–278.

asioissa liiallisuuksiin.²³⁵ Sukupuolisesta kylmyydestä varoittaminen liittyi läheisesti käsitykseen niin kutsutuista aviollisista oikeuksista ja velvollisuuksista, jotka olivat yleinen aihe oppaissa. Aviollisilla oikeuksilla ja velvollisuuksilla tarkoitettiin ensisijaisesti miehen oikeutta sukupuoliyhteyteen ja vaimon velvollisuutta alistua miehelleen.²³⁶ Katsotuista oikeuksistaan huolimatta mies ei kuitenkaan saisi käyttää vaimoaan ainoastaan omien himojensa tyydytysvälineenä.²³⁷ Naisella puolestaan katsottiin olevan velvollisuus huolehtia miehensä seksuaalisesta tyydytyksestä, ja naisia kehoitettiin ymmärtämään miestensä tarpeita, vaikka heistä ei aina siltä tuntuisikaan. Jos vaimo ei tyydyttäisi miehen seksuaalisia haluja, mies saattaisi olla suorastaan pakotettu hakemaan muuta seuraa. Nimimerkit ”Salaisuus” ja L. Mikkonen kirjoittivat:

”Ei milloinkaan saa aviovuode olla mikään pörssi paikka, jossa omahyöty vallitsee ja jossa mies saa huvilupauksilla kerjätä vaimonsa suosiota. Jos vaimo ei voi olla luonnostaan hellä, pitää hänen olla sitä ystävyystään ja itsekkyydestään, ettei jättäisi miestä jonkun toisen naisen syleilyyn”²³⁸

”Hienotunteinen nainen antaa perään, jos hänen miehensä osoittaa voimakasta halua sukupuoliyhteyteen. Jos hän on järkevä niin hän aavistaa, että ei ole luotettavampaa keinoa suojella häntä uskottomuuden viettelyksiltä kuin usein tapahtuva aviollinen yhdyntä.”²³⁹

Oppaiden mukaan naisen sukupuolinen kylmyys oli yksi yleisimmistä syistä miehen uskottomuuteen, koska mies ei voinut kontrolloida viettejään, ja joutui tällöin hakemaan tyydytyksensä muualta.²⁴⁰ Monissa oppaissa aviolliset velvollisuudet ulotettiin koskemaan myös miehiä, ja naisten kirjoitettiin olevan miesten tavoin oikeutettuja saamaan sukupuoliviettinsä tyydytetyksi. Erityisesti relatiivisen sukupuolimoraalin oppaissa kirjoitettiin naisten sukupuolisen kylmyyden johtuvan usein siitä, etteivät miehet osanneet tai yrittäneet tyydyttää vaimojaan sukupuolisesti.²⁴¹ Vaikka oppaissa neuvottiin yhä useammin myös miehiä huolehtimaan vaimonsa nautinnosta, vähintään yhtä paljon korostettiin sitä, että naisen olisi itse pyrittävä vapautumaan sukupuolisesta kylmyydestä, koska tyydyttämätön mies olisi uhka avioliiton uskollisuudelle.²⁴²

²³⁵ Esim. Van de Velde 1945, 406; Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 78.

²³⁶ Räisänen 1995, 149. Aviolliset oikeudet ja velvollisuudet puolestaan pohjasivat kristinuskon perusajatukseen sukupuolten välisestä hierarkiasta: luomiskertomuksen mukaan vaimo luotiin miestä varten ja hänen avukseen, joten vaimon tuli olla miehensä alamainen ja miehen puolestaan rakastaa vaimoaan. Räisänen 1995, 85–90.

²³⁷ Esim. Sexerot 1947, 52; Sucksdorff 1936, 24; Ks. myös Räisänen 1995, 158–160.

²³⁸ Salaisuus 1934, 12–13. Ks. myös Mikkonen 1931, 39.

²³⁹ Mikkonen 1944, 43.

²⁴⁰ Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 77–78.

²⁴¹ Esim. Van de Velde 1945, 16–17; Stopes, 1943, 169.

²⁴² Esim. Stopes 1943, 167–168; Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 70.

Joissain oppaissa pohdittiin miehen haluttomuutta ja kyvyttömyyttä, ja sitä, miten tämä vaikuttaisi naiseen. Johtuen uskollisen vaimon diskurssista, naisten ei kuitenkaan katsottu olevan miesten tavoin alttiita avioliiton ulkopuolisen seuran hakemiseen, mikäli he jäisivät sukupuolisesti tyydyttämättömiksi. Tyydyttämätön nainen voisi muuttua kylmäksi, onnettomaksi, oikukkaaksi ja yliherkäksi, mutta ennen kaikkea sukupuolisen kykenemättömyyden kirjoitettiin olevan haitaksi miehelle itselleen.²⁴³ Naisia neuvottiin sietämään miehen väliaikaista kykenemättömyyden tilaa, sekä ymmärtämään ja kannustamaan tätä parhaansa mukaan tämän vaikeuksissa.²⁴⁴ Miehen pitäminen tyytyväisenä olisi tärkeämpää avioliiton uskollisuuden säilymisen kannalta.

Sukupuolisen kylmyyden lisäksi miehen saattoi johtaa uskottomuuteen myös kodin epäviihtyisyys. Miehen uskollisuuden kannalta olisi hyvin tärkeää, että vaimo tekisi kodista viihtyisän, eikä rasittaisi miestänsä tämän palattua kotiin. Ulkomaista alkuperää olevissa oppaissa naisten oletettiin useammin olevan kotirouvia, mikä ei kuitenkaan vastannut suomalaista todellisuutta kovinkaan hyvin. Naisten määrä kodin ulkopuolisessa ansiotyössä oli kasvanut Suomessa reilusti 1930-luvulle tultaessa yhteiskunnan teollistumisen ja kaupankäynnin lisääntymisen myötä, ja sotavuodet kiihdyttivät tätä muutosta entisestään.²⁴⁵ Tästä huolimatta myös suomalaisissa oppaissa kodinhoito ja kodin hengen ylläpito katsottiin ensisijaisesti naisen tehtäväksi, kävi tämä töissä tai ei.²⁴⁶ Oppaissa korostettiin, että miehen saapuessa töistä olisi kodin oltava paikka, jossa hän voisi raskaan päivän jälkeen rentoutua. Jos koti olisi epäsiisti, lapset kiukkuisia ja vaimo epäkohtelias, koti ei houkuttelisi luokseen, ja mies saattaisi etsiä muualle viettämään aikaansa. Opaskirjassa ”Oman kodin kynnyksellä” kirjoitettiin:

”Kodin hoito on niin arvokas asia, että kannattaa ponnistaa kaikki voimansa onnistuakseen siinä. Huonosti hoidetussa kodissa on vaikea viihtyä, ja sieltä etsiydytään helposti hakemaan iloa muualta. Moni aviovaimo on saanut kauhistuen todeta sen, ehkä liian myöhään voidakseen enää korjata rikkomuksensa.”²⁴⁷

Nainen ei saanut päästää myöskään itseään huonompaan kuntoon, vaan hänen oli yritettävä pysyä avioliitossa yhtä viehättävänä kuin naimisiin mennessään. Painon nouseminen, huolittelematon asu, hoitamattomat hiukset, ruma meikki tai vanhenemisen merkit saattoivat johtaa miehen kyllästymiseen ja kiinnostumiseen jostakusta uudesta, kauniimmasta naisesta. Erityisesti vanhenemista vastaan naisia

²⁴³ Esim. Wirtz 1947, 207; Richard 1946, 37–48.

²⁴⁴ Esim. Stopes 1946, 75–76.

²⁴⁵ Mahkonen 1978, 64–66; Haavio-Mannila 1970, 173; Jallinoja 1984, 228; Hytönen 2014, 80–84.

²⁴⁶ Esim. Ukkonen & Vintilä 1948, 60–62; Gulin & Niemi 1949, 12–13; Oman kodin kynnyksellä 1944, 25–27, 32–37, 101–108.

²⁴⁷ Oman kodin kynnyksellä 1944, 13–14.

kehotettiin taistelemaan säännöllisellä liikunnalla ja tarvittaessa kauneushoidolla. Tämä oli tärkeää erityisesti silloin, jos aviopuolisot olivat suurinpiirtein saman ikäisiä keskenään, sillä naisten uskottiin vanhenevan miehiä nopeammin, ja vuosien avioliiton jälkeen mies saattaisi kauhukseen huomata olevansa naimisissa ”lastenlastensa isoäidin kanssa”²⁴⁸. Vaarallista oli myös epäviehättävien askareiden – kuten pukeutumisen tai kasvojen pesemisen – tekeminen miehen nähden. Vaimon oli näyttädyttävä miehelleen aina parhaimmillaan, eikä paljastaa niitä salaisuuksia, joita hän kauneutensa eteen joutui suorittamaan. Kun nainen vetäisi ylleen viehättävän salaperäisyyden taikapiirin, miehen rakkaus ei pääsisi lakaistumaan.²⁴⁹ Stopesin mukaan avioliitoissa tehtäisiin valitettavan usein eräänlainen vaihtokauppa, jossa vaimo hyväksyisi miehensä uskottomuuden vastalahjana siitä, että hän saisi suorittaa epäviehättäviä asioita miehensä nähden:

”naisellisen kainouden voittaminen [- -] on antanut aiheita sellaiseen käsitykseen, että nainen voi hoitaa ja järjestää kaikki asiat poikkeuksetta miehensä silmien edessä. Vastalahjaksi sallii vaimo puolestaan miehen unohtaa ne pidättyväisyyden vaatimukset, jotka hänelle vuorostaan kuuluisivat.”²⁵⁰

Kauneudenhoidon lisäksi naisen oli pidettävä huolta myös henkisestä tilastaan, jotta pystyisi käymään miehensä kanssa sivistyneitä keskusteluita esimerkiksi miehen työasioista tai kirjallisuudesta.²⁵¹ Ulkoisen ja sisäisen kauneuden vaaliminen olivat molemmat tärkeitä tekijöitä, jotta mies ei sortuisi uskottomuuteen.

Jos miehen oma vaimo ei aiheuttanut tämän uskottomuutta, silloin sen takana saattoi olla joku muu nainen, joka oli houkuttellut miehen itselleen. Huolimatta miehen omasta saalistusvietistä, miehen uskottomuuden aiheuttajana pidettiin usein myös hänet vietellyttä toista naista.²⁵² Esimerkiksi Isoäiti-nimimerkillä kirjoittanut Katri Bergholm kirjoitti kuvauksen naisen hyvin laitetusta ystävättärestä, joka silitetyssä kesäpuvussaan ja käherretyissä hiuksissaan ”karkottaa aurinkoisella olemuksellaan pois harmin rypyt miehene otsalta!”²⁵³ Tällaisten ystävättärien esittely miehelle saattoi olla vaarallista, koska jos tuttu tai vieraampi nainen alkoi liehitellä miestä, mies ei välttämättä mahtanut tilanteelle mitään ja ajautui uskottomuuteen. Mustasukkaisuudelle ei kuitenkaan kannattanut antaa valtaa, sillä se ainoastaan pahentaisi tilannetta: tällöin kodin ilmapiiri muuttuisi katkeraksi, ja mies hakisi seuraa ja iloa muualta yhä useammin. Jos mustasukkaisuudelle oli aiheutta, naista neuvottiin pitämään pää pystyssä ja piilottamaan kurja olonsa. Mitään kohtauksia

²⁴⁸ Bruun & Ehm 1943, 98; Ks. myös Duffey 1930, 47.

²⁴⁹ Stopes 1943, 111–114; Dengel 1947, 10–13; Bruun & Ehm 1943, 94–103; Nordenström-Law 1930, 50–52, 90–95; Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 113.

²⁵⁰ Stopes 1943, 112.

²⁵¹ Dengel 1947, 10–13; Bruun & Ehm 1943, 101–102.

²⁵² Ks. esim. Rantamaa 1947, 53–54; Sucksdorff 1936, 42.

²⁵³ Isoäiti 1938, 31.

asiasta ei pitäisi järjestää tapahtuipa mitä hyvänsä, sillä sellaiset vain ajaisivat miehen suoraan toisen naisen syliin. Tarvittaessa aviomiehen oli ehkä annettava liehitellä jonkin aikaa jotakuta toista, koska ennen pitkää hän kuitenkin palaisi kotiinsa vaimonsa luo.²⁵⁴

Kristillisissä, absoluuttista sukupuolimoraalia edustaneissa oppaissa totaalisen uskollisuuden diskurssi oli hallitsevin, ja molemmilta sukupuolilta vaadittiin uskollisuutta toisiaan kohtaan. Tästä huolimatta diskurssi naisen syyllisyydestä nousi esille myös monissa absoluuttisen sukupuolimoraalin oppaissa. Näissäkään oppaissa ei juuri kyseenalaistettu käsitystä, että uskollisena pysyminen saattoi olla miehelle vaikeaa, ja naisen olisi otettava vastuuta siitä, että mies pysyisi hänelle uskollisena. Julia Sucksdorff kehotti miehensä uskollisuutta epäilevää vaimoa tarkastelemaan omaa käytöstään ja kysymään itseltään:

”Olenko tehnyt kodin rikkaaksi ja antoisaksi, niin että hän on työstään ikävöinyt kotiin kuin maailman viihtyisimpään ja suloisimpaan paikkaan? Vai onko hän kotiin tullessaan tavannut minut huolimattomasti pukeutuneena, kampaamattomana, jörönä ja valittelevana, saamatta ystävällistä sanaa tervetuloitovotukseksi? Jos asianlaita on ollut näin, voi ymmärtää, että mies on hakenut viihtyisämpää seuraa kodin ulkopuolelta.”²⁵⁵

Gulin puolestaan kertoi oppaassaan miehestä, joka ”kyyneleet silmissä kertoo kaksoiselämästään”²⁵⁶ jota joutuu viettämään, kun hänen vaimonsa on sukupuolisesti kylmä häntä kohtaan, ja sveitsiläinen piispa Hans Wirtz kirjoitti aviomiehestä, joka yhdynnän puutteen takia hakeutuisi kodin ulkopuolisiin huvitteluihin, jotka lopulta päättyisivät uskottomuuteen.²⁵⁷ Uskottomuudesta kirjoitettaessa kyse oli lähes poikkeuksetta miehen uskottomuudesta, johon naisellakin olisi kuitenkin osansa tapahtumien taustalla. Gulin kirjoitti uskottomuutta käsittelevässä luvussa:

(miehelle): ”poikkeuksetta jokainen mies voi tietyn hetken tullen tuntea kiusausta uskottomuuteen. Mutta silloin kysytään miehistä luonnetta, lujuutta [- -] Olet jo pyytänyt anteeksi rikkomustasi. Mutta oletko osannut oikealla tavalla katuen nöyrtyä ja ottaa miehekkäästi syyntä päällesi? Älä sano, että syytä on myös vaimossasi! [- -] Ehkä hänelläkin on oma osuutensa tässä murhenäytelmässä, mutta se on asia sinänsä.”²⁵⁸

(vaimolle): ”Olet joutunut kaikkein arimmalla kohdallasi ra’an petoksen uhriksi. [- -] Mutta oletko toisaalta aina ja kaikessa vaalinut sitä rakkautta, jota olet häneltä vaatinut? Luulen, että jos hän olisi kodissaan saanut, mitä hän siellä odotti, hän tuskin olisi tullut lähteneeksi synnin teille. [- -] Tavallisesti tuomitsemme ankarimmin juuri sen synnin, johon itsekin olemme langenneet [- -] Käsi sydämelle! Miten on?”²⁵⁹

²⁵⁴ Esim. Bruun & Ehm 1943, 18–26; Nordenström-Law 1930, 96–100; Dengel 1947, 279–282.

²⁵⁵ Sucksdorff 1936, 40.

²⁵⁶ Gulin & Niemi 1949, 133.

²⁵⁷ Wirtz 1947, 206–207.

²⁵⁸ Gulin & Niemi 1949, 160–161.

²⁵⁹ Gulin & Niemi 1949, 162–163.

Saman opaskirjan liitteessä myös lääkäri Anja Bardy painotti naisen vastuuta miehensä uskollisuudesta:

”Nykyisenä avioerojen aikakautena pelkää moni nainen, että hänenkin avioliittonsa voi epäonnistua ja johtaa miehen uskottomuuteen. [- -] Jos mies on uskoton, on melkein poikkeuksetta syytä vaimossakin. Meissä kaikissa on pieniä vikoja, mutta ne on otettava sellaisinaan, eikä ainakaan pidä koettaa alituisilla huomautuksilla niitä parantaa.”²⁶⁰

Vierittäessään vastuuta miehen uskollisuudesta ja syyllisyyttä hänen uskottomuudestaan naisen harteille, absoluuttiset oppaat niin ikään osallistuivat kaksinaismoralistiseen diskurssiin, jonka mukaan miehen uskottomuus ei ollut yhtä tuomittavaa kuin naisten. Siitä huolimatta, että totaalisen uskollisuuden diskurssi samaan aikaan vaati molemmilta sukupuolilta ehdotonta uskollisuutta toisiaan kohtaan niin avioliitossa kuin sen ulkopuolellakin. Miehen uskottomuuteen ymmärtäväisemmin ja naisen uskottomuuteen tuomitsevasti suhtautuvat diskurssit olivat siis pitkälti sisäänrakennettuja myös suomalaisiin oppaisiin, joista suurin osa edusti kristillistä ja absoluuttista sukupuolimoraalia.²⁶¹ Kaiken kaikkiaan vastuu aviollisesta uskollisuudesta asetettiin oppaissa pääasiassa naisen harteille, koska naisen oli oman uskollisuutensa lisäksi huolehdittava, ettei hänen miehensä sortuisi uskottomuuteen. Siinä, missä ihanteellinen mies oli perheen pääasiallinen elättäjä ja lempeä isäntä, ihanteellinen nainen huolehti kodin- ja lastenhoidon lisäksi omastaan sekä avioliiton hyvinvoinnista, jonka olennaiseksi osaksi uskollisuus kuului.²⁶²

4.2.2 Syylliset oikeudessa

Avioero-oikeudenkäynneissä pyrittiin todistamaan, että uskottomuudesta epäilty osapuoli oli syyllistynyt aviorikokseen, eli oikeudessa aviorikokseen syyppää oli aina aviorikkoja itse. Tarkempia taustoja ja syitä uskottomuudelle tai avioerolle ei tarvinnut tuoda ilmi, koska eron saamiseen riitti tarpeeksi uskottavat todisteet toisen osapuolen uskottomuudesta. Oikeusaineiston perusteella on siis hyvin vaikeaa päätellä, miten yleisesti uskottomat aviopuolisot – erityisesti miehet – ajattelivat puolisonsa jollain tavalla aiheuttaneen heidän aviorikoksensa. Siitä, että vaimot olisivat pitäneet itseään osasyllisenä miehensä uskottomuuteen ei aineistossa näkynyt merkkejä. Luultavasti siksi, koska he pyrkivät oikeudessa osoittamaan nimenomaan miehensä syyllisyyden, eivätkä itseään miehensä aviorikoksesta syyllistäneet naiset välttämättä olleet heitä, jotka ylipäättään lähtivät hakemaan miehestään avioeroa ainakaan tällä perusteella.

²⁶⁰ Gulin & Niemi 1949, 212.

²⁶¹ Ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 129.

²⁶² Ks. myös Räisänen 1995, 96–108.

Oikeusaineistossa on kuitenkin muutamia tapauksia, joista on havaittavissa avioliittoa oppaista tuttuja asenteita naisen syyllisyydestä miehen uskottomuuden takana. Neljässä tapauksessa mies jollain tasolla antoi ymmärtää oikeudelle antamissaan lausunnoissa, että vaimo olisi osasyylinen hänen uskottomuuteensa käytöksensä takia. Lisäksi Turussa 1945–1946 myönnettyjä avioeroja tutkinut Hanna-Leena Puosi kirjoitti kahden miehen perustelleen uskottomuuttaan vaimonsa pidättyväisyydellä.²⁶³ Pelkästään näiden tapausten perusteella ei siis voi päätellä, kuinka yleistä vastaava ajattelu tai käytös oli oikeudessa kokonaisuudessaan, saati sitten oikeuden ulkopuolella. Naisten kohdalla vastaavia tapauksia oli yksi: tässä tapauksessa nainen sanoi olleensauskoton, koska hänen miehensä oli kykenemätön.²⁶⁴ Kykenemättömyys seksuaaliseen kanssakäymiseen tuskin oli epätavallista sodasta palanneiden suomalaismiesten keskuudessa, joista lukemattomat kärsivät eriasteisista mielenterveyden oireista pitkään kotiinpaluun jälkeen.²⁶⁵ Kyseisestä oikeustapauksesta ei käy ilmi, oliko miehen kykenemättömyys seurausta sotakokemuksista, mutta on todennäköistä, ettei kyseinen aviopari ollut ainoa, joka kamppaili sotien jälkeen saman asian kanssa. Avioero-oikeudenkäynneissä tätä ongelmaa ei kuitenkaan tuotu ilmi, mikäli sillä oli vaikutusta parin eron taustalla.

Eräässä loppuvuodesta 1946 käydyssä avioero-oikeudenkäynnissä vastaajana ollut mies puolustautui vaimonsa aviorikosyytteitä vastaan pitkällä kirjelmällä. Mies kirjoitti yhteiselön muuttuneen hankalaksi hänen vaimonsa liittyttyä eri seurakuntaan, koska vaimo vaati häneltä erilaista käytöstä ja oli muun muassa kastanut heidän lapsensa seurakuntaan ilman miehen suostumusta. Miehen mukaan ”on vaimoni syyppää eroomme, vaikka avioeroperusteeksi tulikin inhimillinen hairahdukseni.”²⁶⁶ Seuraavassa istunnossa vaimo vastasi miehelleen omalla kirjelmällään, jossa kertoi miehensä tehneen hänen uskonnonharjoittamisensa kotona mahdottomaksi, minkä takia hän ei viihtynyt siellä. Vastauksena miehensä syytteisiin siitä, että tämä oli ”joutunut aviorikoksen tekemään”²⁶⁷ vaimo kirjoitti:

”Koko avioliitossa oloni aikana olen saanut kärsiä mieheni ankaraa vihaa juuri uskoni tähden ja kun en suostunut jakamaan miestäni toisten naisten kanssa [- -] lähdin jälleen pioni.

²⁶³ Puosi 1999, 23. Puosi on tutkinut haettuja avioeroja myös raastuvanoikeuden 2. ja 3. osaston osalta. Mainitut tapaukset käsiteltiin näillä osastoilla, koska ne eivät päättyneet omaan aineistöni.

²⁶⁴ TKA, RO ptk 9.7.1945, § 2.

²⁶⁵ Kivimäki 2008, 173; Kirves 2015, 257–260.

²⁶⁶ TKA, RO ptk 9.10.1946, § 7.

²⁶⁷ TKA, RO ptk 13.11.1946, § 7.

kotoamme ja tähän oli syynä eräs rouva [- -] johonka mieheni oli mielistynyt. Ulkonaisesti hän elehti tekoaan sillä, että ajoi minut pois Sabbattini takia."²⁶⁸

Vaimon ja hänen todistajiensa mukaan avioliitossa oli myös väkivaltaa, mikä oli osasyynä siihen, ettei vaimo halunnut viettää aikaa kotona. Kyseinen oikeudenkäynti päättyi lopulta avioeroon miehen aviorikoksen perusteella. Muissa vastaavissa tapauksissa mies syytti uskottomuudestaan vaimon itsensä epämääräistä, häpeällistä tai muutoin huonoa elämää²⁶⁹ tai ainakin vihjasi tällä olleen vaikutusta omaan uskottomuuteensa.²⁷⁰ Jälkimmäisessä tapauksessa mies oli tosin haluton myöntämään aviorikostaan, vaikka hänet siitä lopulta tuomittiinkin.

Erästä avioerotapauksesta sai myös viitteitä oppaistakin tutusta ajattelutavasta, jonka mukaan naisen olisi kannattavaa miehensä mieliksi suostua sukupuoliyhteyteen, vaikka hänestä itsestään ei siltä tuntuisikaan. Kyseisessä tapauksessa ei tosin ollut kyse miehen aviorikoksesta, vaan vaimo haki eroa miehestään tämän pahoinpitelyjen perusteella, minkä jälkeen mies nosti oman kanteensa, jossa kiisti vaimonsa väitteet ja syytti tätä aviorikoksesta. Mies kirjoitti oikeudelle osoittamassaan kirjelmässä:

"Mitä ensiksi tulee vaimoni minua vastaan nostamaan avioerokanteeseen, niin katson kokonaan jääneen näyttämättä, että olisin häntä koskaan pahoinpidellyt ainakaan sillä tavoin, että se oikeuttaisi vaimoni saamaan minusta avioeron. [- -] yritin päästä vaimoni viereen, johon aviomiehenä katsoin olevani oikeutettu. Jos vaimoni tällöin on saanut kylkiluunmurtuman, niin on se tapahtunut minun puolestani kokonaan vahingossa ja sellaista tarkoittamatta, minulla kun päin vastoin olivat aivan toisenlaiset aiheet."²⁷¹

Vetoamalla aviomiehen oikeuksiinsa ja siihen, että tapahtuma oli vahinko, mies antoi ymmärtää, että hänen vaimonsa olisi välttynyt luunmurtumalta, mikäli olisi suostunut sukupuoliyhteyteen. Miehen kirjelmästä voidaan päätellä, että aviolliset oikeudet nähtiin edelleen normina, ja puolustautumalla oikeuksiinsa vedoten mies halusi osoittaa, ettei ollut toiminut väärin. Asianosaiset jättivät lopulta saapumatta tapauksen neljänteen käsittelyyn, joten avioerojuttu jätettiin sillensä. Vaikka tässä tapauksessa ei ollut kyse miehen aviorikoksesta, käsitys aviollisista oikeuksista ja velvollisuuksista sekä miehestä ottajana ja naisesta antajana selittää isoilta osin myös uskollisuuteen ja uskottomuuteen liittyneitä ajatusmalleja.

²⁶⁸ TKA, RO ptk 13.11.1946, § 7.

²⁶⁹ TKA, RO ptk 19.9.1945, § 12; 24.10.1945, § 13.

²⁷⁰ TKA, RO ptk 9.10.1946, § 11.

²⁷¹ TKA, RO ptk 21.10.1946, § 3.

5 PÄÄTÄNTÖ

Sodan syttyminen työnsi ihmiset liikkeelle ja velvoitti molempia sukupuolia omaksumaan uusia rooleja. Tavanomainen seurustelu miesten ja naisten välillä estyi pitkäksi ajaksi, mutta liikkuvuuden lisääntyminen synnytti mahdollisuuksia tavata eri taustoista ja asuinsijoilta kotoisin olevia henkilöitä, joita tuskin koskaan olisi kohdattu ilman sotatilaa. Perinteisinä pidetyt sukupuolirooleja ja -suhteita koskevat arvot ja normit joutuivatkin poikkeusoloissa käytännön koetukselle. Elämän epävarmuus houkutteli solmimaan lyhyen seurustelun jälkeen pika-avioliittoja, jotka kuitenkin kariutuivat herkästi sodan päätyttyä puolisoitten, perheiden ja yhteiskunnan yrittäessä sopeutua elämään sodan jälkeen. Sotien jälkeisinä vuosina avioerot kohosivat ennennäkemättömiin lukuihin, ja myös syyllisyysperusteiden – kuten aviorikoksen – perusteella haettiin avioeroja enemmän kuin koskaan aiemmin. Myös Turussa avioerot lisääntyivät merkittävästi sotien jälkeisinä vuosina. Turun raastuvanoikeuden ensimmäisellä osastolla vuosina 1945–1946 haetuista avioeroista 138:ssä käsiteltiin jommankumman asianosaisen uskottomuutta, ja suurin osa tapauksista päättyi eroon tästä syystä.

Sotien jälkeen suomalaiset, absoluuttisen sukupuolimoraalin puolestapuhujat huolestuivat suomalaisten moraalien tilasta, ja tämä heijastui myös avioliitto-oppaiden sivuille. Avioliitto-oppaat esittivät normatiivisia ihanteita, ohjeita ja sääntöjä, joiden mukaan avioparien ja naimisiin haluavien toivottiin elävän. Nuorten vapaa seurustelu, epäsiiveellisiksi katsotut vapaa-ajanviettotavat ja avioerojen kasvava määrä sai kristillisen seksuaalietiikan hengessä kirjoittaneet pelkäämään perheen ja avioliiton yhteiskunnallisen aseman heikkenemistä. Erityisen pelottavaksi tämän uhkakuvan teki juuri päättynyt sota, jonka aiheuttamat tuhot ja menetetty sukupolvi oli saatava korvattua. Perheen perustaminen toi pysyvyyden tunnetta vaikeiden vuosien jälkeen, ja siihen myös kannustettiin valtion tukipolitiikalla. Sotavuosien

jälkeen syntyivätkin suuret ikäluokat, mutta paluuta entiseen ei silti ollut: esimerkiksi naisten työssäkäynti lisääntyi sota-aikana merkittävästi, ja muutos jäi pysyväksi.

Kokonaisuudessaan vuosien 1930–1949 aikana Suomessa ilmestyi niin suomalaisten kirjoittajien avioliitto-oppaita kuin tunnettujen ulkomaalaisten ajattelijoiden oppaita suomeksi käännettynä. Suhtautuminen sukupuolimoraalikysymyksiin oli ajanjaksolla jakautunutta, sillä sekä absoluuttista että relatiivista sukupuolimoraalia edustavia oppaita ilmestyi runsaasti. Suurin osa suomalaisista oppaista edusti absoluuttista sukupuolimoraalia, kun taas relatiiviset oppaat olivat suurimmaksi osaksi ulkomaista alkuperää. Aviollinen uskollisuus ja uskottomuus olivat yleisiä aiheita oppaissa, ja kaikissa oppaissa uskollisuutta pidettiin vähintään tavoiteltavana ja uskottomuutta vähintään epätoivottavana asiana. Siinä, miten uskollisuutta ja uskottomuutta määriteltiin ja merkityksellistettiin eri sukupuolille oli kuitenkin suuri ero.

Erotin avioliitto-oppaista yhteensä neljä aviollista uskollisuutta ja uskottomuutta määrittänyttä ja niille merkityksiä luonutta diskurssia. Totaalisen uskollisuuden diskurssi oli hallitseva kristillisissä, absoluuttista sukupuolimoraalia puoltaneissa oppaissa. Diskurssi määritteli jo esiaviollisten suhteiden olevan aviorikos tulevaa aviopuolisoa kohtaan. Uskottomuutta oli myös johonkuhun toiseen kuin omaan puolisoon kohdistuneet himoitsevat katseet ja ajatukset. Uskollisuuden merkitystä avioliiton onnelle korostettiin, ja uskottomuus nähtiin rikoksena niin aviopuolisoa, itseä kuin Jumalaakin vastaan. Aviorikoksen katsottiin olevan ainoa syy, jonka perusteella parin olisi sallittua hakea avioeroa, vaikka anteeksiantoakin oli syytä kokeilla. Oikeudessa uskollisuuden ja uskottomuuden välinen rajanveto ei luonnollisesti ollut yhtä tiukka, sillä oikeus määritteli aviorikoksen tapahtuneen vasta silloin, kun asianosainen oli ilman merkittävää epäilystä ollut sukupuoliyhteydessä jonkun toisen kuin oman puolisonsa kanssa. Oikeus tulkitsi lakia ja eroperusteita kuitenkin aina tapauskohtaisesti, ja toisinaan oikeuspöytäkirjojen perusteella vaikutti siltä, että avioero myönnettiin, vaikka tilaa epäilykselle jäi, tai päinvastoin.

Eri sukupuolten uskollisuutta ja uskottomuutta määrittäneet diskurssit erosivat toisistaan merkittävästi. Naisten uskollisuutta ja uskottomuutta määritteli siveän naisen ja uskollisen vaimon diskurssi. Diskurssi oli yhteneväinen vallinneiden sukupuoliroolikäsitysten kanssa, joiden mukaan nainen oli luonteeltaan miestä rauhallisempi ja alistuvampi ja koki luontaista kutsumusta kodin piiriin ja äitiyteen. Naisen tehtävä oli näin ollen käytöksellään ja esimerkillään huolehtia myös miessukupuolen siveellisestä selkärangasta. Mikäli naiset luopuisivat siveellisyyden tavoittelusta ja luontaiseksi katsotusta kainoudestaan, koko yhteiskuntajärjestyksen

katsottiin vaarantuvan. Jatkosodan aikana suomalaisessa ja niin ikään turkulaisessa julkisessa keskustelussa huolestuttiin suomalaisnaisten ja saksalaisten sotilaiden seurustelusuhteista. Näitä suhteita paheksuttiin ja niiden katsottiin olevan merkki naisten heikentyneestä moraalista. Miesten moraalin tilasta tai ulkoaviollisista suhteista ei käyty vastaavaa tai yhtä laajaa keskustelua, mikä on ymmärrettävää siinä kontekstissa, että ympäristön sosiaalinen kontrolli piti tiukemmin silmällä juuri naisten käytöstä, ja odotti heiltä korkeampaa siveellisyyden tasoa.

Naisten kirjoitettiin luonneominaisuuksiensa ansiosta olevan myös avioliitossa miehiä uskollisempia. Sukupuoliyhteys sidottiin naisilla tiukasti rakkauden tunteeseen ja äitiyden toiveeseen, mistä syystä naisten uskottomuutta ei yksinkertaisesti pidetty kovin todennäköisenä. Tätä tukevana voi pitää myös sitä seikkaa, ettei naisten uskottomuutta käsitelty oppaissa lainkaan yhtä usein kuin miesten uskottomuutta. Naisten uskottiin olevan miehiä taitavampia hallitsemaan sukupuoliviettiään, ja mikäli nainen kokisi houkutusta uskottomuuteen, hän vastustaisi sitä kaikin voimin. Jos nainen kuitenkin oli uskoton, tekoa pidettiin pahempana kuin miehen uskottomuutta. Siveän naisen ja uskollisen vaimon diskurssia rakennettiin sekä absoluuttisen että relatiivisen sukupuolimoraalin oppaissa. Absoluuttinen sukupuolimoraali korosti erityisesti sitä, miten tärkeää naisen olisi säilyttää siveytensä ja puhtautensa, kun taas relatiivisen sukupuolimoraalin oppaista tuli selkeämmin ilmi, että naisen uskollisuutta pidettiin miehen uskollisuutta tärkeämpänä.

Naisiin kohdistuneet korkeat siveysvaatimukset olivat mitä luultavimmin myös turkulaisnaisten tiedossa, sillä ne olivat osa vuosisatoja ylläpidettyjä sukupuolinormeja. Siinä, miten hyvin naiset näitä normeja noudattivat, oli varmasti paljon enemmän vaihtelua, mutta pelko raskaaksi tulemisesta ja huonon naisen maineesta varmasti vähensi naisten halua solmia uskottomia suhteita. Turun raastuvanoikeudessa 1945–1946 haettujen avioerojen perusteella vaikuttaakin siltä, että naiset olivat avioliitoissaan jonkin verran miehiä uskollisempia, sillä uskottomuudesta syytettyjen naisten osuus kaikista haetuista avioeroista oli noin kolmasosa. Verrattuna miesten uskottomiin suhteisiin, naisten suhteet vaikuttivat hieman useammin olleen romanttisia ja vakiintuneita, ja naisten uskottomuuden taustalla vaikutti useammin olleen muutoinkin mahdollisesti jo pitkään rikkinäinen avioliitto.

Naisia syytettiin myös miehiä useammin uskottomuudesta useiden eri kumppaneiden kanssa, vaikka oikeudessa ei yleensä pyritty todistamaan kuin yksi aviorikos. Huomio on mielenkiintoinen, sillä se erosi radikaalisti vallinneesta siveän

ja uskollisen naisen diskurssista. Tulosta saattaa osaltaan selittää se, että naisten moraalin pelättiin heikentyneen muun muassa saksalaisten sotilaiden kanssa seurustelun myötä, ja kotiin palaavat miehet suhtautuivat ehkä jo valmiiksi epäilevästi vaimojensa uskollisuuteen – etenkin, jos avioliitto oli tuore. Suurin osa niistä avioerojutuista, joissa naista syytettiin useista aviorikoksista, olikin sellaisia, joissa pari oli mennyt naimisiin sotavuosina. Viitteitä siitä, että esimerkiksi saksalaisten sotilaiden läsnäololla olisi ollut paljonkin vaikutusta naisten uskollisuuteen ei kuitenkaan oikeusaineistossa esiintynyt. Naisen aviorikokseen ja tätä myöten avioeroon päätyneet liitot vaikuttivat olleen pääasiassa joko pitkäaikaisia mutta ongelmallisia avioliittoja, tai lyhyiksi jääneitä sota-avioliittoja, joissa nainen oli aloittanut uuden suhteen miehen vielä poissaollessa.

Miesten uskollisuutta ja uskottomuutta määritteli avioliitto-oppaissa moniavioisen miehen diskurssi. Myös tämä diskurssi liittyi olennaisesti käsityksiin miesten ja naisten luonteiden eroavaisuuksista. Toisin kuin naisten, miesten uskottiin olevan aktiivisia, vallanhimoisia ja hyökkäviä, minkä katsottiin heijastuvan heidän käytökseensä myös sukupuolielämässä. Moniavioisuudella selitettiin miehen uskottomuuteen taipuvaista luonnetta ja miehen tarvetta uusiin naisvalloituksiin. Tästä huolimatta uskottomuutta ei pidetty miestenkään kohdalla toivottavana, vaikka uskollisuuden kirjoitettiin olevan heille toisinaan jopa ylivoimaisen vaikeaa, ja täysin uskollisten miesten olevan harvinaisia. Erityisen ongelmallisena miehistä moniavioisuutta pidettiin absoluuttisen sukupuolimoraalin oppaissa, joissa uskollisuuden vaatimus ulotettiin myös esiaviollisiin suhteisiin. Relatiivisen sukupuolimoraalin oppaissa miehen uskottomuuteen suhtauduttiin toisinaan hyvinkin ymmärtävästi, ja sitä pidettiin vain miehisen luonteen valitettavana heikkoutena, joka kuitenkin harvoin olisi uhaksi avioliiton onnelle.

Miehen moniavioisuuden diskurssiin liittyi myös käsitys siitä, että miehen vaimon olisi pyrittävä ”muuttamaan moniksi naisiksi” ja tarjoamaan miehelleen vaihtelua, jotta tämä ei kyllästyisi ja ajautuisi uskottomuuteen. Naisen vastuuta miehen uskollisuudesta korostaneet puhettavat olivat etenkin relatiivisen sukupuolimoraalin oppaissa niin yleisiä, että ne oli erotettavissa omaksi diskurssikseen, jonka nimesin vaimon syyllisyyden diskurssiksi. Diskurssin mukaan mikäli mies oli uskoton, syy tähän oli ainakin osittain vaimossa. Naisen oli huolehdittava miehen tarpeista, kodin viihtyvyydestä ja omasta ulkoisesta ja sisäisestä kauneudestaan, jotta mies ei lähtisi hakemaan tyydytystä ja iloa kodin ulkopuolelta. Myös miehen tai vaimon naispuolisten ystävien kirjoitettiin voivan olla vaaraksi miehen uskollisuudelle. Erityisen vaarallisena suhteen uskollisuuden kannalta pidettiin naisen sukupuolista kylmyyttä, eli miehen sukupuolivietin tyydyttämättä jättämistä. Naisia kehoitettiin

antautumaan miehilleen vaikka heistä ei aina siltä tuntuisikaan, sillä tämä suojaisi miehiä uskottomuuden kiusauksilta.

Siveän ja uskollisen naisen, moniavioisen miehen ja vaimon syyllisyyden diskurssien voi yhdessä katsoa muodostaneen laajemman kaksinaismoralistisen diskurssin, joka tuomitsi naisen uskottomuuden miehen uskottomuutta tiukemmin ja salli miehille vapaamman sukupuolikäyttäytymisen. Oppaat rakensivat ja ylläpitivät todellisuutta, jossa miehen ja naisen uskollisuus ja uskottomuus olivat keskenään kaksi eri asiaa. Miehelle uskollisuus oli vaikeaa, naiselle taas helpompaa. Miehen uskottomuus oli ymmärrettävää ja jopa odotettavissa silloin, jos vaimo ei huolehtinut itsestään, kodistaan tai miehensä tarpeista. Vaimon uskottomuus puolestaan oli epätodennäköistä ja tapahtuessaan poikkeuksetta hyvin tuomittavaa. Myös totaalista uskollisuutta puoltaneissa kristillisissä oppaissa suhtauduttiin miehen uskottomuuteen jokseenkin ymmärtäväisesti silloin, jos vaimo ei ollut täyttänyt velvollisuuksiaan miehen vaimona ja kodin hengen ylläpitäjänä.

Turussa 1945–1946 haettujen avioerojen perusteella miehet vaikuttivat olleen naisia uskottomampia, sillä kahdessa kolmasosassa tapauksista aviorikoksesta syytettynä oli aviomies. Miestenkin aviorikokset olivat usein vakiintuneita suhteita, mutta suhteessa naisten aviorikoksiin, miesten aviorikokset vaikuttivat useammin olleen myös satunnaisempia. Uskottomien suhteiden vakiintuneisuutta tai satunnaisuutta ei kuitenkaan voi täysin päätellä oikeuspöytäkirjoista, sillä oikeuden lausunnoissa kertaluontoiselta vaikuttanut aviorikos saattoi todellisuudessa olla osa pidempiaikaista avioliiton rinnakkaista suhdetta. Aviorikoksen ohella miehiä syytettiin naisia useammin myös väkivaltaisuudesta ja alkoholin väärinkäytöstä, vaikka näitä ei aina nostetukaan eroperusteisiin asti. Kotiin sopeutuminen rintamaolosuhteiden jälkeen oli harvoin helppoa, joten kotiväkivalta ja alkoholiongelmien olivat suomalaisissa kodeissa todennäköisesti paljon yleisempiä, kuin esimerkiksi avioero-oikeudenkäyntien perusteella voisi päätellä.

Oikeusaineistossa oli muutamia tapauksia, joista sai viitteitä moniavioisen miehen ja vaimon syyllisyyden diskursseista tutuista ajattelutavoista. Pelkästään näiden tapausten perusteella ei kuitenkaan voi arvioida, miten yleisesti tavalliset aikalaiset uskoivat miesten olleen luonteeltaan moniavioisia, tai vaimojen olevan osasyllisiä heidän uskottomuuteensa. Diskurssiympäristössä, jossa lähes kaikki vastuu sukupuolikäytöksestä ja -siveydestä oli asetettu naisten kannettavaksi, miesten kynnys uskottomuuteen oli kuitenkin hyvin todennäköisesti myös käytännössä matalampi. Sotien myötä lisääntynyt liikkuvuus ja hetkessä elämisen mentaliteetti varmasti madalsi tätä kynnystä entisestään. Miesten korkeaa osuutta vastaajina selitti

kuitenkin varmasti myös se, että naisten työssäkäynnin lisääntymisen myötä vaimot eivät olleet enää taloudellisesti yhtä riippuvaisia miehistään. Moraalipaniikista huolimatta myös asenteet avioeroa ja eronneita naisia kohtaan olivat hiljalleen muuttumassa hyväksyvämmiksi. Todennäköisesti sotien jälkeisessä avioeroapiikissä eroa rohkaistuivat hakemaan myös sellaiset naiset, jotka olivat eläneet pitkään onnettomissa liitoissa, ja miehen palattua kotiin avioliiton jatkaminen osoittautui lopulta mahdottomaksi. Jos miesten moniavioisiksi katsottuja taipumuksia oli aiemmin katsottu läpi sormien, nyt niitä ei enää haluttu hyväksyä, eikä epättydyttäviin liittoihin nähty syytä jäädä.

Kokonaisuudessaan Turun raastuvanoikeudessa 1945–1946 käydyistä avioero-oikeudenkäynneistä on vaikeaa vetää yleistyksiä, ainakin mitä aviolliseen uskottomuuteen tulee. Avioeroja oli yhtä paljon erilaisia kuin avioparejakin, eivätkä erojen juurisyyt selvinneet oikeuspöytäkirjoista. Uskottomuuden taustoja tai mahdollisia syitä ei myöskään ollut pakko tuoda oikeudessa esiin, ja viitteitä asennoitumisesta omaan tai puolison uskottomuuteen löytyi oikeuspöytäkirjoista vain satunnaisesti. Aviorikos eroperusteena lisääntyi sotien jälkeisinä vuosina, mutta tällekin oli mitä todennäköisimmin muitakin syitä, kuin vain se, että poikkeusajat olisivat lisänneet ihmisten uskottomuutta. Monet Turussa aviorikoksen perusteella avioeroa hakeneet parit olivat eläneet ongelmallisissa liitoissa mahdollisesti pitkäänkin, ja sotien jälkeen nämä ongelmat todennäköisesti pahenivat. Aviorikoksen perusteella eron sai kuitenkin moneen muuhun eroperusteeseen verrattuna helpommin ja ennen kaikkea nopeammin.

Niin kutsuttuja sota-avioliittoja päättyi Turussa avioeroon niin ikään usein aviorikoksen perusteella. Näistäkin useasta sai kuitenkin käsityksen, että liitto oli jo alunperin osoittautunut epäonnistuneeksi. Tällöin myös kynnyksellä uskottomuuteen oli saattanut madaltua, ja siitä tuli peruste avioeron hakemiselle. Tällaiset liitot olisivat todennäköisesti päättyneet eroon ennemmin tai myöhemmin, mahdollisesti jonkin toisen eroperusteiden nojalla. Tuntuu hieman kohtuuttomalta sanoa sotien jälkeisten korkeiden avioerolukujen ja niin ikään aviorikosperusteisten erojen olleen osoitus suomalaisten rappeutuneesta moraalista. Tiukkaa sukupuolimoraalia kannattaneiden aikaisten silmissä tilanne kuitenkin todennäköisesti näyttäytyi juuri tällaisena, sillä sota-aika koetteli totuttuja sukupuolirooleja ja -normeja. Sota-avioliittojen, avioerojen ja niin ikään uskottomien suhteiden taustalla oli kuitenkin myös inhimillisiä reaktioita poikkeuksellisiin ja vaikeisiin olosuhteisiin sekä halu selvitä niistä.

LÄHTEET

Painamaton alkuperäisaineisto

Turun kaupunginarkisto (TKA)
Turun raastuvanoikeus (RO)
Turun raastuvanoikeuden I osaston oikeuspöytäkirjat 1945–1946 (ptk).

Painettu alkuperäisaineisto

Antila, Armas (1944), Antti solmii sota-avioliiton: keskustelua avioliittokysymyksestä. Helsinki: Asevelipapit.

Bruun, Marie & Ehm, Hans (1943), Avioliiton aakkoset. Helsinki: Suomen kirja.

Casanova (1947), Ensilemmestä avioeroon. Helsinki: E. Viljanteen kirjakauppa ja kustannusliike.

Dengel, Veronica (1947), Pidä kiinni miehestäsi: miellyttämisen pienet salaisuudet. Helsinki: Mantere.

Duffey, Eliza Bisbee (1930), Kirja naisille eli mitä jokaisen tytön, morsiamen ja äidin tulee tietää: naisen kirjoittama naisille. Pori: Otto Andersinin kustannusliike.

Exner, Max Joseph (1950), Avioliiton sukupuolielämä. Porvoo: WSOY.

Gulin, Eelis Gideon (1942), Miehet ja koti: miehet ja nykyhetki. Helsinki: Suomen NMKY:n liitto.

Gulin, Eelis Gideon (1946), Nuoren rakkauden ongelmia: Suomen teineille omistettu. Helsinki: Otava.

Gulin, Eelis Gideon & Niemi, Turo (1949), Avioliitto: opaskirja Suomen kodeille. Helsinki: Otava.

Isoäiti (1938), Takaisin kotiin: kotionnen edellytyksiä. Helsinki: Otava.

Kekkonen, Juho (1932), Nuoruuden rakkaus. Tampere: Kristillisen työväen nuorisoliitto.

Kivinen, Valde (1948), Rakastavat sydämet. Helsinki: Suomen lähetykseura.

Laine, Tauno (1936), Ennen avioliittoa: sukupuolikysymys nuoren miehen nuorille miehille ja nuorille naisille kirjoittamana. Porvoo, Helsinki: WSOY.

- Leivo, David (1937), *Taivas maan päällä: erogaminen rakkaus: (aviollis-sukupuolinen)*. Helsinki: Aatos.
- Leivo, David (1940), *Mustasukkaisuus ja avioero*. Helsinki: Kirjakauppa tieto.
- Louhivuori, Verner (1948), *Tulipunainen kukka*. Helsinki: Kirjapaja.
- Mikkonen, L. (1931), *Mitä jokaisen tulee tietää sukupuolielämästä: rakkaus ja avioliitto*. Tampere: Kirjamyynänti.
- Mikkonen, L. (1944), *Täydellinen sukuelämä*. Tampere: Kirjamyynänti.
- Nordenström-Law, Anna (1930), *Miten saavutan ja säilytän miehen rakkauden: mietteitä rakkauden ja avioliiton selvittämättömistä kysymyksistä*. Helsinki: Minerva.
- Palmuvirta, Olavi (1947), *Sukupuolielämä kristillisyyden valossa: opas avioliittoon aikoville*. Tampere: Oy. Syrénin paino.
- Rantamaa, Antti (1947), *Onnellinen avioliitto: ystävän sanoja nuorille*. Helsinki: Kuva ja sana.
- Reenkola, Mies (1948), *Suvunjatkaminen aikamme kuvastimessa*. Porvoo: WSOY.
- Richard, G. (1946), *Avioliiton sukupuolielämä: sen sielullinen ja ruumiillinen merkitys, terveydenhoito ja tekniikka*. Helsinki: Maapallo.
- Runestam, Arvid (1938), *Avioliiton etiikka*. Porvoo: WSOY.
- Salaisuus (1934), *Avioliiton ja sukupuolielämän mysteereita*. Helsinki: Asiatoimisto Visa.
- Salokannel, Artturi (1942), *Avioliitto - lääkärin ajatuksia nykyhetken nuorille*. Helsinki: Suomen nuorten kristillinen liitto.
- Sexerot, M. (1947), *Rakkauselämän tienviitat*. Helsinki: Viljanteen kirjakauppa ja kustannusliike.
- Sormunen, Eino (1946), *Avioliitto: vihkimäjuhlaan liittyviä muistoja, opetuksia ja kehoituksia*. Helsinki: Kirjapaja.
- Stone, Hannah & Stone, Abraham (1946), *Lääkäri vastaa sukupuolikysymyksiin*. Helsinki: Pohjolan kirja.
- Stopes, Marie (1943), *Aviopuolisot*. Pori: Satakunnan kirjateollisuus.

- Stopes, Marie (1946), *Kestävä rakkaus*. Pori: Satakunnan kirjateollisuus.
- Sucksdorff, Julia (1936), *Avioliitto ja sen ongelmat*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Suomen aseveljien liitto (1944), *Oman kodin kynnyksellä: luentoja morsiuskursseille*. Helsinki: Kirjapaino Oy Merkur.
- Ukkonen, O. & Vintilä, K. A. (1948), *Valloittaja, vaali valittuasi: eli mies, miten säilytät vaimosi rakkauden?* Jyväskylä: Gummerus.
- Van de Velde, Theodoor Hendrik (1945), *Täydellinen avioliitto: sen fysiologian ja tekniikan tutkimus*. Helsinki: Valo.
- Van de Velde, Theodoor Hendrik (1946a), *Avioliiton erotiikka: sen merkitys avioliiton onnelle*. Helsinki: Maapallo-Globus.
- Van de Velde, Theodoor Hendrik (1946b), *Sukupuolikyky avioliitossa*. Helsinki: Valo.
- Virkkunen, Paavo (1938), *Nuoren miehen suhde neitoon: esitelmä nuorille miehille*. Porvoo: WSOY.
- Viro, Voitto (1947), *Aikamme avioliitto-ongelma*. Tampere: Kristillisen työläisnuorison liitto.
- Wirtz, Hans (1947), *Rakkaus ja avioliitto*. Helsinki: Mantere.

Muu aikalaiskirjallisuus

- Nieminen, Armas (1951), *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Helsinki: WSOY.
- Raamattu (1938).
- Rautiala, Martti (1948) *Suomen avioliittolainsäädäntö pääpiirteissään*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Tunkelo, Aarre (1951) *Sota-avioliitot avioerotilaston valossa*. Teoksessa: *Väestöliiton vuosikirja 3, Väestönkehityksen ja avioliiton ongelmia*. Helsinki: Väestöliitto.

Virallisjulkaisut

Avioliittolaki (AL) 234/1929, annettu Helsingissä 13.6.1929.

Rikoslaki (RL) 39/1889, annettu Helsingissä 19.12.1889.

Tilastoaineisto

Suomen virallinen tilasto

Väestötilastoa: väestönmuutokset vuosina 1936–1940. Helsinki 1945.

Väestötilastoa: väestönmuutokset vuosina 1941–1950. Helsinki 1955.

Internet-lähteet

SKS Biografiakeskus, Kansallisbiografia, Gulin Eelis:

<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2999> (luettu: 22.3.2022).

Tutkimuskirjallisuus

Bartley, Paula (2000), *Prostitution: Prevention and Reform in England, 1860–1914*. London and New York: Routledge.

Canning, Kathleen (2006), *Gender History in Practice: Historical Perspectives on Bodies, Class and Citizenship*. Ithaca, London: Cornell University Press.

Fisher, Helen (1993), *Anatomy of love: the natural history of monogamy, adultery, and divorce*. New York: Simon & Schuster.

Friberg, Eija & Vuoma, Erja (1986), *Avioliiton sukupuolimoraali: tapaustutkimus vuosien 1890-1985 avioliitto-oppaista*. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu - tutkielma: Jyväskylän yliopisto.

Hagelstam, Sonja (2006), *Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa*. Teoksessa: Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki, Jyväskylä: Minerva.

Haavio-Mannila, Elina (1970). *Suomalainen nainen ja mies*. Porvoo, Helsinki: WSOY.

Haavio-Mannila, Elina (1984). *Itsenäisyyden ajan suomalainen nainen*. Teoksessa: Haavio-Mannila, Elina; Korppi-Tommola, Päiviö & Setälä, Päivi, *Sukupuolten tasa-arvo historiassa*. Kouluhallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

- Haavio-Mannila, Elina (1994), *Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana*. Teoksessa: Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.), *Naisten aseet*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Helin, Markku (1974), *Suomalainen avioeroproessi*. Helsinki: Tammi.
- Hyrkkänen, Markku (2017), *Historiallinen metodi*. Teoksessa: Hokkanen, Markku, Laine-Frigren, Tuomas & Särkkä, Timo (toim.), *Matkoja aatehistoriaan – esseitä Anssi Halmesvirralle*. Jyväskylä, Kampus Kustannus.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2012), *Suomalaisen sotilaan vaimo. Naisroolin rakentuminen avioparin jatkosodan aikaisessa kirjeenvaihdossa*. Teoksessa: Keskinen, Jarkko; Seppälä, Suvianna & Teräs Kari (toim.), *Häkäpöntöstä nurkkatansseihin: Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Suomen historian julkaisuja 2. Turku: Turun yliopisto.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2014), *”Ei elämäni lomaa mahtunut.” Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Vantaa: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Häkkinen, Antti (2015), *Kaupungin reunoilla – helsinkiläistä alamaailmaa etsimässä*. Teoksessa: Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.), *Salattu, hävetty, vaiettu: miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere: Vastapaino.
- Jaatinen, Maikki (2016), *”Jos kotirauha on sinulle rakas”*. Sukupuoliroolien ja toimivan avioliiton diskurssit pienpainatteina 1919–1925 julkaistuissa avioliitto-opissa. Suomen historian sivuainetutkielma, Turun yliopisto.
- Jallinoja, Riitta (1984), *Miehet ja naiset*. Teoksessa: Valkonen, Tapani; Alapuro, Risto; Alestalo, Matti; Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom, *Suomalaiset: Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Suoninen, Eero (2016), *Diskurssianalyysi: teoria, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Junila, Marianne (2000), *Kotirintaman aseveljeyttä: suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941-1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalela, Jorma (2000), *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karonen, Petri & Kivimäki, Ville (2017), *Suffering, Surviving and Coping: Experiences of Violence and Defeat in Post-War Europe*. Teoksessa: Kivimäki, Ville & Karonen, Petri (toim.), *Continued Violence and Troublesome Past: Post-war Europe between the Victors after the Second World War*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Karvinen-Kopteff, Outi (1994), Naisten kokemuksia sotasairaanhoidosta. Teoksessa: Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.), Naisten aseet. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Kinnunen, Tiina (2014), Villiintyneet turkulaisnaiset ja kansakunnan moraali. Teoksessa: Grönholm, Pertti; Kanervo, Pirkko; Kleemola, Olli & Nyqvist, Antti (toim.), Elämää sotavuosien Turussa 1939–1945. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Kirves, Jenni (2015), Elämä omiin käsiin. Traumoista selviytymiseen. Teoksessa: Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria (toim.), Rauhaton rauha: suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950. Tampere: Vastapaino.
- Kivimäki, Ville (2008), Rintamaväkivalta ja makaaberi ruumis – nuorten miesten matka puhtaudesta traumaan. Teoksessa: Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.), Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Juva: Johnny Kniga.
- Kivimäki, Ville (2013), Murtuneet mielet: taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945. Helsinki: WSOY.
- Kivimäki, Ville; Hytönen, Kirsi-Maria & Karonen, Petri (2015), Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättymisen Suomessa ja Euroopassa. Teoksessa: Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria (toim.), Rauhaton rauha: suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950. Tampere: Vastapaino.
- Kokko, Marja (2017a), Henkilötiedot ja tieteellinen tutkimustoiminta. Teoksessa: Lidman, Satu; Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.), Historiantutkimukset etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Kokko, Marja (2017b), Henkilötietojen suoja-aika esimerkkinä historiantutkimuksen tutkimuseettisistä kysymyksistä. Teoksessa: Lidman, Satu; Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.), Historiantutkimukset etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Koskelo, Pauliine (1979), Avioerot ja niihin vaikuttaneet tekijät vuosina 1930–1977. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu. Helsinki: Oikeusministeriö, valtion painatuskeskus.
- Laakso, Veikko (2014), Turun pommitukset talvi- ja jatkosodassa. Teoksessa: Grönholm, Pertti; Kanervo, Pirkko; Kleemola, Olli & Nyqvist, Antti (toim.), Elämää sotavuosien Turussa 1939–1945. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Laakso, Veikko (2020), Pommitustuhot ja taistelu asuntopulaa vastaan. Teoksessa: Niitemaa, Timo (toim.), Turku sodasta rauhaan. Raisio: Turun Aleksis Kivi -kerho ry.

Lidman, Satu (2015), *Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Mahkonen, Sami (1978), *Johdatus perheoikeuden historiaan*. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus Oy.

Mahkonen, Sami (1980), *Avioero: tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Oikeustieteen väitöskirja, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja nro 149*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, Akateeminen kirjakauppa, jakaja.

Malinen, Antti (2018), *Marriage Guidance, Women and the Problem(s) of Returning Soldiers in Finland 1944-1946*. *Scandinavian Journal of History*, 43:1, 112-140.

Markkola, Pirjo (2014), *Moraalin miehet: Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä?* Teoksessa: Markkola, Pirjo; Östman, Ann-Catrin; Lamberg, Marko (toim.), *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino.

Markkola, Pirjo; Östman, Ann-Catrin; Lamberg, Marko (2014), *Onko suomalaisella miehellä historiaa?* Teoksessa: Markkola, Pirjo; Östman, Ann-Catrin; Lamberg, Marko (toim.), *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino.

Miettinen, Riikka (2017), *Hullut, pahat, olosuhteiden uhrin? Eettiset kysymykset itsemurhien historian tutkimuksessa*. Teoksessa: Lidman, Satu; Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.), *Historiantutkimukset etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Männistö, Tiina (2003), *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmeistyneissä nuoren naisen oppaissa 1890-1972*. *Historian laitoksen julkaisuja* 63. Turku: Turun yliopisto.

Nieminen, Armas (1993), *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia: avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään*. Helsinki: väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Niitemaa, Timo (2020), *Rottasodasta teatteripalloon*. Teoksessa: Niitemaa, Timo (toim.), *Turku sodasta rauhaan*. Raisio: Turun Aleksis Kivi -kerho ry.

Nygård, Toivo (1998), *Erialaisten historiaa: marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

- Näre, Sari (2008), "Kuin viimeistä päivää" – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa: Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.), Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Juva: Johnny Kniga.
- Näre, Sari (2017), Sota ja seksi: rintamamiesten seksuaalikerrontaa talvi- ja jatkosodan ajalta. Helsinki: Tammi.
- Pehkonen, Erkki (2013), "Poikasi täältä jostakin": narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä. Jyväskylä studies in humanities. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2019), Uusi kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pipping, Knut (1978), Komppania pienoisyhdistyksinä: sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944. Helsinki: Otava.
- Puosi, Hanna-Leena (1999), Avioerot Turussa sodan jälkeisinä erojen "hulluina vuosina" 1945–1946. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Raula, Juho (2014), Kolmannen valtakunnan sotaväki Turussa 1940–1944. Teoksessa: Grönholm, Pertti; Kanervo, Pirkko; Kleemola, Olli & Nyqvist, Antti (toim.), Elämää sotavuosien Turussa 1939–1945. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Räisänen, Arja-Liisa (1995), Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Saarimäki, Pasi (2010), Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Jyväskylä Studies in Humanities. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Saarimäki, Pasi (2017), Aviottomien lasten elatuksen eettinen tutkiminen. Teoksessa: Lidman, Satu; Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.), Historiantutkimukset etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Sihvo, Jouko (1981), Näkökulma suomalaisten moraalisiin. Avoliitto, avioliitto ja seksi kirkollisessa etiikassa. Helsinki: WSOY.
- Suikkanen, Merita (2012), Kiellettyjen tanssien hurmaa. Teoksessa: Keskinen, Jarkko; Seppälä, Sivianna & Teräs Kari (toim.), Häkäpöntöstä nurkkatansseihin: Arjen ilmiöitä sota-aikana. Suomen historian julkaisuja 2. Turku: Turun yliopisto.
- Tiihonen, Kristiina (2000), Puhtaan nuoruuden ihanne. Sukupuolikasvatusta nuorison opaskirjoissa 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa: Immonen, Kari;

Hapuli, Ritva; Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen taitteen sukupuolisuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Vainio-Korhonen, Kirsi (2017), Vastuullinen historia. Teoksessa: Lidman, Satu; Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.), Historiantutkimukset etiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Virrankoski, Pentti (1970), Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turun yliopiston Suomen historian laitoksen eripainossarja VI. Turku: Turun historiallinen yhdistys.

LIITTEET

LIITE 1

Lähdeaineistona käytetty avioliitto-opaskirjallisuus 1930–1949. Tiedot oppaiden kirjoittajista ja painoksista on kerätty seuraavista lähteistä:

Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden vapaakappalekokoelman korttiluettelo 1810–1954,

JYKDOK:n haku: <https://jyu.finna.fi/>,

Kansallisbiografian haku: <https://kansallisbiografia.fi/>,

Eija Fribergin ja Erja Vuoman pro gradu ”Avioliiton sukupuolimoraali: tapaustutkimus vuosien 1890-1985 avioliitto-oppaista” 1986,
Avioliitto-oppaiden esipuheet, johdannot, etu- ja takakannet.

Jos teoksen painoksesta ei ole erikseen mainittu tietoja, kyseessä on ensimmäinen ja ainoa painos.

Antila, Armas (1944), Antti solmii sota-avioliiton: keskustelua avioliittokysymyksestä. Helsinki: Asevelipapit. 2. painos, 1. painos aiemmin samana vuonna. Kirjoittaja suomalainen pappi. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.
--

Bruun, Marie & Ehm, Hans (1943), Avioliiton aakkoset. Helsinki: Suomen kirja. Kirjoittajat sveitsiläisiä, ei tietoa ammateista. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.

Casanova (1947), Ensilemmestä avioeroon. Helsinki: E. Viljanteen kirjakauppa ja kustannusliike. Kirjoitettu 1700-luvulla eläneen venetsialaisen kirjailijan Giacomo Casanovan nimissä. Alkukielistä tai muun kielistä versiota teoksesta ei löytynyt, joten opas on todennäköisesti jonkun suomalaisen tekemä kokoelma Casanovan muista teoksista, tai vaihtoehtoisesti kyseessä on salanimi. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.

Dengel, Veronica (1947), Pidä kiinni miehestäsi: miellyttämisen pienet salaisuudet. Helsinki: Mantere. Kirjoittaja amerikkalainen nainen, ammatiltaan todennäköisesti jonkinlainen avioliittoneuvoja, koska kertoo kohtaavansa työkseen naisia, mutta kieltää olevansa psykiatri tai psykologi. Opas on kristillinen siinä mielessä, että se kehottaa naisia rukoilemaan: ei kuitenkaan ole muutoin millään tavalla uskonnollinen ja kirja on sukupuolimoraaliltaan relatiivinen.

Duffey, Eliza Bisbee (1930), Kirja naisille eli mitä jokaisen tytön, morsiamen ja äidin tulee tietää: naisen kirjoittama naisille. Pori: Otto Andersinin kustannusliike.
--

<p>6. (uudistettu) painos. Kirjoittaja amerikkalainen kirjailija. Ei-kristillinen, mutta puoltaa absoluuttista sukupuolimoraalia.</p>
<p>Exner, Max Joseph (1950), Avioliiton sukupuolielämä. Porvoo: WSOY. 2. painos, 1. painos 1938. Kirjoittaja amerikkalainen lääketieteen tohtori. Ei-kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Gulin, Eelis Gideon & Niemi, Turo (1949), Avioliitto: opaskirja Suomen kodeille. Helsinki: Otava. 1. painos, yhteensä viisi painosta.</p> <p>Gulin, Eelis Gideon (1942), Miehet ja koti: miehet ja nykyhetki. Helsinki: Suomen NMKY:n liitto. 1. painos, lisäpainos samana vuonna.</p> <p>Gulin, Eelis Gideon (1946), Nuoren rakkauden ongelmia: Suomen teineille omistettu. Helsinki: Otava. 1. painos, 2. painos samana vuonna, 3. painos 1960. Kirjoittaja suomalainen professori ja piispa. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Isoäiti (1938), Takaisin kotiin: kotionnen edellytyksiä. Helsinki: Otava. Kirjoittaja Suomen sotilaskotiliiton puheenjohtaja ja Kotilieden pakinoitsija Katri Bergholm. Opas on kirjoitettu hänen usein käyttämällään nimimerkillä Isoäiti. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Kekkonen, Juho (1932), Nuoruuden rakkaus. Tampere: Kristillisen työväen nuorisoliitto. Suomalainen opettaja. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Kivinen, Valde (1948), Rakastavat sydämet. Helsinki: Suomen lähetysseura. 4. painos, aikaisempia painoksia vuodesta 1947 alkaen. Kirjoittaja suomalainen pappi. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Laine, Tauno (1936), Ennen avioliittoa: sukupuolikysymys nuoren miehen nuorille miehille ja nuorille naisille kirjoittamana. Porvoo, Helsinki: WSOY. Suomalainen, ei tietoa kirjoittajan ammatista, mutta oppaan kirjoitushetkellä ilmeisesti vielä opiskelija. Ei-kristillinen, mutta kannattaa absoluuttista sukupuolimoraalia.</p>
<p>Leivo, David (1937), Taivas maan päällä: erogaminen rakkaus: (aviollis-sukupuolinen). Helsinki: Aatos.</p> <p>Leivo, David (1940), Mustasukkaisuus ja avioero. Helsinki: Kirjakauppa tieto. Kirjoittaja suomalainen kirjailija. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Louhivuori, Verner (1948), Tulipunainen kukka. Helsinki: Kirjapaja. 2. painos, 1. painos vuonna 1946. Kirjoittaja suomalainen partiopoikaliikkeen käynnistäjä. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Mikkonen, L. (1931), Mitä jokaisen tulee tietää sukupuolielämästä: rakkaus ja avioliitto. Tampere: Kirjamyynä.</p> <p>Mikkonen, L. (1944), Täydellinen sukuelämä. Tampere: Kirjamyynä. 4. painos, 1. painos vuonna 1933. Kirjoittajasta ei löydy tietoja, mahdollisesti salanimi. Suomalainen, ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.</p>
<p>Nordenström-Law, Anna (1930), Miten saavutan ja säilytän miehen rakkauden: mietteitä rakkauden ja avioliiton selvittämättömistä kysymyksistä. Helsinki:</p>

Minerva. Kirjoittaja ruotsalais-amerikkalainen, toiminut avustajana eri sanomalehdissä. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.
Palmuvirta, Olavi (1947), Sukupuolielämä kristillisyyden valossa: opas avioliittoon aikoville. Tampere: Oy. Syrénin paino. Kirjoittaja suomalainen, ei tietoa ammatista. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.
Rantamaa, Antti (1947), Onnellinen avioliitto: ystävän sanoja nuorille. Helsinki: Kuva ja sana. 2., täydennetty painos, 1. painos aiemmin samana vuonna. Suomalainen pappi ja kansanedustaja. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.
Reenkola, Mies (1948), Suvunjatkamisen aikamme kuvastimessa. Porvoo: WSOY. Kirjoittaja suomalainen lääkäri. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.
Richard, G. (1946), Avioliiton sukupuolielämä: sen sielullinen ja ruumiillinen merkitys, terveydenhoito ja tekniikka. Helsinki: Maapallo. Kirjoittaja saksalainen "sielunlääkäri". Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.
Runestam, Arvid (1938), Avioliiton etiikka. Porvoo: WSOY. Kirjoittaja ruotsalainen piispa ja professori. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.
Salaisuus (1934), Avioliiton ja sukupuolielämän mysteeriä. Helsinki: Asiatoimisto Visa. Alkuperästä ei varmaa tietoa, kirjoittaja tuntematon. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.
Salokannel, Artturi (1942), Avioliitto - lääkärin ajatuksia nykyhetken nuorille. Helsinki: Suomen nuorten kristillinen liitto. Kirjoittaja suomalainen lääkäri. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.
Sexerot, M. (1947), Rakkauselämän tienviitat. Helsinki: Viljanteen kirjakauppa ja kustannusliike. 1. painos, otettu ainakin yksi lisäpainos vuonna 1955. Kirjoittaja suomalainen kirjailija Kaarlo Nuoroala, opas kirjoitettu salanimellä. Ei-kristillinen, mutta absoluuttinen sukupuolimoraali.
Sormunen, Eino (1946), Avioliitto: vihkimäjuhlaan liittyviä muistoja, opetuksia ja kehoituksia. Helsinki: Kirjapaja. 4. painos. Kirjoittaja suomalainen piispa ja professori. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.
Stone, Hannah & Stone, Abraham (1946), Lääkäri vastaa sukupuolikysymyksiin. Helsinki: Pohjolan kirja. 1. painos, lisäpainoksia otettu vielä vuonna 1963. Kirjoittajat amerikkalaisia lääkäreitä. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.
Stopes, Marie (1943), Aviopuolisot. Pori: Satakunnan kirjateollisuus. 7. painos, 1. painos ilmestynyt Englannissa jo vuonna 1918. Stopes, Marie (1946), Kestävä rakkaus. Pori: Satakunnan kirjateollisuus. 6. painos, 1. painos vuonna 1928. Kirjoittaja englantilainen tohtori ja kirjailija. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.
Sucksdorff, Julia (1936), Avioliitto ja sen ongelmat. Porvoo, Helsinki: WSOY. Kirjoittaja suomalainen professorin vaimo, kirjoitti useampia opaskirjoja liittyen mm.

perhe-elämään, avioliittoon, lastenkasvatukseen ja nuorten tyttöjen opastamiseen. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.

Suomen aseveljien liitto (1944), Oman kodin kynnyksellä: luentoja morsiuskursseille. Helsinki: Kirjapaino Oy Merkur. *Suomalainen, useita eri kirjoittajia (miehiä ja naisia). Suunnattu ensisijaisesti morsiuskurssien osallistujille. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.*

Ukkonen, O. & Vintilä, K. A. (1948), Valloittaja, vaali valittuasi: eli mies, miten säilytät vaimosi rakkauden? Jyväskylä: Gummerus. *Nimimerkkien takana olivat suomalaiset kirjailijat Olli Nuorto ja Ensio Seies. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.*

Van de Velde, Theodoor Hendrik (1945), Täydellinen avioliitto: sen fysiologian ja tekniikan tutkimus. Helsinki: Valo. 3. painos. 1. painos ilmestyi englanninkielisenä jo vuonna 1913, 1. suomennos vuonna 1930. *Suomenkielisiä painoksia otettiin yhteensä yli kymmenen.*

Van de Velde, Theodoor Hendrik (1946a), Avioliiton erotiikka: sen merkitys avioliiton onnelle. Helsinki: Maapallo-Globus.

Van de Velde, Theodoor Hendrik (1946b), Sukupuolikylymyys avioliitossa. Helsinki: Valo. *Suomennos 7. saksankielisestä painoksesta. Kirjoittaja alankomaalainen lääkäri. Ei-kristillinen, relatiivinen sukupuolimoraali.*

Virkkunen, Paavo (1938), Nuoren miehen suhde neitoon: esitelmä nuorille miehille. Porvoo: WSOY. 7. (korjattu) painos, 1. painos vuonna 1915. *Kirjoittaja toimi mm. eduskunnan puhemiehenä ja ministerinä. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.*

Viro, Voitto (1947), Aikamme avioliitto-ongelma. Tampere: Kristillisen työläisnuorisliiton liitto. *Kirjoittaja suomalainen kirkkoherra. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.*

Wirtz, Hans (1947), Rakkaus ja avioliitto. Helsinki: Mantere. *Kirjoittaja sveitsiläinen lääkäri ja pappi. Kristillinen, absoluuttinen sukupuolimoraali.*